

Masteroppgave

NTNU
Norges teknisk-naturvitenskapelige
universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historie og klassiske fag

Line Henriksen

Arkiverte følelser

Om spontane minnesteder etter 22. juli og deres transformasjon fra minnesteder til arkivmateriale

Masteroppgave i kulturminneforvaltning

Trondheim, mai 2013

Forord

Denne masteroppgaven er skrevet i etterkant av en to måneder lang praksisperiode ved Statsarkivet i Trondheim, høsten 2012. Jeg vil derfor først takke de ansatte ved SAT for at de tok så godt i mot meg og for at de tok seg tid til å dele sin kunnskap med meg. En spesiell takk går til statsarkivar Astrid Løvlien, Tone Håseth og Eirik Hachvaag Andersen for all hjelp, og for inspirerende samtaler i løpet av praksisen. I forbindelse med oppgaveskrivingen besøkte jeg også Riksarkivet og der møtte jeg Stian Norli og Runhild Seim, som var svært behjelpelige med å skaffe meg den informasjonen jeg søkte. Tusen takk også til dere!

Masteroppgaven min er en del av forskningsprosjektet ”July 22 and the Negotiation of Memory” ved NTNU. Her forskes det på terrortragediens kulturelle etterliv i det norske samfunnet. Spesielt ses det på den måten tragedien gjennom tidsspesifikke og permanente markeringer blir presentert og fortolket i våre offentlige rom. Prosjektet eies av Program for kulturminneforvaltning ved Institutt for historie og klassiske fag ved NTNU. Vi er fire studenter som deltar i prosjektet og jeg vil takke mine tre medstudenter Anne Lene Andersen, Åse Fredrikson og Marianne Magnussen for gode råd og innspill i forbindelse med min skriveprosess.

Veilederen min Tor Einar Fagerland har vært en uvurderlig støtte i prosessen fram mot ferdig oppgave og jeg takker for den gode veiledningen jeg har fått, for all inspirasjon, for konstruktiv kritikk og for oppmuntrende ord. Jeg vil avslutningsvis takke mamma og pappa for å ha støttet meg gjennom mange år med studier, øvrige familiemedlemmer og de fantastiske vennene mine som har bidratt sterkt til at jeg har hatt en fin skriveperiode. Sist, men ikke minst, vil jeg takke min kjære forlovede Øystein Paulsen for hans tålmodighet og for den betingelsesløse støtten og omsorgen han alltid gir meg, men som har vært spesielt viktig for meg i denne perioden.

Trondheim, 21. mai 2013

Line Henriksen

Forsidefoto: Fra magasinet i Arkivsenteret, Trondheim. Fotograf: Line Henriksen

Innhold

Kapittel 1: Innledning	5
1.1 Tema.....	5
1.2 Bakgrunn for temavalg og avgrensing	6
1.3 Problemstillinger	8
1.4 Litteratur og metode	8
1.4.1 Litteratur og kilder.....	8
1.4.2 Metode	10
1.5 Struktur	12
Kapittel 2: Spontane minnesteder	15
2.1 Diskursen.....	15
2.2 Bakgrunn og forutsetninger.....	19
2.2.1 Minner og historie	23
2.2.2 Individualisering og sosial handling	26
2.3 Materialitet og symbolikk.....	29
Kapittel 3: Fra minnested til minnemateriale.....	37
3.1 Spontane minnesteder i Oslo og Trondheim	37
3.2 Riksarkivets initiativ til innsamling.....	39
3.2.1 Arkivenes rolle i samfunnet	46
Kapittel 4: Formidling og fortolkning	55
4.1 Et minnemateriale på vent	55
4.2 Minnematerialets innhold og tematikk	57
4.3 Autentisitet og kontekst	63
4.3.1 Minnematerialets rolle i fremtidens arkiv	69
Kapittel 5: Oppsummering	75
Litteratur og kilder.....	81
Litteratur	81
Offentlige dokumenter.....	82
Avisartikler	83
Internettkilder	83
Muntlige kilder/informanter	85
Annet.....	85
Vedlegg	86

Kapittel 1: Innledning

1.1 Tema

Terrorangrepene den 22. juli 2011 mot regjeringskvartalet og sommerleiren til AUF på Utøya var de verste hendelsene på norsk jord etter andre verdenskrig. I kjølvannet av angrepene oppstod det et nasjonalt minnefellesskap, hvor mennesker fra hele landet kom sammen for å sørge over og minnes de mange som døde, og for å vise støtte til de pårørende og skadde etter angrepene. Minneprosessene i etterkant av 22. juli fikk mangeartede uttrykk rundt om i landet vårt, men var særlig synlige gjennom materielle manifestasjoner i det offentlige rom, gjerne beskrevet som spontane minnesteder.¹ Dette er en måte å bearbeide og uttrykke sorg på som har økt i omfang de siste tiårene, og da særlig i vestlige land.² Minnstedene er uoffisielle i sin natur og skapes i hovedsak gjennom at mennesker uten formell tilknytning til hverandre legger ned blomster og ulike gjenstander på offentlige steder, vanligvis til minne om mennesker som har gått bort på tragisk og uventet vis.³ Minnstedene blir på denne måten sosialt forhandlede arenaer hvor gjenstandene tillegges viktig symbolsk kraft, en kraft som ofte oppleves som helt avgjørende for folk i bearbeidelsen av traumatiske hendelser.

En annen viktig egenskap ved spontane minnesteder er at de er performative, hvilket betyr at de er noe mer enn kun uttrykk for sorg, de har også en aktiv og politisk natur. Avhengig av hva man minnes kan deltagerne bruke minnstedene som et forum hvor det manes til forandring i samfunnet, hvor man leter etter svar og forsøker å forstå hva det var som skjedde og hvorfor, og/eller til et sted hvor man retter søkelyset mot ansvarsforholdene bak hendelsene.⁴ Gjennom møtet med disse minnstedene blir publikum både deltagere og tilskuere på en og samme tid, noe som kan sies å være et sterkt uttrykk for en demokratisering og en individualisering av samfunnets sorgarbeid.⁵

Etter 22. juli var omfanget av spontane minnesteder særlig stort i de større byene, og da spesielt i Oslo som var selve episenteret for angrepene og for det nasjonale sorgarbeidet som fulgte. Det viktigste og største spontane minnstedet i Norge var plassen utenfor Oslo

---

¹ Jack Santino: "Chapter 1. Performative Commemoratives: Spontaneous Shrines and the Public Memorialization of Death" i Jack Santino: *Spontaneous Shrines and the Public Memorialization of Death*. New York 2006: 6

² Erika Doss: *The Emotional Life of Contemporary Public Memories. Towards a Theory of Temporary Memorials*. Amsterdam 2008: 5

³ Peter Jan Margry & Cristina Sánchez-Carretero: "Introduction. Rethinking Memorialization. The Concept of Grassroots Memorials" i Peter Jan Margry & Cristina Sánchez-Carretero (red.): *Grassroots Memorials. The Politics of Memorializing Traumatic Death*. New York 2011: 2

⁴ Ibid: 3

⁵ Santino 2006: 11

domkirke. De første menneskene kom hit for å minnes allerede den 23. juli og få dager etter var denne plassen dekket av et stort blomsterhav som også inkluderte ulike gjenstander, fotografier og hilsener. Den 26. juli tok en gruppe fra kultur- og minneforskning i Stavanger kontakt med Riksarkivet for å diskutere mulighetene for en innsamling av minnematerialet.⁶ Sammen laget de en pressemelding som kom den 27. juli, hvor de gikk ut med informasjon om den planlagte innsamlingen og hvor de redegjorde for årsakene til at de mente at dette var viktig. De oppfordret de regionale statsarkivene til å bidra til at det minnematerialet som oppstod innenfor deres respektive områder også ble samlet inn. I Trondheim ledet oppfordringen fra Riksarkivet til at Statsarkivet i Trondheim tok initiativ til en innsamling av materiale fra minnestedene rundt om i byen i dagene mellom den 5. august og 8. august 2011.⁷

Denne oppgaven handler om spontane minnesteder som fenomen og om hva som skjer med disse minnestedene etter at de har utspilt sin rolle i det offentlige rom. I analysen setter jeg norske spontane minnesteder inn i en internasjonal sammenheng. Jeg drøfter likheter og forskjeller mellom innholdet i og håndteringen av det norske minnematerialet og minnemateriale fra andre land.

1.2 Bakgrunn for temavalg og avgrensing

Minnematerialet fra Trondheim danner utgangspunktet for denne oppgaven, og det vil bli sett i lys av og satt i sammenheng med det minnematerialet som ble samlet inn i Oslo av Riksarkivet. At jeg valgte å fokusere spesielt på minnematerialet fra Trondheim har å gjøre med at jeg i forkant av denne oppgaven hadde et to måneder langt praksisopphold ved Statsarkivet i Trondheim. Der jobbet jeg blant annet med å scanne det skriftlige materialet, og jeg skrev også arkivbeskrivelsen som skal være foran i arkivkatalogen til dette materialet. Gjennom mitt arbeid ved SAT ble jeg godt kjent med dette minnematerialet og med hvordan det var blitt transformert til arkivmateriale. Siden Riksarkivet har den overordnede myndigheten i Arkivverket og der i gjennom også i forhold til håndteringen av

---

⁶ "The July 22nd 2011 Terror Attacks in Norway – the Role of the National Archives of Norway in the Process of Healing and Reconciliation". Foredrag holdt av Ole Gausdal og Linda Holmås fra Riksarkivet på International Council of Archives Congress, Brisbane 20-24. august 2012: 4, se nettsidene til Arkivverket: <http://arkivverket.no/arkivverket/Arkivbevaring/Arkivmateriale-knyttet-til-22.-juli/Minnemateriale> Lastet ned: 12.05.13

⁷ Samtale med Eirik Hachvaag Andersen, 10.10.12, Statsarkivet i Trondheim

minnematerialet ønsket jeg å utvide forståelsen av materialet ved å trekke inn perspektiver og erfaringer fra deres arbeid også.

Våren 2012 hadde jeg allerede bestemt meg for at jeg ønsket å ha min masterpraksis ved Statsarkivet i Trondheim den kommende høsten. Jeg fattet en spesiell interesse for SAT, dels på grunn av de spennende formidlingsprosjektene de hadde jobbet med de siste årene og dels fordi jeg ønsket å lære mer om arkivarbeid. I og med at jeg fikk muligheten til å bli en del av forskningsprosjektet "July 22 and the Negotiation of Memory" ved NTNU ble minnematerialet etter 22. juli et naturlig tema. I praksisperioden var den opprinnelige ideen at jeg skulle kunne bidra med ideer til en eventuell formidling av dette minnematerialet, og at dette ville bli hovedfokuset i min masteroppgave også. Det ble imidlertid tidlig klart at man på SAT og i Arkivverket generelt ikke hadde kommet langt nok i prosessen til at dette var aktuelt på dette tidspunktet, og ennå hersker det mye usikkerhet i forhold til hva dette materialet kan og bør brukes til videre. På grunn av både min og arkivets manglende kunnskap og erfaring om denne formen for materiale bestemte jeg meg, i samråd med veileder og SAT, for at jeg heller skulle fokusere på å utarbeide et teorigrunnlag på norsk, basert på utenlandsk litteratur og forskning. Dette teorigrunnlaget kunne jeg så bruke til å drøfte de spontane minnstedenes betydning i Norge sett i lys av eksempler fra andre land. I Norge er teorigrunnlaget om spontane minnsteder begrenset, noe som gjør det ekstra viktig å bidra til og skape et teoretisk og analytisk rammeverk som kan brukes til å oppnå en større forståelse for denne formen for minnsteders funksjon, verdi og betydning. En kunnskapsøkning om dette fenomenet kan komme godt med i framtiden om det blir slik at man ønsker å bruke materialet i formidlingssammenheng på et senere tidspunkt. James E. Young framhever i denne sammenhengen viktigheten av refleksjon over de forskjellige fasene i minneprosessene. Om vi artikulere hvor vi har vært, hvor vi er nå og hva vi ønsker for framtiden gjør vi en viktig jobb med å lage et konseptuelt grunnlag for det minnstedet eller, i dette tilfellet, det minnematerialet vi jobber med.⁸ En analyse av denne delen av de norske minneprosessene kan også være nyttig i et internasjonalt perspektiv, gjennom at det alltid vil være noe som er unikt ved hver enkelt minneprosess. Eksempler fra Norge kan derfor tilføre ny kunnskap også til den internasjonale forskningen om spontane minnsteder.

---

⁸ James E. Young: "The Stages of Memory at Ground Zero" i *Religion, Violence, Memory and Place*. Indiana 2006: 215

1.3 Problemstillinger

På grunn av at jeg har valgt et forholdsvis bredt nedslagsfelt tar jeg i denne oppgaven utgangspunkt i flere problemstillinger. Felles for disse er at de alle dreier seg om de spontane minnstedenes fysiske uttrykk. Jeg vil gjennom disse problemstillingene finne svar på hva denne materialiteten betød for oss før; som spontane minnsteder, hva den betyr for oss nå; som arkivmateriale, og hvilken betydning den kan få i framtiden. Alle problemstillingene ses i lys av erfaringer og forskning som er gjort i andre land, og da spesielt i USA som gjennom å ha blitt rammet av flere nasjonale tragedier de siste tiårene har opparbeidet en relativt stor erfaring med håndtering av spontane minnsteder. Med disse problemstillingene ønsker jeg også å få fram den enorme kompleksiteten som kjennetegner de spontane minnstedene som fenomen:

- Hva er det som gjør at vi anser disse gjenstandene som så viktige, og hva er det som gjør at de har blitt ritualiserte og sosialt aksepterte som offentlige uttrykk for sorg?
- Hva skjer med materialet i transformasjonen fra minnsted til arkivmateriale?
- På hvilken måte skiller minnematerialet seg fra annet arkivmateriale?
- Bør denne annerledesheten lede til at materialet behandles annerledes enn annet arkivmateriale? Hvordan kan man i så fall gjøre dette, og hvilken verdi kan dette materialet få for oss som besøkende og for framtidens arkivinstitusjoner?

Disse spørsmålene stiller oss overfor en rekke etiske og på andre måter utfordrende problemstillinger, og denne tematikken aktualiserer også spørsmålet om arkivenes rolle som forvaltere og formidlere av kulturarv, og hva dette innebærer i praksis. Dette er spørsmål som jeg går dypere inn på i denne oppgaven.

1.4 Litteratur og metode

1.4.1 Litteratur og kilder

Som nevnt er teorigrunnlaget i Norge begrenset og dette henger antagelig sammen med at vi siden andre verdenskrig har blitt forskånet for menneskeskapte tragedier av det omfang som vi så den 22. juli. Spontane minnsteder har dermed ikke vært et spesielt synlig fenomen i vårt samfunn. Vi har allikevel sett et lignende minnefellesskap som det vi så den 22. juli, nemlig i 1991 etter kong Olavs død. Da samlet folk seg på slottsplassen og tente lys og la ned hilsener

og kondolanser.⁹ Dette kjenner vi igjen fra minneprosessene etter terrortragedien, men omstendighetene var åpenbart ganske forskjellige. Det var også tilnærmingen til minnematerialet, noe jeg skal komme tilbake til senere. Det er viktig å huske på at spontane minnesteders omfang og betydning ikke bare har økt i Norge, men også i internasjonal sammenheng. Det skrives stadig mer om emnet, men det er fortsatt til en viss grad et underforsket fenomen.¹⁰ I min tilnærming til den litteraturen som finnes om emnet tok jeg utgangspunkt i en felles leseliste som er utarbeidet for forskningsprosjektet ”July 22 and the Negotiation of Memory”. Den består av noe av det nyeste og mest anerkjente innenfor forskning på spontane minnesteder, og jeg ble anbefalt å gå ut i fra denne listen slik at det som skrives innenfor forskningsprosjektet kan linkes til hverandre og er basert på det samme forskningsgrunnlaget. Internasjonal ekspertise som James E. Young, Edward T. Linenthal og Cristina Sánchez-Carretero er tilknyttet prosjektet og de er alle representert på denne listen.¹¹

Primærlitteraturen min er ”*Spontaneous Shrines and the Public Memorialization of Death*”, redigert av Jack Santino, ”*The Unfinished Bombing. Oklahoma City in American Memory*” av Edward T. Linenthal, ”*The Emotional Life of Contemporary Public Memorials. Towards a Theory of Temporary Memorials*” av Erika Doss og ”*Grassroots Memorials: The Politics of Memorializing Traumatic Death*”, redigert av Peter Jan Margry og Cristina Sánchez-Carretero. Forfatterne belyser spontane minnesteder fra ulike ståsted og gjennom ulike perspektiver, noe jeg også har forsøkt å gjøre. Santino vektlegger for eksempel ”det hellige” ved minstedene, mens Margry og Sánchez-Carretero i større grad er opptatte av minstedenes politiske betydning. Doss fokuserer på sin side på de spontane minstedenes emosjonelle verdi. Jeg opplever det slik at disse forfatterne i stor grad utfyller hverandre og at man gjennom å kombinere de ulike tilnærmingene får et mer nyansert bilde av et svært mangefasettert og komplekst fenomen. Mitt fysiske møte med minnematerialet fra Trondheim har naturligvis også vært svært viktig for meg i min søken etter en større forståelse av fenomenet, så dette minnematerialet må regnes som en viktig kilde i seg selv, sammen med det digitaliserte utvalget fra Riksarkivaren som ligger på Arkivverket sine nettsider.¹²

---

⁹ Nettsidene til Arkivverket: <http://www.arkivverket.no/arkivverket/Bruk-av-arkiv/Nettutstillinger/20-aar-siden-kong-Olavs-dod> Lastet ned 09.05.13

¹⁰ Margry & Sánchez-Carretero 2011: 7

¹¹ Nettsidene til Forskningsetiske komiteer: <http://www.etikkom.no/Vart-arbeid/Hvem-er-vi/Koordineringsgruppen-for-22-juli-forskning/Prosjekt/Andre-prosjekter/227-and-the-Negotiation-of-Memory/> Lastet ned 08.05.13

¹² Nettsidene til Arkivverket: <http://www.arkivverket.no/arkivverket/Digitalarkivet/Om-Digitalarkivet/Om-kjeldene/Minnematerialet-22-7> Lastet ned 09.05.13

Under arbeidet med denne oppgaven har jeg også lagt ned mye arbeid i å forstå arkivene som institusjoner, etter som det var Riksarkivet som tok initiativ til innsamlingen av materialet og etter som det er arkivene som nå har ansvar for minnematerialet framtid. Jeg ville finne ut av hvilken betydning det kan ha for materialet at det havnet nettopp i arkivene, og jeg har lært Arkivverket å kjenne gjennom en kombinasjon av mange ulike kilder. Å ha arbeidet i et statsarkiv i to måneder har selvsagt vært svært viktig for min forståelse av arkivenes fagkultur og arbeidsmetoder. I tillegg har jeg brukt en del tid på å studere Stortingsmelding nr. 7, også kalt Arkivmeldingen, som er den første stortingsmeldingen som kun omhandler arkivfeltet. Ellers har ulike arkivfaglige ABM-skrift vært viktige, blant annet ”*ABM-skrift # 69: Arkivene i 2030-scenarioer for arkivsektoren*”. Aleida Assmanns artikler ”Memory, Individual and Collective” og ”Canon and Archive” har også hjulpet meg til å forstå mer av arkivenes institusjonelle natur. Den viktigste informasjonen har jeg imidlertid fått gjennom samtaler med ansatte på SAT og på Riksarkivet.

1.4.2 Metode

Når man som forsker eller student skal jobbe med taushetsbelagt arkivmateriale, som deler av minnematerialet er, må man i første omgang søke om forskerinnsyn.¹³ Dette gikk i orden og jeg fikk innsyn i hele materialet. Minnematerialet er underlagt en relativt streng liste med kriterier når det kommer til publisering, noe jeg skal komme tilbake til, men i forhold til innsyn er ikke materialet strengt klausulert. De som søker om innsyn får det stort sett alltid.¹⁴ Det er Riksarkivet som til syvende og sist avgjør alle innsynssøknader, så deres regler gjelder for alle de åtte statsarkivene.¹⁵

Når det gjelder min metodiske tilnærming har jeg benyttet meg av kvalitativ metode i arbeidet med denne oppgaven. Kvalitativ metode brukes gjerne når man har en målsetting om å oppnå en dyptpløyende forståelse av et sosialt fenomens betydning, i motsetning til kvantitative metoder hvor man i større grad vektlegger utbredelse og antall.¹⁶ Kvalitativ metode var derfor en naturlig tilnærming for meg, da jeg hadde en målsetting om å forstå spontane minnesteder som et sosialt fenomen, sett i lys av den konteksten de inngår i. Mine kvalitative undersøkelser skjedde i hovedsak i form av litteraturanalyse, observasjon, samtaler

---

¹³ Nettsidene til Arkivverket: <http://arkivverket.no/arkivverket/Bruk-av-arkiv/Taushetsbelagt/Soeke-om-innsyn/Forskningsformaal> Lastet ned: 10.05.13

¹⁴ Samtale med Stian Norli 08.02.13, Riksarkivet, Oslo

¹⁵ Nettsidene til Arkivverket: <http://arkivverket.no/arkivverket/Bruk-av-arkiv/Taushetsbelagt/Soeke-om-innsyn/Forskningsformaal> Lastet ned 10.05.13

¹⁶ Tove Thagaard: *Systematikk og innlevelse*. Bergen 2011: 11

og delvis strukturerte intervjuer med informanter på henholdsvis Statsarkivet i Trondheim og Riksarkivet. Gjennom min praksisperiode ved SAT var jeg en form for deltagende observatør, slik at jeg som forsker deltok i miljøet på lik linje med informantene.¹⁷ En slik form for deltagende observasjon er spesielt nyttig i studier av et nytt felt, hvor forskeren ikke har tilstrekkelig forhåndskunnskap til å planlegge presist hva prosjektet skal gi informasjon om.¹⁸ For meg var arkivarbeid noe helt nytt og det var derfor svært nyttig for meg å delta på denne måten. Det hjalp meg til å forstå hva som kunne være relevante problemstillinger i forhold til min oppgave. Jeg fikk mye informasjon gjennom ikke-strukturerte samtaler i løpet av disse to månedene med spesielt statsarkivar Astrid Løvlien og konsulent Eirik Hachvaag Andersen. Jeg hadde også en delvis strukturert samtale med Astrid Løvlien i etterkant av praksisperioden. Både Løvlien og Hachvaag Andersen var naturlige informanter; Løvlien i kraft av hennes lederstilling og gode overblikk over virksomheten ved SAT og Hachvaag Andersen fordi det var han som hadde ansvaret for innsamlingen og den videre håndteringen av minnematerialet i Trondheim. De var begge klar over at mitt arbeid skulle resultere i en masteroppgave, og også hvilket tema den skulle ha, og de var begge svært behjelpelige med å skaffe meg den informasjonen jeg behøvde.

Den 8. februar 2013 besøkte jeg Riksarkivet og jeg hadde i forkant utarbeidet en liste med spørsmål som jeg sendte til Stian Norli på mail. Han er seniorrådgiver og gruppeleder i seksjon for papirdepot og arkivbeskrivelse. Jeg ønsket å ha han som informant fordi han hadde ansvaret for innsamlingen og den videre håndteringen av minnematerialet fra Oslo. Vi holdt oss stort sett til denne lista under vår samtale, men rekkefølgen på spørsmålene ble noe endret og han supplerte også med ytterligere informasjon. En av fordelene med delvis strukturerte intervjuer er at man kan få mer informasjon enn det som spørsmålene legger opp til, og det var også min intensjon med denne tilnærmingen. Jeg sendte senere det ferdig utskrevne intervjuet til Norli på mail, slik at han kunne foreta en sitatsjekk. I tillegg sendte jeg noen tilleggsspørsmål på mail i etterkant av mitt besøk som jeg senere fikk svar på. Under mitt besøk på Riksarkivet hadde jeg også en kort samtale med Runild Seim, arkivar ved seksjon for formidling, som kunne utfylle Norlis informasjon når det gjaldt spørsmål som hadde med formidling å gjøre.

---

¹⁷ Thagaard 2011: 70

¹⁸ Ibid: 70

Når resultater skal fortolkes gjøres dette ut fra forskerens faglige ståsted.¹⁹ Som kulturminneforvalter er jeg opptatt av at kulturarven vår skal være tilgjengelig for flest mulig mennesker og denne oppfatningen preger mine fortolkninger og fungerer som et overordnet perspektiv i forhold til de dataene som er frambrakt. Av reliabilitetshensyn har jeg gjort mitt ytterste for å tydeliggjøre hvilken informasjon jeg har fått under feltarbeidet og hva som er mine egne vurderinger av informasjonen. En slik tydeliggjøring er kanskje spesielt viktig i en oppgave som handler om et så emosjonelt ladet fenomen som spontane minnesteder, i sær når det handler om minnesteder som er så nær oss i tid. Vi er alle er påvirket av det som skjedde i større eller mindre grad. Det var ikke til å unngå at jeg ble emosjonelt påvirket av nærkontakten med minnematerialet fra Trondheim. I tillegg deltok jeg selv i skapelsen av det spontane minnstedet utenfor Oslo domkirke. Subjektive observasjoner og opplevelser utgjør derfor en viktig del av denne fremstillingen. Dette kan være problematisk i forhold til overførbarhet. Samtidig handler mye av denne oppgaven om å forstå spontane minnesteder på et affektivt grunnlag, og det var derfor naturlig for meg å ta utgangspunkt i egne følelser og opplevelser i møte med minnematerialet. Jeg forsøker samtidig å løfte blikket og se på hvordan man kan bruke denne følelsesmessige effekten i formidlingsammenheng, og hva som kan være utfordrende med å ta ”følelsene ut av arkivet” og presentere dem på nytt. I tråd med Riksarkivets anbefalinger utviser jeg forsiktighet når det kommer til omtale av materialet og jeg har rettet meg etter Riksarkivets kriterier for publisering, som jeg presenterer i sin helhet senere.²⁰

1.5 Struktur

I dette første kapitlet har jeg skissert opp hovedtematikken for oppgaven, samt bakgrunnen for at jeg valgte dette temaet. Jeg har også presentert mine viktigste problemstillinger og avgrensingen av oppgaven, i tillegg til min metodiske tilnærming. Kapittel 2, som følger dette kapitlet, er et teoribasert kapittel hvor jeg gjør rede for den historiske og kulturelle bakgrunnen for at spontane minnesteder har blitt en allment akseptert måte å uttrykke sorg på i vestlige land. Her presenteres også ulike forskeres syn på hva det er som gjør at vi tillegger disse minnstedene så stor verdi og hva som gjør at vi anser materialet for så viktig å ta vare på etter at det har utspilt sin rolle i det offentlige rom. I kapittel 3 beveger jeg meg over til

---

¹⁹ Thagaard 2011: 191

²⁰ Nettsidene til Arkivverket: <http://www.arkivverket.no/arkivverket/Arkivbevaring/Arkivmateriale-knyttet-til-22.-juli/Minnemateriale/Kriterier-for-publisering-av-minnemateriale> Lastet ned: 10.05.13

hjemlige forhold og beskriver og analyserer hvordan de spontane minnestedene i Oslo og Trondheim oppstod, og på hvilken måte disse minnestedene ble transformert fra minnested til arkivmateriale. Jeg drøfter samtidig hva denne transformasjonen potensielt kan bety for minnematerialets framtid. Gjennom å sammenligne den norske prosessen med prosesser i andre land finner jeg både forskjeller og likheter i måten å håndtere materialet på. I kapittel 4 ser jeg nærmere på det norske minnematerialets innhold og tematikk, med utgangspunkt i hva som gjør dette materialet interessant i formidlingssammenheng. Her trekker jeg inn fire eksempler på utstillinger fra New York etter 11. september og jeg vil gjennom disse skape en bevissthet og en oppmerksomhet rundt hvilke muligheter minnematerialet kan representere for Arkivverket i fremtiden, særlig i forhold til arkivpolitiske målsettinger om en mer demokratisk og synlig samfunnsinstitusjon. Jeg gjør også plass til hvilke utfordringer materialet stiller oss overfor, men velger å la mulighetene veie tyngst i vektskåla. I kapittel 5, som er det siste kapitlet, gir jeg en oppsummering av mine viktigste funn og presenterer mine avsluttende refleksjoner om minnematerialets framtid i arkivene.

Kapittel 2: Spontane minnesteder

2.1 Diskursen

Det jeg innledningsvis omtaler som spontane minnesteder benevnes også på andre måter. I stedet for adjektivet ”spontane” brukes ord som midlertidige (temporary), improviserte (improvised), flyktige (ephemeral), performative, folkelige (vernacular), provisoriske (makeshift) og minnesteder fra ”grasrota”, hvorav sistnevnte uttrykkes i boktittelen *Grassroots Memorials*. Flere av disse sier noe om minnstedenes flyktige og midlertidige natur, og at de oppstår gjennom folkelig engasjement nedenfra i motsetning til offisielt sanksjonerte og institusjonaliserte prosjekter som ledes ovenfra. Ved å kalle det et performativt minnsted velger man å legge spesielt vekt på deres aktive og sosiale natur, altså som steder for sosial handling hvor man gjør noe aktivt med ønske om å skape endringer i samfunnet. Amerikanske akademikere har spesielt framhevet adjektivet ”makeshift”, som et noe upassende ord i denne sammenhengen da det henviser til noe provisorisk og rotete, noe som er kastet sammen uten respekt.²¹ Store minnesteder av denne typen framstår riktignok som regel som kaotiske og uordnede, men ordet ”makeshift” eller ”provisorisk” anses som et ord som ikke legger tilstrekkelig vekt på de iboende meningsfulle og emosjonelle verdiene som ligger i disse samlingene.²² Allikevel er dette et uttrykk som er mye brukt i media og i det offentlige, særlig i kjølvannet av terrorangrepene den 11. september 2001. Det later ikke til at man i særlig grad har reflektert over de negative konnotasjonene og man har fortsatt å bruke det som et generelt uttrykk for slike minnesteder.²³ Det kan innvendes at dette kan være et passende begrep også, om man velger å se disse minnstedene som først og fremst forstadier til minnesteder av mer permanent karakter, hvilket det i noen tilfeller er.

I akademia brukes gjerne Jack Santinos uttrykk fra 1992, ”spontaneous shrines”, eller spontane helligdommer eller altre som vi kan oversette det til på norsk. Her kan både ordet ”spontan” og ordet ”shrine” eller helligdom problematiseres. Om vi ser på ordet ”shrine” først så bruker Santino dette for å understreke at disse minnstedene er noe mer enn bare minnesteder, de er steder for felleskap og møte mellom levende og døde.²⁴ På denne måten blir stedene hellige og de framstår som portaler til de dødes verden. Vi ser også at minnstedene ofte inneholder gjenstander med religiøse konnotasjoner, som kors, stearinlys, blomster og helgenfigurer. Estetisk sett kan det dermed være naturlig å trekke paralleller til

---

²¹ Margry & Cristina Sánchez-Carretero 2011: 5

²² Ibid: 5

²³ Ibid: 5

²⁴ Santino 2006: 12

religiøse altere. ”Hellig” er også et ord som går igjen i dagligtalen når slektninger og andre skal beskrive de minnestedene de har skapt, men det er her mer snakk om at man skaper et bånd mellom de døde og de sørgende enn et bånd til det guddommelige.²⁵ Dette gjelder særlig for minnesteder som oppstår på det stedet hvor noen har omkommet, som for eksempel de minnestedene som oppstår i veikanten etter bilulykker. Her regnes ofte det stedet hvor personen døde som viktigere enn gravstedet, og dette markerer en tydelig skillelinje mellom nåtidens og tidligere sørgepraksis.²⁶ Santino observerer at spontane minnesteder viser fram døden i hjertet av det sosiale livet. I stedet for at familien reiser for å besøke ”graven”, så kommer graven til familien, hvor familien i dette tilfellet er oss alle.²⁷ Det skapes gjennom dette også et bånd mellom de sørgende.

Når det gjelder bruken av ordet ”shrine” kritiserer Margry & Sánchez-Carretero dette for å skape en alt for tett kobling til religiøs praksis som tilbedelse og bønn på hellige steder. De mener at det gir et unyansert bilde av minnestedene.²⁸ De foretrekker det mer nøytrale ordet ”memorial”, eller minnested, da de mener at disse stedene i hovedsak fungerer som et hjelpemiddel for å håndtere følelser og sorg, og ikke først og fremst for å skape en relasjon med det hinsidige.²⁹ Erika Doss er i likhet med Margry og Sánchez-Carretero også noe skeptisk til ordet ”shrine” siden det i følge henne i liten grad avdekker de sekulære og ofte regisserte aspektene ved minnestedene. Jeg vil i det videre bruke ordet ”minnested” da jeg også opplever at det rommer mer og ikke er så ensidig fokusert som ordet ”alter” eller ”helligdom” er. Det framtrer kanskje også ekstra godt hvor begrensende et uttrykk som ”shrine” blir når man oversetter det til norske ordet ”alter”, det religiøse aspektet blir etter min mening for dominerende og får dette fenomenet til å fremtre som mindre komplekst enn det er.

Om disse minnestedene kan beskrives som spontane er det også delte meninger om. Erika Doss går så langt som å kalle det direkte misvisende, da hun ser dem som både regisserte og i høyeste grad organiserte, selvbevisste presentasjoner, hvor spontaniteten kun kommer til uttrykk i det at de framtrer som raske responser på uventede traumatiske hendelser.³⁰ Graden av selvbevissthet og regi kan imidlertid diskuteres. For eksempel er det ganske uklare rollestrukturer i forhold til andre ritualer vi har i forbindelse med dødsfall, som

---

²⁵ Jipson 2009 og Turner 2008, referert i Margry og Sánchez-Carretero 2011: 21

²⁶ Jipson 2009, referert Margry og Sánchez-Carretero 2011: 21

²⁷ Santino 2006: 13

²⁸ Margry & Sánchez-Carretero 2011: 23

²⁹ Ibid: 24

³⁰ Doss 2008: 8

for eksempel begravelser. I spontane minnesteder går man inn og ut av rollen som deltager og tilskuer. Man kan også velge om man vil delta eller ikke, og det er dermed rom for å velge roller i større grad enn i mange andre ritualer. Man kan se det slik at dette muliggjør en større grad av spontanitet for den enkelte. Doss foretrekker uansett begrepet ”midlertidige minnesteder” da hun mener at det vi her snakker om først og fremst er produksjon og forbruk av flyktige former for minnemarkeringer, hvorav noen av dem blir transformert til permanente og institusjonaliserte minnesteder.³¹

Hva man legger i ordet ”spontan” avhenger i stor grad av om man bruker det i snever eller utvidet betydning. Santino bruker det i utvidet betydning, som en indikator på den uoffisielle naturen til disse minstedene; ingen fra offentlige institusjoner, media, kirken eller lokalsamfunnet forteller de sørgende at de skal legge ned materiale på bestemte steder. Dette skjer spontant ved at individuelle samfunnsborgere opptre som aktive subjekter.³² Margry og Sánchez-Carretero argumenterer med at det alltid vil eksistere en viss grad av spontanitet og umiddelbarhet i de innledende fasene av minneprosessene gjennom det faktum at minstedene er reaksjoner på ulike hendelser. Nye ad hoc-former og mønstre vil utvikle seg fra gang til gang, tilpasset de hendelsene som til en hver tid minnes.³³ Ewa Klekot observerer den utbredte folkelige bruken av ordet ”spontan”, hvilket gir begrepet et emisk perspektiv som det er verdt å ta i betraktning.³⁴ ”Spontan” er også et ord som i dagligtalen knyttes til autenticitet og ekthet. Spontane reaksjoner oppleves som ”ekte” reaksjoner, selv om de bygger på generelt aksepterte maler. Margry og Sánchez-Carretero skriver at slike maler faktisk er med på å styrke autenticitetstanken.³⁵ Det meste av det vi gjør styres jo av visse normer og regler, det er slik vi innretter oss i samfunnet. Men selv om formene kopieres vil som sagt konteksten være forskjellig hver gang og de fleste av de som deltar i minneprosessene vil antagelig oppleve en individuell og personlig autenticitet i det de gjør uansett.

Å kalle denne formen for minnesteder for ”midlertidige minnesteder”, slik som Doss argumenterer for kan være problematisk, da ikke alle vil være enige i at det viktigste med disse stedene er at de er midlertidige. Ved å bruke ordet ”spontane” framfor ”midlertidige” legger man mer vekt på det iboende meningsfylte ved minstedene, og de emosjonelle

---

³¹ Doss 2008: 9

³² Santino 2006: 12

³³ Margry & Sánchez-Carretero 2011: 12

³⁴ Ewa Klekot: ”Mourning the Polish Pope in Polish Cities” i Margry og Sánchez-Carretero 2011: 195

³⁵ Margry & Sánchez-Carretero 2011: 12

verdiene de representerer. Innvendingene mot å benevne minnstedene som midlertidige blir på sett og vis de samme som vi finner mot å bruke ordet ”makeshift” eller ”provisoriske”, da det kan oppleves som et ord som ikke tar minnstedenes enorme betydning tilstrekkelig på alvor, men som henviser til noe midlertidig og sammenrasket som snart vil forsvinne uansett.

Jeg velger i fortsettelsen å bruke begrepet ”spontane minnsteder” på bakgrunn av resonnementet til Margry og Sánchez-Carretero om at det alltid vil være elementer av spontanitet til stede, og også fordi det sier noen om det som også Doss er inne på, at minnstedene dukker opp raskt og spontant etter tragiske hendelser. Dette begrepet er også det som er innarbeidet i det som finnes av norsk litteratur om emnet, og det kan være hensiktsmessig å fortsette å bruke det som allerede er et noenlunde kjent begrepsapparat for å unngå forvirring. Jeg mener at den emosjonelle dimensjonen ved minnstedene best fanges gjennom ordet ”spontan”, da dette er et dynamisk ord som gir assosiasjoner til noe som er performativt, ektefølt og dypt meningsfylt for de som er involvert. Ved flere av minnstedene ser man også at det som legges ned har karakter av å være impulsivt og spontant utvalgt. Dette gjelder blant annet for minnstedene som oppstod etter Oklahomabomben i 1995, hvor Jane Thomas, kurator fra minnestiftelsen som jobbet med å samle inn materialet, kunne fortelle om egne observasjoner av mennesker som spontant tok av seg for eksempel skjortene sine, øredobbene eller armbåndene. Hun opplevde det slik at mange besøkende ble overveldet av å se omfanget av andres gaver og at de dermed fikk lyst til å legge igjen en bit av seg selv for å delta og for å vise respekt.³⁶ Mange hadde også behov for å legge igjen et skriftlig budskap og det er tydelig at flere av disse skrev på tilfeldige ting de hadde for hånden. Her var budskapet viktigst og ikke materialet.³⁷ Disse eksemplene tydeliggjør hvordan emosjonelle og spontane reaksjoner utgjør en viktig del av forutsetningene for tilblivelsen av slike minnsteder og det underbygger min argumentasjon for å betegne dem som spontane, og ikke først og fremst midlertidige.

---

³⁶ Edward T. Linenthal: *The Unfinished Bombing. Oklahoma City in American Memory*. New York 2003: 167

³⁷ *Ibid*: 167

2.2 Bakgrunn og forutsetninger

Døden har alltid blitt offentlig markert, så i denne sammenhengen representerer ikke spontane minnesteder noe nytt. Allerede tilbake i middelalderen eksisterte det enkle former for offentlige minnesteder. Fra 1400-tallet og framover var det en vanlig europeisk praksis å sette opp kors som markerte steder hvor det hadde skjedd et drap eller en ulykke hvor noen hadde omkommet. I tillegg til å utmåle straffen for forbrytelsen kunne dommeren pålegge at man satt opp et slikt kors, til advarsel for andre, for å vise respekt og for å informere om hva som hadde skjedd.³⁸ Disse minner om de minnestedene vi ser i veikanten etter trafikkulykker, det Margry & Sánchez omtaler som "roadside memorials", men med den viktige forskjellen at de var offentlig initierte. Vi har også tradisjonene med begravelsesfølger, begravelsesseremonier i hellige, offentlige bygninger og offentlige kirkegårder og de ritualene som knyttes til dem.³⁹ Slik blir døden synlig og en del av offentligheten, gjennom en sammenblanding av offentlige og private ritualer. Men i slike tilfeller ser vi gjerne en begrenset deltagelse, som regel er det kun familie og venner som deltar i begravelsesritualene. Spontane minnesteder representerer noe nytt og annerledes i det at man minnes en eller flere avdøde foran et større udifferensiert publikum, som kan delta om de ønsker det.⁴⁰

Men hvem er det som minnes på denne måten? Det kommer som regel an på to faktorer: hvem som har gått bort og på hvilken måte det skjedde. Spontane minnesteder oppstår særlig hvis den døde er en svært kjent person (som i forbindelse med dødsfallene til Prinsesse Diana i 1997 og i Michael Jackson i 2009) og/eller hvis de som er døde kan kategoriseres som ofre.⁴¹ Når det gjelder ofre er det gjerne en spesiell type ofre vi snakker om, det er gjerne de som er ofre for noe som kunne vært unngått. I tilfeller hvor noen dør av en uhelbredelig sykdom vil det typisk ikke oppstå minnesteder av denne typen, da vi i større grad er villige til å akseptere det som er uunngåelig og det som ikke kan endres ved hjelp av menneskelig inngripen. Derfor ser vi ofte spontane minnesteder som reaksjoner på hendelser som terrorangrep, flyulykker, politisk motiverte massakre, ofre for blind vold og lignende. Spørsmålet om personlig ansvar er viktig, for at det skal skapes et spontant minnested må gruppen som skaper det enes om at skylden ligger hos noen som kan kategoriseres som "de andre".⁴² Dette er også en del av det performative aspektet som også utgjør et særtrekk ved spontane minnesteder; man vil gjennom aktiv deltagelse rette fokus mot skyldforholdene eller

---

³⁸ Margry & Sánchez-Carretero 2011: 31

³⁹ Santino 2006: 6

⁴⁰ Ibid: 6

⁴¹ Margry & Sánchez-Carretero 2011: 33

⁴² Ibid: 33

årsakene til at noe skjedde, og bidra til en samfunnsmessig utvikling hvor noe lignende aldri skjer igjen.

Massemediene spiller en svært viktig rolle for å muliggjøre de spontane minnstedenes aktiviserende agenda. Mediene både påvirker, produserer og reproducerer modeller for disse offentlige sørgeritualene.⁴³ Ofte får minneprosessene i etterkant like mye mediedekning som de tragiske hendelsene som minnes. En interessant observasjon er at det finnes flere henvisninger til spontane minnsteder i media enn det finnes akademiske tekster om emnet.⁴⁴ Dette er med andre ord et underforsket fenomen. Den enorme mediale appellen har mye å gjøre med tematikken; død, traumer og personlige tap er temaer som det alltid har vært attraktivt for pressen å skrive om siden dette er stoff som fanger lesernes oppmerksomhet. Den spesielle og iøynefallende estetikken til spontane minnsteder gjør dem også interessante for mediene.⁴⁵ Gjennom global mediedekning av store katastrofer og minneprosessene i etterkant har mediene siden slutten av 1990-tallet bidratt sterkt til at det har utviklet seg en materiell ”mal” for hva folk bringer med seg til minnstedene og til selve ideen om at kollektive og offentlige sørgeprosesser er den rette og nødvendige måten å håndtere tragiske hendelser på.⁴⁶ Mediene bidrar til at det skjer en videreføring av de ritualene eller kodene som knyttes til skapelsen av spontane minnsteder, slik at det nå er blitt allment kjent og akseptert på hvilken måte man starter minneprosessene og på hvilken måte man fortsetter å legge til materiale på minnstedene uten at man undergraver eller truer meningen eller verdigheten til disse minnstedene.⁴⁷

Sørgekodene eller sørgeritualene fungerer som en måte å skape orden i det emosjonelle kaoset som oppstår etter traumatiske dødsfall. De kulturelle kodene inkluderer plasseringen av minnstedet, gjerne i nærheten av eller så nær som mulig det stedet hvor dødsfallene skjedde, nedleggelse av gjenstander som har høy symbolsk verdi, som blomster, fotografier, kondolansekort, flagg og bamser, samt koder for hvordan man oppfører seg på stedet; åpenlys emosjonell atferd som gråt og klemming.⁴⁸ Mediene har bidratt til at sorg har blitt en følelse som det nå er sosialt akseptert å vise offentlig.⁴⁹ Mediedekningen avgjør også i stor grad hvor stort omfanget av minneprosessene blir, da en massiv mediedekning ofte vil

---

⁴³ Margry & Sánchez-Carretero 2011: 27

⁴⁴ Ibid: 7

⁴⁵ Ibid: 26

⁴⁶ Ibid: 11

⁴⁷ Ibid: 11

⁴⁸ Doss 2008: 25

⁴⁹ Ibid: 24

lede til en massiv deltagelse i utformingen av de spontane minnstedene. Gjennom mediene blir tragiske dødsfall gjort viktige ikke bare for familiene til ofrene, men for hele nasjonen. Mediefokuset bidrar gjennom dette i stor grad til å skape det spesielle særtrekket ved spontane minnsteder kontra mer private minnsteder og ritualer; de gjøres krav på, brukes og instrumentaliseres av andre personer enn kun venner og familie.⁵⁰ Slektningene mister på denne måten kontrollen over sørge- og minneprosessene, noe som kan oppleves som både positivt og negativt av de berørte.

For å forstå noe av bakgrunnen for at spontane minnsteder har blitt såpass utbredt som det er i dag må vi først rette blikket mot 1960-tallets frigjøringsbevegelser og kampen for sivile rettigheter. I denne perioden ble eierskapet til og bruken av det offentlige rom på en ny måte utfordret, gjennom protestdemonstrasjoner som uttrykk for sosial handling og deltagelse. Demonstrasjonene var ofte relatert til død, traumer og sorg, som for eksempel demonstrasjonene mot Vietnamkrigen i USA. Etter at fire demonstrerende studenter ved Kent State University ble skutt av Nasjonalgarden i 1970 ønsket de øvrige studentene å lage et minnsted for dem. Dette ble stoppet av myndighetene som fryktet at minnstedet ville fungere som et antikrigsmonument.⁵¹ Dette viser hvordan kontroll over sted og rom er sterkt relatert til gjennomførbarheten av offentlige sørgeritualer. 60- og 70- tallets frigjøringskamp hadde mye å si for sivile rettigheter, men også gjennom at det offentlige rom i større grad enn tidligere ble folkets egen arena. På denne måten ble de romlige forutsetningene for spontane minnsteder skapt.⁵²

En annen viktig forutsetning for framveksten av spontane minnsteder er den nye tendensen til å personalisere sorgen. Margry og Sánchez-Carretero eksemplifiserer dette ved å vise til Vietnam Veterans Memorial i Washington DC. Dette er et minnsted som ble laget av Maya Lin og som ble bygget i 1982. Det har form av en monumental vegg, derav tilnavnet ”The Veteran Wall”. På denne veggen er det risset inn navnene til de 58 261 amerikanske soldatene som mistet livet eller forsvant under Vietnamkrigen. Tradisjonelt har krigsmonumenter vært generelle og uten henvisning til bestemte personer. Dette minnesmerket representerte en stor forandring i hvordan man så på ofrene etter tragiske hendelser. Det at hvert enkelt offer framheves, kommuniserer i større grad enn tidligere at ett

---

⁵⁰ Margry & Sánchez-Carretero 2011: 34

⁵¹ Ibid: 8

⁵² Ibid: 9

tappt menneskeliv er ett for mye.⁵³ The Veteran Wall fikk svært mye oppmerksomhet og ble raskt et sted hvor folk begynte å legge ned gjenstander og blomster. Gjennom dette utviklet det seg til å bli en slags generell mal for et minnesteid hvor ingen var gravlagt, men hvor man allikevel la ned blomster og gaver. Dette minnesteid tydeliggjør det Erika Doss beskriver som et skifte i moderne minnekultur; fra monumentet til minnesteid, fra monolittiske og autoritative masternarrativer gjennom offisielt utvalgte kunstuttrykk til mangfoldige, subjektive og ofte motstridende uttrykk fra ulike grupper i samfunnet.⁵⁴

I The Veteran Wall ser vi en slags sammensmeltning mellom det offisielle og uoffisielle, og dette minnesteid kan sees som en del av et større demokratiseringsprosjekt i dagens minnekultur. Staten sitter ikke lenger med all makt over hva vi skal minnes og hvordan vi skal gjøre det. Publikum er i større grad enn tidligere med på å skape minnesteidene og deres meningsinnhold. Dette står i sterk kontrast til tradisjonelle monumenter som ofte er uttrykk for enhetlige og statiske historietolkninger, og gjerne med det formål å underbygge makthavernes posisjon i samfunnet.⁵⁵ James Young henviser blant annet til Lewis Mumford og hans utsagn fra 1930-årene om at ”stein gir en falsk følelse av kontinuitet, en villedende forsikring om liv”.⁵⁶ I stedet for at monumentene forandrer seg og tilpasser seg omgivelsene forblir de statiske og mumifiserte representasjoner av gamle, trolig glemte idealer. Videre hevder Mumford at monumenter bare er mulig i perioder hvor en enhetlig bevissthet og en enhetlig kultur eksisterer. I en tidsalder hvor man stiller spørsmål ved universelle verdier kan det heller ikke eksistere universelle symboler.⁵⁷ Samtidig påpeker James E. Young at vi i våre heterogene, postmoderne samfunn, hvor vi ikke lenger er bundet sammen av universelt delte myter eller idealer, ser ut til å være mer opptatte av monumenter, museer og minnesteid enn noen gang tidligere. Det later til å være slik at desto mer fragmenterte og heterogene samfunnene blir, desto større behov har de for å forene disse uensartede erfaringene og minnene med et felles meningsinnhold, som tilsynelatende skapes på felles steder.⁵⁸ Young sier det slik at vi i stedet for å snakke om nasjonale ”collective memories”, så snakker vi nå om nasjonens ”collected memories”.⁵⁹ Ved å samle alle våre ulike og ofte konkurrerende erfaringer og minner på felles steder kan vi finne en felles

---

⁵³ Margry & Sánchez-Carretero 2011: 9

⁵⁴ Doss 2008: 5

⁵⁵ James E. Young: ”Memory and the Monument after 9/11” i Richard Crownshaw, Jane Kilby & Antony Rowland (red.): *The Future of Memory*. New York/Oxford 2010: 78

⁵⁶ Ibid: 78

⁵⁷ Ibid: 79

⁵⁸ Ibid: 79

⁵⁹ Ibid: 81

forståelse av disse uensartede minnene, og en forståelse for bakgrunnen for at vi minnes slik vi gjør.

Man kan på denne måten se på de spontane minnestedene som det ultimate uttrykket for en demokratisk prosess, hvor deltagerne tar kontroll over sin egen historie gjennom å skape sosialt forhandlede minnesteder hvor alle som ønsker det kan delta. De spontane minnestedene beskrives passende nok av Santino som folkets stemme.⁶⁰ Gjennom den store og mangfoldige deltakelsen er minnesteder og monumenter i større grad blitt steder for konkurrerende og motstridende meninger fremfor delte, nasjonale verdier og idealer, i følge Young.⁶¹ Men paradoksalt nok så ser vi ofte at det er den samlende funksjonen som er mest fremtredende, særlig når det gjelder spontane minnesteder, og det kan tyde på at det Young skriver om kanskje heller er mer et ideal, enn en representativ beskrivelse av virkelighetens minnesteder. Det er kanskje slik at den samlende funksjonen blir spesielt viktig i en postmoderne tid hvor vi ikke har like mange felles referansepunkter som tidligere. Minnefellesskap som disse blir særlig viktige i etterkant av tragiske hendelser hvor mennesker har en tendens til å søke sammen for trøst og støtte.

2.2.1 Minner og historie

Mumfords tanker om tradisjonelle monumenter som statiske representasjoner av historien kan komme til anvendelse i den moderne diskusjonen om "historie" versus "minne". Man kan se på de tradisjonelle monumentene som uttrykk for de kalde, monolittiske faktaene og masternarrativene som historie ofte framstilles som, mens de moderne formene for minnesteder, inkludert de spontane minnestedene, er uttrykk for en ny minnekultur hvor minne i motsetning til historie representerer de personlige følelsene til ekte mennesker, spesielt til de som tidligere har blitt ekskludert fra de store historiske prosjektene.⁶² Erika Doss referer til Paul Ricoeur som skriver at minne er historiens grunnfjell. Ricoeur tenker i retning av forsoning og gjensidighet mellom historie og minne, i motsetning til eldre teorier hvor man i større grad vektla distinksjonen mellom disse to, og at de ikke burde blande seg inn i hverandres sfærer.⁶³ Vi ser Ricoeurs tilnærming i dagens forestillinger om minne og historie i det at man i stadig større grad forstår kunnskap og identitet på erfaringsbaserte og affektive premisser.

---

⁶⁰ Santino 2006: 13

⁶¹ Young i Crownshaw, Kilby & Rowland 2010: 79

⁶² Doss 2008: 36

⁶³ Ibid: 36

Minner har de siste par tiårene blitt anerkjent som et ledende konsept i kulturstudier. Aleida Assmann skisserer opp noen årsaker til den nye interessen for minnestudier. Hun nevner først bruddet med de store masternarrativene i historieskrivingen som en viktig årsak til utviklingen. Etter den kalde krigen ble det åpnet opp for nye og utvidete historietolkninger og man så en oppblomstring av så kalte ”nedfryste” minner som tidligere var blitt arkivert bort og skjult av makthaverne i de kommunistiske landene. Den postkoloniale situasjonen trekkes også fram som årsak, siden flere folkegrupper som var blitt fratatt sine opprinneshistorier nå begynte å lete etter sine egne historier og minner. Videre nevnes den posttraumatiske historien etter Holocaust og de to verdenskrigene. Prosessen med å få grusomhetens detaljer fram i lyset har vært gradvis og lang. Dessuten er generasjonen av vitner i ferd med å forsvinne, så vi ser en oversettelse av deres erfaringsbaserte minner til eksterne, medierte former. Den nye digitale revolusjonen innenfor kommunikasjonsteknologi har også betydd enormt mye for de mulighetene vi har til å lagre og dele informasjon.⁶⁴

Den store interessen for minner reflekteres også i det Erika Doss kaller ”memorial mania”, noe som i følge henne er en moderne besettelse av temaer som omhandler minner og historie, og et presserende, overdrevent behov for å uttrykke og gjøre krav på disse temaene i synlige, offentlige kontekster.⁶⁵ Hun ser denne ”manien” som sammenfallende med ”the experiential turn”, eller den erfaringsbaserte vendingen i den moderne forståelsen av historie, minner og identitet. Populariteten til interaktive museumsutstillinger er et uttrykk for denne interessen. Publikum er ikke lenger passive tilskuere under museumsbesøket, men aktive deltagere i en utvidet museumsopplevelse. Målet er ofte at publikum skal få føle fortiden på kroppen, som for eksempel på U.S Holocaust Memorial Museum i Washington DC hvor publikum får utdelt identitetskortene til Holocaustofre og blir ledet gjennom en godsvogn fra nazitiden.⁶⁶ Dette fokuset på å muliggjøre personlige opplevelser av fortiden knyttes til den stadig økende affektive dimensjonen i vår moderne kultur, mener Doss. I dag anses kroppslige erfaringer som hovedkilden til kunnskap og identitetsdannelse.⁶⁷ Dette kan være positivt i det at man gjennom erfaringsdiskurser kan belyse marginaliserte historiske subjekter. Samtidig kan slik historieformidling vanskeliggjøre kritikk da det erfaringsbaserte gjerne ses som noe autentisk og da det dermed ofte reproduseres som rene fakta.⁶⁸ Det er derfor viktig at vi til en

---

⁶⁴ Aleida Assmann: ”Memory, Individual and Collective” i Robert E. Goodin & Charles Tilly (red.): *The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis*. Oxford 2008: 210-211

⁶⁵ Doss 2008: 7

⁶⁶ Ibid: 37

⁶⁷ Ibid: 38

⁶⁸ Ibid: 38

hver tid er bevisst på hva vi som samfunn velger å huske og hva vi velger å glemme og at de praksisene som avgjør på hvilken måte vi tar disse valgene er sentrale i konstruksjonen av private, offentlige, individuelle og kollektive identiteter.

De spontane minnstedene er spesielt tydelige uttrykk for den affektive dimensjonen som preger den moderne minnekulturen. De er skapt for å oppleves, altså for å føles og ikke bare ses. Erika Doss referer til Carole Blairs observasjon av hvordan spontane minnsteder påvirker kroppen direkte gjennom å styre farten vår og muligheten for fysisk bevegelse.⁶⁹ De er ofte plasskrevende fysiske enheter som for eksempel kan blokkere fortau eller større områder av en park. Dette kan i visse tilfeller lede til at man blir nødt til å forholde seg til dem i sine daglige bevegelsesmønstre. Doss beskriver dem som destinasjoner; de er steder og rom som skal besøkes. Offisielle minnesmerker eller monumenter er ofte steder som man besøker og ser på, mens spontane minnsteder i større grad oppstår som performative handlinger, gjennom publikums deltagelse. Man tar med seg gjenstander til minnstedene, ikke bare for å skape dem, men også for å orkestrere de affektive vilkårene for stedet. Besøkende blir påvirket på mange nivåer; de kneler for å lese på kortene, de berører tingene som er lagt ned, de fotograferer og filmer det de ser, gråter og blir generelt fysisk og psykisk påvirket av det de opplever.⁷⁰ Sánchez-Carretero skriver om hvordan det å lese på kortene, se på gjenstandene og puste inn røyken fra stearinlysene får oss til å inkorporere minnstedene i kroppene våre.⁷¹ Dette kinestetiske elementet framheves også av Doss som en viktig del av vestlig minnekultur. I kristen tradisjon berøres krusifikset ved alteret, man berører underkanten av kjolen på påkledde statuer av jomfru Maria og kysser helgenfigurer. I publikums besøk ved The Veteran Wall i Washington DC er det kinestetiske viktig, de besøkende berører de inngraverte navnene og mange lager avtrykk av navnene på papir. I tillegg er det blitt svært vanlig å fotograferer spontane minnsteder, og Doss skriver at mens det før var vanlig å ta bilde av de døde er det nå mer vanlig å ta bilde av de sørgende.⁷²

Oppsummeringsvis kan vi si at alle disse fysiske, intime og performative handlingene er med på å forme og opprettholde betydningen til spontane minnsteder, eller sagt på en annen måte; spontane minnsteder regnes for å være spesielt meningsfulle nettopp på grunn av sine kinestetiske dimensjoner. I følge Doss har dette å gjøre med det at vi i vår tid tillegger

---

⁶⁹ Doss 2008: 38

⁷⁰ Ibid: 39

⁷¹ Cristina Sánchez-Carretero: Chapter 15 "Trains of Workers, Trains of Death: Some Reflections after the March 11 Attacks in Madrid" i Santino 2006: 343

⁷² Doss 2008: 40

erfaringsbasert kunnskap spesielt stor betydning. Det å være der, oppleve, se, berøre og føle andres smerte og lidelse er av mange ansett som nøkkelen til kunnskap og forståelse, og dette gjenspeiler seg i dagens minnekultur og historieformidling. Gjennom den økte vektleggingen av personlig opplevelse som grunnlag for kunnskap, settes også subjektet i fokus i større grad enn tidligere og i neste del vil jeg se på bakgrunnen for det nye individfokuset, samt betydningen av de spontane minnestedene som arenaer for sosial handling.

2.2.2 Individualisering og sosial handling

Individfokuset kommer til uttrykk både gjennom den subjektive og personlige deltagelsen i skapelsen av minnestedene, men også gjennom at det er spesifikke individer som minnes. Vi ser dette i det nevnte eksempelet med The Veteran Wall hvor hvert enkelt offer fikk sitt navn inngravert. Det var også et poeng under utarbeidelsen av minnesenteret etter Oklahomabomben; utstillingen i senteret uttrykte en protest mot massedødens anonymitet. *Disse* spesifikke ofrene skulle ikke glemmes.⁷³ Dette kan sees i sammenheng med den individualiseringen som har preget vestlige samfunn i den siste halvdel av det 20. århundre. Vi har sett en stor nedgang i familieorienterte måter å leve på og det er blitt et stadig større fokus på individuell selvrealisering og individets makt til å konstruere sine egne liv, til å oppfylle sine egne drømmer og ambisjoner, og ta egne valg i livet. Denne individdyrkelsen kommer sterkt til uttrykk gjennom nettfenomener som Youtube, Facebook og Twitter, og gjennom utallige blogger hvor mennesker deler historier og erfaringer fra sitt eget liv med nær sagt hele verden. Utviklingen av denne digitale delingskulturen kan også ha bidratt til å senke terskelen for å delta i fysiske offentlige minneprosesser.⁷⁴ De mange personlige og varierte hilsenene som man kan se på minnestedene, hvor forfatterne refererer til seg selv og sine egne opplevelser, indikerer at folk ønsker å delta personlig og at de mener at deres idiosynkratiske meldinger bør bli kjent for verden.⁷⁵ På denne måten setter enkeltmennesker sine avtrykk på historien, samtidig som de deltar i et større sosialt fellesskap. Dette er en interessant dobbelthet som preger disse minnestedene.

Et av de mest betydningsfulle spontane minnestedene etter Oklahomabomben var det som ofte omtales som "The Murrah Fence". Dette gjerdet ble satt opp for å stenge av området hvor Alfred P. Murrah-bygningen en gang stod, den bygningen som ble bombet under

---

⁷³ Linenthal 2003: 233

⁷⁴ Margry & Sánchez-Carretero 2011: 10

⁷⁵ Ibid: 10

terrorangrepet den 19. april 1995. I løpet av kort tid ble dette gjerdet transformert til et minneste av titusener av individer som strømmet til med gjenstander, blomster og brev. Edward T. Linenthal trekker paralleller til The Veteran Wall og hvordan den ble et minneste hvor allmennheten, person for person, gjorde stedet til sitt eget gjennom å legge igjen en "bit av seg selv".⁷⁶ Men i motsetning til The Veteran Wall ble ikke Murrah-gjerdet opprinnelig satt opp for å være et minneste, det utviklet seg til å bli det ene og alene gjennom de besøkendes handlinger. I tillegg til å være et viktig samlingssted for pårørende og andre som ønsket å minnes den tragiske hendelsen var dette også en form for offentlig forum hvor protestytringer av ulike slag ble publisert. For eksempel var det flere som manet til ikke-voldelige løsninger på sosiale problemer, og man så også ulike konspirasjonsteorier om bombingene. Noen ytret seg om selve betydningen av dette gjerdet. Det indikerer at noen mente at det ikke var nok at gjerdet "snakket" til de besøkende, de besøkende måtte først undervises om gjerdets funksjon og betydning for at de skulle sette tilstrekkelig pris på det.⁷⁷

Innslaget av protestytringer og oppfordringene til sosial handling er det som i følge Santino utgjør det performative ved de spontane minnstedene. Minneprosesser er som oftest private, men i tilfeller hvor det oppstår spontane minnsteder vil mye av årsaken til at man minnes i offentlighet være de sosiale forholdene som skapte dødsfallene og de politiske spørsmålene som disse forholdene reiser. Alle spontane minnsteder har altså en komponent av en orientering mot et sosialt tema, mot det å forsøke å overbevise noen eller få noe til å skje.⁷⁸ Både Santino og Margry & Sánchez-Carretero refererer til lingvisten John Austins forståelse av ordet "performativ", nemlig det å gjøre noe med ord.⁷⁹ Austin bruker bryllupsritualer som eksempel på performative ytringer, som eksempelet med at det at presten sier "Jeg erklærer dere nå for rette ektefolk" fører til at folk faktisk blir gift. Performative ytringer skaper den effekten de erklærer. Santino utvider forståelsen av performative ytringer til også å gjelde for spontane minnsteder. Margry & Sánchez-Carretero framhever den mobiliserende og politiske funksjonen som den aller viktigste funksjonen til de spontane minnstedene. Selv om de anerkjenner at en del av minnstedene antar mer permanente former etter hvert hevder de at en av hovedkarakteristikkene ved disse minnstedene er at de etter en stund forsvinner eller blir fjernet uten et spor. De er skjøre samlinger som er utsatte for vær og vind, og menneskelig påvirkning. Forklaringen på deres korte levetid er relatert til

---

⁷⁶ Linenthal 2003: 165

⁷⁷ Ibid: 169

⁷⁸ Santino 2006: 1

⁷⁹ Santino 2006: 9 og Margry & Sánchez-Carretero 2011: 3

deres sosiale og politiske karakter. De evokative meldingene og det høye nivået av oppmerksomhet og synlighet over kort tid er helt sentrale deler av minnstedenes politiske kultur. Gjennom minnstedene vil man få ting til å skje, og de har dermed mindre å gjøre med å forhindre at vi glemmer enn det har å gjøre med mobilisering og oppnåelse av fastsatte mål, i følge Margry & Sánchez-Carretero.

I dette spørsmålet er Doss og Margry & Sánchez-Carretero noe uenige, i og med at Doss er litt mer skeptisk til at minnstedene virkelig oppnår konkrete resultater gjennom sosial mobilisering.⁸⁰ Sánchez-Carretero viser imidlertid til hvordan en slik minneprosess under gitte forutsetninger faktisk kan få stor politisk betydning gjennom sin artikkel ”Trains of Workers, Trains of Death: Some Reflections after the March 11 Attacks in Madrid”. Bombeangrepene i Madrid skjedde tre dager før det skulle avholdes valg i Spania. Regjeringen, som ble ledet av José María Aznar fra det konservative partiet Partido Popular (PP) var raskt ute med å beskyldte den baskiske terrororganisasjonen ETA for angrepene. Etter to og et halvt døgn med stadig nye bevis på at dette ikke stemte, måtte de til slutt bekrefte at angrepet ble ledet av islamistiske terrorister.⁸¹ Partido Popular ble ikke gjenvalgt under valget den 14. mars, på tross av prognosene som gikk i deres favør. Dette ble sett på som en sivil protestreaksjon hvor folket hevdet sin rett til korrekt informasjon fra de folkevalgte. De spontane minnstedene som oppstod i Madrid etter bombene må forstås som en del av denne politiske konteksten. I hilsenene som ble lagt ned på disse minnstedene så man mange politiske budskap som handlet om regjeringens feilinformering og minnstedene utgjorde, sammen med e-poster, sms'er og demonstrasjonstog, en stor og kraftfull sivil reaksjon som til slutt fikk betydning for valgresultatet.⁸² På denne måten kan altså Sánchez-Carretero hevde med rette at spontane minnsteder i visse tilfeller kan ha stor politisk kraft og at konkrete politiske endringer kan skje som følge av denne formen for sosial mobilisering.

Gjennom en sammenligning av de case-studiene som presenteres i boka *Grassroots Memorials* observerer Margry & Sánchez-Carretero at en av de største fellestrekkene ved de spontane minnstedene er nettopp deres implisitte eller eksplisitte politiske betydning. Det økende omfanget av disse minnstedene, som vi har sett spesielt fra 1980-årene og framover, relaterer seg blant annet til globaliseringsprosesser og samfunnets tendens til å distansere seg fra formell politikk og administrasjon. I krisetider hvor man må håndtere traumatiske tap

---

⁸⁰ Margry & Sánchez-Carretero 2011: 36

⁸¹ Sánchez-Carretero i Santino 2006: 333

⁸² Ibid: 334

ønsker folk ofte først og fremst å uttrykke hvor urettferdige disse hendelsene var. Den underliggende tanken er ofte at uventede dødsfall som skjer på grunn av gatevold, trafikkulykker eller andre former for katastrofer ikke skal kunne skje i utviklede og medikaliserte velferdsstater.⁸³ Erika Doss er også inne på dette når hun beskriver hvordan man i USA og mange andre land har sett en formidabel teknologisk utvikling rettet mot kontroll av sykdom og død, og at vi i dag ser sikkerhetsstandarder for nesten alt som kan sette våre liv i fare. Vi forventer dermed at vi alle skal leve lenge og sjokket blir ekstra stort når vi opplever brå, meningsløs og voldelig død på steder som vi anser som trygge, som for eksempel skoler, offentlige transportmidler og offentlige bygninger. Når det allikevel skjer slike uventede tragedier begynner man med en gang å rasjonalisere disse dødsfallene, ofte på bakgrunn av posttraumatisk desperasjon. De spontane minnestedene formidler sjokket, samtidig som de organiserer den sosiale og kulturelle forståelsen av de døde.⁸⁴ Man ønsker samtidig å bidra personlig med å bringe samfunnet tilbake til sin opprinnelige orden og dette vil man gjøre på egenhånd, uten å være avhengig av landets politiske myndighet.⁸⁵

Rasjonaliseringen av uventede dødsfall innebærer ofte elementer av forsøk på å gjøre meningsløs død meningsfull.⁸⁶ Man ser gjerne hilsener som ”Dere døde ikke forgieves”, ”Aldri igjen!” og ”Rettfærdigheten skal seire”. I slike former for ytringer kommer det performative klart til uttrykk, gjennom at de bærer bud om at de gjenlevende skal jobbe sammen for å hindre at noe lignende skjer igjen. Dette er også en måte å bearbeide de traumatiske hendelsene på, man søker trøst i tanken om at det ut av en tragedie kan komme noe godt hvis vi bare står sammen om å gjennomføre de endringene som må til.

2.3 Materialitet og symbolikk

Den akademiske interessen for minnesamlinger oppstod på slutten av 1980-tallet og knyttes av Margry & Sánchez-Carretero til den tyske etnologen Martin Scharfes analyser av minnestedene som ble skapt etter mordet på den svenske statsministeren Olof Palme i 1986. Her var det røde roser som dominerte i minnematerialet.⁸⁷ Den østerrikske etnologen Konrad Köstlin uttalte i 1996 at han hadde observert så kalte ”roadside shrines” eller minnesteder i veikanten som et fenomen som stadig økte i omfang fra midten av 1960-årene og framover,

---

⁸³ Margry & Sánchez-Carretero 2011: 29

⁸⁴ Doss 2008: 31

⁸⁵ Margry & Sánchez-Carretero 2011: 20

⁸⁶ Ibid: 29-30

⁸⁷ Ibid: 6

med startpunkt i det katolske sør-østlige Europa. Fra 1980-tallet og framover spredde praksisen seg nordover, via Ungarn, Tsjekkia, Østerrike, Frankrike og Tyskland, til det nådde Skandinavia på 1990-tallet.⁸⁸ Det er en utbredt forståelse at opprinnelsen til spontane minnesteder er å finne i de katolske områdene av Europa og dette knyttes også til den utbredte bruken av kors som symbol og tanken om at minstedene er hellige steder. Noen minnesteder er mer religiøst orienterte enn andre, som for eksempel Murrah-gjerdet i Oklahoma. Her dominerte korsene i gjenstandsmaterialet. Dette henger sammen med troen på at sjelene til de som dør uventet, og dermed ikke får tatt del i de siste ritene i den katolske tradisjonen, lider i skjærsildens rensende flammer. Korsene fungerer som markører som skal minne forbipasserende på å be en bønn for de dødes sjeler slik at den eventuelle ankomsten til himmelen går raskere for seg.⁸⁹

De objektene som legges ned på spontane minnesteder kan beskrives som en fysisk og visuell legemliggjøring av den offentlige sorgen.⁹⁰ Erika Doss parafraserer Ann Cvektovich når hun kaller det ”et offentlig arkiv av følelser” og at det dermed kan beskrives som ”depoter av følelser og emosjoner som kodes ikke bare gjennom deres materielle form og narrative innhold, men også gjennom de praksiser som omkranser produksjonen av dem.”⁹¹ Det er altså det emosjonelle livet til disse gjenstandene som gjør dem interessante i følge Doss, og da altså ikke informasjonsverdien. Hun trekker frem uttrykket ”things matter” som er hentet fra kulturteorien. Hvor mye tingene faktisk betyr kan vi se ved å rette blikket mot omfanget av et par av de største minstedene vi kjenner til: I september i 1997 utgjorde minnematerialet etter Prinsesse Dianas død en estimert vekt på 15 000 tonn med blomster og andre objekter. I Oklahoma ble det etterlatt kanskje så mye som en million gjenstander ved Murrah-gjerdet.⁹²

Denne koblingen mellom materiell kultur og død har alltid eksistert. Kister, gravsteiner, kremasjonssurner, sørgeklær, sørgekranse og fotografier av de døde (som var spesielt populært på slutten av 1800-tallet) er eksempler på materialitet som knyttes til våre ritualer i forbindelse med døden. Erika Doss trekker imidlertid opp en distinksjon mellom denne formen for materialitet og den formen som utgjør de spontane minstedene. Førstnevnte konstituerer bare noen få aspekter ved minneprosessene, mens i tilfellet med de

---

⁸⁸ Margry & Sánchez-Carretero 2011: 6

⁸⁹ Linenthal 2003: 166

⁹⁰ Margry & Sánchez-Carretero 2011: 25 og Doss 2008: 11

⁹¹ Doss 2008: 11

⁹² Ibid: 12

spontane minnstedene er det materialiteten som definerer hele fenomenet.⁹³ At materialiteten i så stor grad definerer disse minnstedene kan ha noe å gjøre med at det er enkelt og også billig å delta i denne formen for materialistisk minnekultur. Det typiske materialet som man bringer med seg er lett tilgjengelig i og med at de selges mange steder og er en del av en moderne massekultur: falske og ekte blomsterbuketter, kosedyr, ballonger, kondolansekort, nips og figurer av ulike slag, flagg og lignende.⁹⁴ At det er enkelt å få tak i disse gjenstandene kan også forklare noe av grunnen til at disse minnemarkeringene ofte får svært mange deltagere. Doss understreker at tilgjengeligheten ikke ene og alene kan forklare hvorfor de gjenstandene som utgjør de spontane minnstedene har blitt så fundamentale i moderne uttrykk for offentlig sorg. Et viktig spørsmål i denne sammenhengen er hva som gjør at vi anser disse gjenstandene som så viktige og hva som gjør at de har blitt ritualisert og sosialt akseptert som offentlige uttrykk for sorg.⁹⁵

Vi kan nærme oss et svar på dette ved å se spontane minnsteder som kreative produkter av den menneskelige tanke og emosjonelle behov, som hjelpemidler til å formidle den psykiske krisen som oppstår etter brå og ofte uforklarlig død.⁹⁶ Årsaken til at de fungerer som hjelpemidler er den sterke troen vi mennesker har på at gjenstander kan hjelpe oss med å forhandle komplekse øyeblikk og hendelser, slik som traumatiske dødsfall. Gjenstandene får betydning gjennom den symbolikken vi tillegger dem. Blomster kan for eksempel være et symbol på skjønnhet og på hvor kort livet er, i likhet med ballonger. Kosedyr, og da særlig teddybjørner, er også typiske minnstedesobjekter og disse kan symbolisere tapt uskyld eller håp, samtidig som de er en kilde til trøst. Teddybjørnene var symboler som ofte gikk igjen i minnstedene etter Oklahomabomben og det samsvarer godt med det sterke fokuset på Amerikas tapte uskyld i etterkant av terrorangrepet. Bomben tok også livet av flere barn etter som det lå en barnehage i Alfred P. Murrah-bygningen, og dette bidro også til at teddybjørnen ble et naturlig symbol i minneprosessene. Det ble også lansert en del forslag til offisielle minnsteder og monumenter med teddybjørnen som hovedsymbol.⁹⁷

Håndskrevne kort, kondolansekort, dikt og brev gir stemme til de som er rammet av sorg og muliggjør "samtaler" med og betroelser til de avdøde. Man finner ofte fotografier i tilknytning til brev og kort. Santino beskriver det som at det skapes et fellesskap mellom

---

⁹³ Doss 2008: 14

⁹⁴ Ibid: 14

⁹⁵ Ibid: 14

⁹⁶ Ibid: 15

⁹⁷ Linenthal 2003: 128

levende og døde.⁹⁸ Steve Zeitlin skriver også om dette opplevde fellesskapet gjennom å sette søkelyset på hvordan poesi knytter levende og døde sammen. Språket blir omformet til poesi, ikke for kunstens skyld, men som en måte å stikke hull på barrieren som skiller levende og døde.⁹⁹ Når det gjelder fotografier skiller de seg ofte ut gjennom at de som regel legges ned av mennesker som kjente ofrene personlig. Gjennom fotografier oppnår man en spesiell sensorisk nærhet som er viktig for de som hadde personlige bånd til de avdøde. Cristina Sánchez-Carretero skriver i sin artikkel om terrorangrepene i Madrid den 11. mars 2004, om en kvinne som på en av de tre togstasjonene som ble bombet strøk et fotografi av en avdød slektning mot vegger som var dekket av notater, dikt og tegninger. Det var som om hun tenkte at den fysiske kontakten mellom bildet og materialiteten ville føre til at materialiteten trengte inn gjennom fotografiet og rørte ved den avdøde.¹⁰⁰ Slike handlinger viser hvilken sterk symbolsk og emosjonell vekt som tillegges materialiteten ved spontane minnesteder.

I tillegg til at de gjenstandene som er mest sentrale i minnesamlinger er billige og lett tilgjengelige appellerer de altså til oss på grunn av den symbolske og emosjonelle makten som vi tillegger den materielle kulturen. Tingene konstituerer en moderne massekultur hvor forgjengelighet og en ”bruk og kast”-tankegang verdsettes og det stimuleres til forbruk.¹⁰¹ Doss viser til Arjun Appadurais argumenter om at et av de viktigste kjennetegnene ved moderniteten er organiseringen av forbrukerens begjær etter ”flyktighetens estetikk”. Men uansett hvor flyktig den materielle kulturen som utgjør de spontane minnestedene er, så er den viktig for oss gjennom måten den fungerer for oss; gjennom å formidle, tillate og oppmuntre til sosial frigjørelse av sorg.¹⁰² Spontane minnesteder er også viktige for oss som hukommelseshjelp. Nylige dødsfall minnes, tapene gjøres synlige og offentlige og vi gjør dødsfallene minneverdige – de skal aldri glemmes. Hilsener som ”Vi vil aldri glemme dere” og ”Dere vil alltid leve i våre hjerter” er vanlige på mange av minstedene og det viser med tydelighet at en viktig grunn til at vi skaper slike minnesteder er at vi ønsker å gjøre en innsats for å huske det som skjedde, av respekt for ofre og etterlatte. At gjenstandene ofte er familiære og dagligdagse bidrar til at minner og assosiasjoner stimuleres hos publikum og dette kan gjøre at slike minnesteder i større grad enn tradisjonelle minnemonumenter ”setter

---

⁹⁸ Santino 2006: 12

⁹⁹ Steve Zeitlin: Chapter 5 ”Oh Did You See the Ashes Come Thickly Falling Down? Poems Posted in the Wake of September 11” i Santino 2006: 108

¹⁰⁰ Sánchez-Carretero i Santino 2006: 343

¹⁰¹ Doss 2008: 15

¹⁰² Ibid: 15

seg” i de besøkendes hukommelse, som et resultat av de personlige, emosjonelle og sensoriske opplevelsene man får ved å besøke og ta del i dem.

Fram til nå har spontane minnesteder blitt presentert som sosiale forhandlingsarenaer av utpreget demokratisk art, som inviterer til deltagelse for hvem som helst som ønsker å bidra, og som fungerer samlende for mennesker i sorg. Men det er viktig å huske på at spontane minnesteder har sider ved seg som virker alt annet enn samlende. Som knutepunkter for følelsesmessige uttrykk vil de alltid reflektere en delikat balanse mellom følelser og spenninger.¹⁰³ Det kan oppstå forskjellige meninger om hva og hvordan man skal minnes og dette kan lede til en uenighet om hvordan minstedene skal utformes. I mange tilfeller oppstår det ulike former for vaktordninger, hvor frivillige tar på seg å passe på at det ikke legges ned noe ”upassende”. Ofte vil ingen merke at gjenstander og tekster fjernes.¹⁰⁴ I andre tilfeller, som på veggene ved jernbanestasjonene i Madrid, pågikk det en politisk debatt hvor folk svarte på hverandres oppslag uten og nødvendigvis fjerne materiale som uttrykte noe de var uenige i.¹⁰⁵

I New York så man at materialet ved Ground Zero forandret seg etter et halvt års tid; positive og optimistiske hilsener ble værende, mens bitre og negative ble sortert ut.¹⁰⁶ I Oklahoma så man at en del av det materialet som ble lagt ned i starten var preget av å være impulsivt valgt av mennesker som brått bestemte seg for å legge igjen en bit av seg selv, som nevnt tidligere. Etter at det ble kjent at materialet fra minstedene skulle tas vare på av Minnestiftelsens arkiv skjedde det tilsynelatende en dreining mot mer planlagte og bevisst utvalgte gaver. For eksempel kunne man finne et større antall med laminerte eller innrammede brev og dikt. I noen tilfeller var lagt ved en adresse som kunne brukes hvis kopier var ønskelig og noe var merket med opphavsrett.¹⁰⁷ Dette så man også i New York; i de første ukene etter terrorangrepet var de fleste av diktene som ble lagt ned anonyme. I månedene som fulgte kom stadig nye dikt til, men disse var ofte stemplet med opphavsrett og med henvisninger til nettsider.¹⁰⁸ Den sosiale sanksjoneringen og endringer som skjer i materialet over tid kan det være relevant for ulike kulturarvsinstitusjoner å ha et bevisst forhold til om de skulle få i oppgave å samle inn denne typen materiale for bevaring for

---

¹⁰³ Margry & Sánchez-Carretero 2011: 25

¹⁰⁴ Ibid: 26

¹⁰⁵ Santino 2006: 338

¹⁰⁶ Margry & Sánchez-Carretero 2011: 23

¹⁰⁷ Linenthal 2003: 168

¹⁰⁸ Zeitlin i Santino 2006: 105

ettertiden. Dette vil kunne ha betydning for tolkningen av materialets meningsinnhold, og det vil særlig kunne ha implikasjoner med tanke på innholdet i et eventuelt formidlingsopplegg.

Et annet viktig aspekt ved de fysiske sidene ved spontane minnesteder har å gjøre med den nærheten i tid som man har til det man minnes. Gjennom følelsen av tomhet og fravær som oppstår etter store tragedier, spesielt hvor flere mennesker har mistet livet på en brå og voldsom måte, får mennesker et behov for å skape en tilstedeværelse av et eller annet slag. Dette kan være noe av årsaken til at man ofte ser at minneprosessene settes i gang ganske umiddelbart etter slike tragedier.¹⁰⁹ Samtidig blir minstedene sterkt påvirket av vær og vind og dette truer denne tilstedeværelsen. Etter hvert oppleves det verken som verdig eller hensiktsmessig at materialet blir liggende på stedet lenger og det blir mer og mer vanlig at man setter i gang tiltak for å samle inn og bevare minnematerialet. Det er verdt å merke seg at dette slettes ikke gjelder alle spontane minnesteder, mange forsvinner like fort som de dukker opp. De minstedene som ivaretas er gjerne de større minstedene hvor den hendelsen som minnes på en eller annen måte har fått betydning for hele nasjonen. For minsteder av mindre skala finnes det imidlertid flere nettbaserte bevaringstiltak, som for eksempel nettsiden www.memorial-project.com hvor besøkende oppfordres til å laste opp bilder og videoer av minsteder.¹¹⁰

Denne bevaringsiveren er et interessant uttrykk for den store verdien vi tillegger disse gjenstandene som viktige alternative vitnesbyrd om det tragiske som skjedde. At vi tar vare på det sier også noe om at vi har et ønske om at materialet ikke skal slutte å være verdifullt for oss etter at det har utspilt sin rolle i det offentlige rom. Med innsamlingen og opprydningen starter en ny fase i minstedenes liv. I mange tilfeller innebærer den nye fasen at offentlige institusjoner, gjerne i form av arkiver og museer, tar på seg å ta vare på de delene av materialet som det er mulig å redde etter en periode utendørs hvor vær og vind har satt sine spor. På denne måten blir det uoffisielle og uformelle plutselig forvandlet til noe offisielt og formelt, og minstedene transformeres fra minsteder til arkivmateriale eller museumsobjekter. I det neste kapitlet vil jeg analysere arkivene som bevarere av minner med utgangspunkt i minnematerialet etter 22. juli fra Trondheim og Oslo. Jeg vil sette de norske minnesamlingene inn i en internasjonal sammenheng gjennom å analysere dem på bakgrunn av den foregående teoridelen og eksempler fra USA. Hva er likt? Hva er ulikt? Et viktig spørsmål er: Hva skjer med materialet i transformasjonen fra minsted til arkivmateriale?

---

¹⁰⁹ Marita Sturken 2004 siteres i Sánchez-Carretero i Santino 2006: 345

¹¹⁰ Nettsidene til Memorial Project: <http://www.memorial-project.com/> Lastet ned 15.03.13

Jeg vil i min analyse ta utgangspunkt i Aleida Assmanns påstand: ”Materialiteten mister sin funksjonalitet som et resultat av å bli bevart og arkivert”.¹¹¹ Hva ligger i dette, og stemmer det? Hva sitter vi så igjen med etter at arkivene har fått materialet inn i sine magasiner? Hvilke etiske spørsmål og utfordringer må vi forholde oss til i arbeidet med denne type materiale?

---

¹¹¹ Assmann 2006 referert i Margry og Sánchez-Carretero 2011: 17

Kapittel 3: Fra minnested til minnemateriale

3.1 Spontane minnesteder i Oslo og Trondheim

Da bomben gikk av den 22. juli var de ansatte i Oslo domkirke i gang med å forberede sin tradisjonsrike nattåpne kirke natt til lørdag. Denne lørdagsnatta ble imidlertid ikke som andre lørdagsnetter. Av sikkerhetsårsaker nektet politiet folk å samle seg i byen denne kvelden og store deler av sentrum ble sperret for trafikk. Oslo domkirke måtte holde stengt denne natta.¹¹² Lørdag morgen fikk domprost Olav Dag Hauge tillatelse av politiet til å åpne kirken. Folk strømmet til fra morgenen av for å tenne lys, noe de kirkeansatte var forberedt på da dette har blitt en sterk tradisjon i Norge forbindelse med dødsfall. Hauge og de andre ansatte i Oslo domkirke ønsket også å legge til rette for at mennesker som ikke opplevde det som naturlig å gå inn i kirken også skulle få muligheten til å tenne lys et sted og de fikk tillatelse av politiet til å etablere et lysteningssted utenfor kirken også. Kirkens Bymisjon hjalp til med dette og de fikk tak i blomster og lys for å markere stedet. Det blåste imidlertid så kraftig at de ikke greide å tenne lysene. I det samme kom en mann forbi med et gravlys. ”Det vil jeg sette her”, sa han, og med det var spiren til det største spontane minnestedet i Oslo sådd.¹¹³ Slik ser vi at selve startpunktet for minnestedet utenfor domkirken var et resultat av en kombinasjon av et offisielt og et privat initiativ, noe som kjennetegner den norske minneprosessen i sin helhet. I dagene som fulgte ble plassen utenfor kirken dekket av blomster, personlige hilsener, fotografier og gjenstander, flagg og lys; kort sagt en type materialitet vi kjenner igjen fra tilsvarende hendelser i andre land (se figur 1, vedlegg).

Det er mange og sammensatte årsaker til at nettopp Oslo domkirke ble det viktigste stedet for sorgarbeidet i Oslo. At området ble tilrettelagt av kirkens ansatte er selvfølgelig en viktig faktor, men svært mange oppsøkte kirken før dette var kjent. Sosiolog og KIFO-forsker Olaf Aagedal påpeker at kirken lå rett utenfor politisperringene og at mennesker i slike situasjoner gjerne oppsøker steder som ligger tett på hendelsen.¹¹⁴ Det er også av betydning at kirken generelt har en sentral plass i samfunnet når det gjelder tolkning og ritualisering av død, og at lystenning i kirken i forbindelse med dødsfall er et viktig ritual for mange.¹¹⁵ På formiddagen den 23. juli ble kirken også besøkt av ordføreren og medlemmer av

---

¹¹² ”Ledet kirken i katastrofedagene”, avisartikkel i *Vårt land* 18.08.11: 16

¹¹³ Ibid: 17

¹¹⁴ ”Strømmet til kirken etter terroren”, avisartikkel i *Aftenposten*, 12.06.12: 4

¹¹⁵ ”Ordene som beveget oss”, avisartikkel i *Aftenposten*, 31.12.11: 10

kongefamilien, og dette kan også ha hatt betydning for at Oslo domkirke ble et viktig symbol i minneprosessen.¹¹⁶

Media bidro også i stor grad til å legge til rette for at Oslo domkirke ble et nasjonalt episenter for minnearbeidet etter terrorhandlingene. 22. juli hadde naturlig nok ingen konkurranse i nyhetsbildet og Oslo domkirke ble ytterligere stadfestet som symbol på det nasjonale sorgarbeidet gjennom den tv- og radiooverførte søndagsgudstjenesten den 24. juli. Denne gudstjenesten ble fulgt av 880 000 nordmenn på radio og tv, hvorav 420 000 så gudstjenesten på tv.¹¹⁷ På gudstjenesten deltok blant annet representanter fra det politiske lederskapet i Norge, medlemmer av kongefamilien og representanter fra Arbeiderpartiet og AUF. I følge Aagedal tok blomsterhavet utenfor domkirken først av etter denne gudstjenesten.¹¹⁸

I det foregående teorikapitlet så vi hvordan spontane minnesteder først og fremst kjennetegnes av sin uoffisielle karakter. Om vi ser på situasjonen i Oslo ser vi at minneprosessene her skiller seg ut gjennom å bære preg av et samspill mellom institusjonaliserte og ikke-institusjonaliserte praksiser.¹¹⁹ Kirken og offentlighetspersoner som kongefamilien, Oslos ordfører og statsministeren var alle tydelige aktører i prosessen og bidro på ulikt vis til å forme minstedenes innhold og betydning, særlig gjennom den ekstensive mediedekningen. Graden av spontanitet kan derfor diskuteres i vårt hjemlige eksempel, men det var utvilsomt folket selv som var de aller viktigste innholdsleverandørene og som til syvende og sist hadde kontrollen og makten over minstedenes utvikling. Det kan vi si på grunn av at folket deltok helt fra starten av og på grunn av variasjonen i materialet, samt at ingen fra det offisielle Norge bestemte at folk skulle gå ut i gatene og minnes på den måten de gjorde. Det kan imidlertid tenkes at offentlige personers deltagelse fungerte som en inspirasjon og at det førte til at flere deltok i minnemarkeringene. Man må huske at det offisielle ikke slutter å eksistere i krisesituasjoner og det i et lite og relativt egalitært land som Norge kanskje er mer naturlig enn i andre land at offentlige personer deltar på lik linje med andre i denne formen for sorgarbeid. Det vil ikke dermed si at minneprosessene var offentlig styrt, men at offentlige personer *var med*. Dette skal jeg vise eksempler på senere, og på

---

¹¹⁶ "Strømmet til kirken etter terroren", avisartikkel i *Aftenposten*, 12.06.12:4

¹¹⁷ "Ledet kirken i katastrofedagene", avisartikkel i *Vårt land*, 18.08.11: 18

¹¹⁸ "Strømmet til kirken etter terroren", avisartikkel i *Aftenposten*, 12.06.12: 4

¹¹⁹ Kyrre Kverndokk: "I kveld er gatene fylt av kjærlighet. Om spontane minnesteder, communitas og rituell rennelse etter 22. juli 2011" i S. Beckman (red.): *Kulturaliseringens Samhälle*. Linköping 2011: 192

hvordan spontane initiativ fra privatpersoner preget prosessene i samspill med offentlige markeringer.

Det etablerte seg også spontane minnesteder andre steder i byen enn ved Oslo domkirke, som for eksempel på Youngstorget, som er av stor symbolsk betydning for arbeiderbevegelsen, og utenfor sperringene ved regjeringskvartalet. I tillegg oppstod det et minnested på Utvika camping, hvor mange av ungdommene som rømte fra Utøya reddet seg i land og hvor man har god utsikt til Utøya. Nøyaktig når de første menneskene samlet seg her er usikkert, men de første bildene som finnes av minnestedet i media ble tatt tre dager etter 22. juli i forbindelse med et fakkeltog og en minnemarkering som ble avholdt i nærheten, i Lien i Hole kommune den 25.juli.¹²⁰ Dette er eksempler på hvordan spontane minnesteder ofte oppstår enten på steder av ren symbolsk betydning for de hendelsene man minnes, eller på steder som befinner seg i nærheten av åstedet for tragedien.

Det som skjedde i Oslo inspirerte folk i andre deler av landet til å gjøre det samme. I Trondheim ble torget og plassen rundt Olav Tryggvason-statuen det viktigste minnestedet. Dette kan ha sammenheng med at det ble arrangert en minnemarkering her dagen etter terrorangrepene.¹²¹ Den symbolske og åpne beliggenheten i hjertet av byen kan også ha hatt mye å si for hvorfor torget ble det viktigste stedet. Ellers ble området utenfor Folkets Hus og Cicignons plass viktige minnesteder i kraft av sin tilknytning til Arbeiderpartiet. Noen la også ned blomster utenfor Nidarosdomen.

3.2 Riksarkivets initiativ til innsamling

Den historisk store deltagelsen i minnemarkeringene førte til en enorm mengde minnemateriale, og da særlig i Oslo. Det store omfanget ledet til at spørsmål om bevaringstiltak dukket opp tidlig i prosessen. Allerede den 26. juli tok en gruppe fra kultur- og minneforskning i Stavanger kontakt med Riksarkivet for å diskutere mulighetene for en innsamling av minnematerialet.¹²² Den første pressemeldingen kom den 27. juli og her framhevet Riksarkivet, i samarbeid med kultur- og minneforskningsgruppa, viktigheten av å ta vare på materialet av hensyn til alle de som hadde markert sorg og støtte, og som en

---

¹²⁰ Nettsidene til Ringerikes blad: <http://www.ringblad.no/nyheter/article5682810.ece?start=60> Lastet ned 01.04.13

¹²¹ Nettsidene til Adresseavisen: <http://www.adressa.no/kultur/detskjer/article3244603.ece> Lastet ned 01.04.13

¹²² Gausdal & Holmås, foredrag i Brisbane 2012: 4

markering av verdighet overfor de drepte, savnede og pårørende. Samtidig ble det påpekt at materialet ville bli viktig som dokumentasjon for ulike forskere som ville ”studere våre reaksjoner på tragedien”.¹²³ Det ble lagt spesielt vekt på minnematerialets verdi i et minneforskningsperspektiv, som kilder til å analysere hvordan samfunnet bearbeider og bruker minner. Det største bevaringsargumentet var at materialet var en svært viktig del av samfunnets mentale helbredelsesprosess.¹²⁴ Det ble presisert at det for Riksarkivet og Statsarkivet i Oslo var særlig aktuelt å ta vare på de skriftlige minneordene ved domkirken. De anmodet samtidig landets kommuner til å ta vare på det skriftlige materialet som oppstod lokalt og at de kunne avlevere dette til de regionale statsarkivene, eller til byarkiv eller andre lokale arkivinstitusjoner.

Stian Norli, seniorrådgiver og gruppeleder i seksjon for papirdepot og arkivbeskrivelse ved Riksarkivet, var med på hele innsamlingsprosessen og har hovedansvaret for minnematerialet fra Oslo. Han forteller at Riksarkivet fikk svært positive tilbakemeldinger på sitt initiativ. Det så ut til å råde en unison enighet om at dette materialet var det verdt å ta vare på. De ville allikevel forsikre seg om at de ikke overkjørte noen i denne prosessen og den 2. august ble det arrangert et møte med de store arkivinstitusjonene i Oslo, som inkluderte Oslo byarkiv, Oslo kommune, Stortingsarkivet, Statsarkivet i Oslo og Arbeiderbevegelsens arkiv.¹²⁵ Møtet ble arrangert for å planlegge veien videre og Riksarkivet ville også forsikre seg om at de andre arkivene i Oslo ikke ville føle seg forbigått om de begynte å samle inn materialet.¹²⁶ Riksarkivet argumenterte med at siden minnestedet utenfor domkirken var av stor nasjonal betydning ville den naturlige adressen være hos dem.¹²⁷ Ressurssituasjonen var av betydning også, siden Riksarkivet har mest ressurser til å foreta en slik stor innsamling. Dessuten har de en form for parallell til en slik samling, nemlig minnematerialet etter Kong Olavs død i 1991, som utgjør cirka 19 hyllemeter¹²⁸, og de var dermed den eneste institusjonen med litt erfaring i å håndtere denne type materiale. Ingen av Oslos øvrige

---

¹²³ Nettsidene til Arkivverket: <http://www.arkivverket.no/arkivverket/Arkivverket/Om-oss/Aktuelt/Nyhetsarkiv/Nyhetsarkiv-2011/Riksarkivaren-vil-bevare-minnene-etter-tragedien> Lastet ned 10.04.13

¹²⁴ Gausdal & Holmås, foredrag i Brisbane 2012: 5

¹²⁵ Ibid: 7

¹²⁶ Samtale med Stian Norli 08.02.13, Riksarkivet, Oslo

¹²⁷ Ibid

¹²⁸ Arkivportalen: <http://www.arkivportalen.no/side/arkiv/detaljer?arkivId=no-a1450-0100000006291&aktivArkivFane=underliggende> Lastet ned 07.05.13

arkivinstitusjoner hadde innvendinger mot dette, og det var heller ingen museer som kom på banen i saken.¹²⁹

Det at ingen museer meldte sin interesse for materialet er interessant, i og med at materialet på sett og vis befinner seg i skjæringspunktet mellom arkivmateriale og museumsobjekter. Det består av både dokumenter og gjenstander og på grunn av denne tosidigheten er det vel så vanlig at museer tar hånd om denne formen for materiale, som at arkiver gjør det. I USA fikk The Smithsonian National Museum of American History, heretter forkortet til NMAH, fem millioner dollar i føderal støtte for å samle inn og bevare historisk signifikante objekter i tilknytning til 11. september. Dette inkluderte seks millioner tonn med avfall fra som var samlet inn fra The World Trade Center. Kit Bond, senator fra Missouri, uttalte at dette gav mening i og med at siden dette var en nasjonal tragedie, så var det naturlig at det var de nasjonale historiske depotene som fikk ansvar for innsamlingen av materialet.¹³⁰ De fleste vil være enige i at om man skal ta vare på denne typen materiale så hører det hjemme på en eller annen form for kulturarvsinstitusjon, etter som vi tillegger materialet en verdi som kan sammenlignes med den vi tillegger annen type kulturarv. Men om denne typen materiale havner på et museum eller på et arkiv kan få konsekvenser for det kulturelle etterlivet til materialet, særlig når det gjelder spørsmål som handler om formidling. Dette vil jeg komme tilbake til senere.

Den 2. august, altså samme dag som møtet med deltagere fra de store arkivinstitusjonene i Oslo ble avholdt, sendte Byrådslederen, Statsministerens kontor og Oslo kommune ut en pressemelding om at deler av området ved domkirken måtte ryddes snarlig, blant annet på grunn av praktiske problemer i forhold til lukt av råtnende materiale og på grunn av at trikken ikke kom seg fram. En NRK-buss var også blitt sperret inne i blomsterhavet. Her ser vi et eksempel på hvordan rent praktiske utfordringer kan tvinge fram en innsamling, og samtidig utgjøre vektige argumenter for starttidspunktet for arbeidet med å samle inn. Men det kan oppleves som vanskelig å skulle bryte inn i og ta fra hverandre noe som anses som hellig for de involverte. Iveren etter å samle inn kan ses på som et uttrykk for egoisme og ufølsomhet, samtidig som det kan oppfattes som at man ved å fjerne minnstedene samtidig sier at nå er sorgperioden over, nå må vi gå videre.¹³¹ Ved NMAH opplevde de å bli konfrontert med spørsmål som hvordan kan et museum hevde eierskap til så

---

¹²⁹ Samtale med Stian Norli, 08.02.13, Riksarkivet, Oslo

¹³⁰ Doss 2008: 17

¹³¹ James B. Gardner: "September 11. Museums, Spontaneous Memorials, and History" i Margry & Sánchez-Carretero 2011: 288

personlige, men riktignok offentlige, uttrykk for sorg og savn?¹³² Hvem som egentlig eier materialet er et viktig spørsmål som må behandle med stor ydmykhet og respekt der hvor materialet til slutt havner. Vi eier det jo på sett og vis alle sammen, gjennom det at det er lagt ned i full offentlighet, og dette kollektive eierskapet må kommuniseres tydelig av den eller de institusjonene som tar ansvar for det.

Selv om det kan komme innvendinger når minnemateriale samles inn vil nok mange mene som folklorist Sylvia Grider, at det å la materialet bli liggende og bli ødelagt av vær og vind er uverdig, og at det ødelegger det emosjonelle uttrykket og den symbolske integriteten til minnestedene.¹³³ At man dermed rydder det vekk fra gatene er naturlig, spørsmålet er om man nå skal tenke at materialet har gjort nytten sin og kvitte seg med det for godt eller om innsamlingen skjer fordi man ønsker å bevare materialet. I mange tilfeller opplever kulturarvsinstitusjonene et forventningspress om at de skal ta vare på materialet, og dette opplevde forventningspresset utenfra i kombinasjon med en intern oppfatning av materialet som verdifullt gjør at det ofte er institusjonene selv som tar initiativ til innsamlingen. James B. Gardner ved NMAH poengterer at som de fleste andre historiske museer driver ikke NMAH med systematisk og encyklopedisk innsamling, men har en mer selektiv og representativ tilnærming til hva som samles inn. Derfor var det første spørsmålet etter terrorangrepet den 11. september det rutinemessige: Skal vi samle inn dette? Det viste seg raskt at spørsmålet i dette tilfellet følte irrelevant og at vanlige prosedyrer måtte legges til side. Dette opplevdes ganske enkelt ikke som en rutinemessig innsamlingsmulighet som man kunne velge om man ville gjennomføre eller ikke. Dette dreide seg helt klart om en spesielt viktig, kanskje definerende hendelse i nasjonens historie, og publikum uttrykte gjennom blant annet e-poster, telefoner og brev til kuratorer at de forventet en innsamling.¹³⁴ Mange uttrykte at de ikke maktet å se materialet bli ødelagt i friluft, som om det ikke lenger hadde verdi eller mening.¹³⁵

På Riksarkivet var de usikre på hvordan folk ville reagere på innsamlingen. Stian Norli fortalte at de valgte å gjøre arbeidet på natta slik at de fikk være mest mulig i fred. De oppgav også i pressemeldingen at de skulle begynne klokka fire, men de startet allerede klokka halv tre slik at de fikk jobbet litt alene i starten. Til sammen var de 15 personer fra Riksarkivet og Statsarkivet i Oslo, pluss en fra Stortingsarkivet og innsamlingen skjedde natt

---

¹³² Gardner i Margry & Sánchez-Carretero 2011: 289

¹³³ Ibid: 289

¹³⁴ Ibid: 286

¹³⁵ Ibid: 289

til 3. august 2011, altså allerede natten etter at pressemeldingen fra Byrådslederen, Statsministerens kontor og Oslo kommune ble sluppet. Formålet var å samle inn alt som var av papir og gjenstander med eller uten påskrift. De gikk foran renovasjonsetaten som på sin side samlet inn blomster og lys. Det ble samlet inn cirka 15 000 tonn med blomster, og disse ble senere til kompost.¹³⁶ Alle som var ute den natta lurte på hva som foregikk og TV2 og NRK gjorde intervjuer med dem. Grunntonen var positiv og Norli mener at de fikk formidlet at det var en viktig jobb som ble gjort.¹³⁷

Han beskriver den videre innsamlingen slik:

Innsamlingen fortsatte utover i august på kveldstid. Folk kom bort hele tiden og spurte om hva vi holdt på med og kommenterte at det var bra det vi gjorde. Vi fikk ingen negative henvendelser verken før eller etter innsamlingen. Barnefamilier kom også bort til oss og mange av dem hadde aldri vært på Riksarkivet eller noe annet arkiv før. Vi forklarte hva vi gjorde slik at barn også kunne forstå det. ”Vi tar vare på bamsene slik at du kan finne igjen den du la ned da du blir voksen”. Mange kom bort og sa at det var fælt at de hadde vært på ferie da det skjedde, de hadde dårlig samvittighet. På den måten fikk vi en slags terapeutisk funksjon oppi det hele.¹³⁸

Eirik Hachvaag Andersen, som har hovedansvaret for minnematerialet i Trondheim, opplyser at oppfordringen fra Riksarkivaren om innsamling ledet til at materialet i Trondheim ble samlet inn mellom den 5.8. og 8.8.2011. Innsamlingen ble foretatt av ansatte fra alle de ulike arkivinstitusjonene som Statsarkivet i Trondheim er samlokalisert med i Arkivsenteret i den tidligere ubåtbunkeren Dora 1, i samarbeid med Trondheim bydrift. Statsarkivar Astrid Løvlien kan fortelle at det ikke var alle på Arkivsenteret som var like positive til at materialet skulle havne hos dem, og noen mente at dette måtte være Trondheim kommune sitt ansvar.¹³⁹ Hun selv var av den oppfatning at dette var viktig materiale som Arkivsenteret absolutt burde få inn under sitt tak, uavhengig av hvilken arkivinstitusjon som til slutt endte opp med å ha hovedansvaret for det. For å redde materialet fra å bli ødelagt tok Astrid Løvlien direkte kontakt med Trondheim bydrift om man fikk satt i gang innsamlingen ganske umiddelbart etterpå.¹⁴⁰ I motsetning til i Oslo skjedde innsamlingen i Trondheim på dagtid, siden man valgte å forholde seg til den normale arbeidstiden til Trondheim bydrift. Det var viktig at alle bar t-skjorter som var tydelig merket med hvor de kom fra, slik at folk skulle forstå at dette dreide seg om en offisiell innsamling. De opplevde ikke mange negative reaksjoner, bortsett

---

¹³⁶ ”Roser fylte gatene i Oslo”, avisartikkel i *Aftenposten*, 24.07.12: 8

¹³⁷ Samtale med Stian Norli 08.02.13, Riksarkivet, Oslo

¹³⁸ Ibid

¹³⁹ Samtale med Astrid Løvlien 11.04.13, Statsarkivet i Trondheim

¹⁴⁰ Ibid

fra en av dagene hvor det var begravelse for et av ofrene. Da kom det et par reaksjoner på at de ikke burde ha holdt på med det arbeidet akkurat på det tidspunktet.¹⁴¹

Hachvaag Andersen opplyser videre at innsamlingen var preget av en del usikkerhet i forhold til hva man skulle ta vare på. Løsningen ble å følge Riksarkivets eksempel og ta vare på stort sett alt, selv om det innebar at man tok med seg en del materiale som var helt uleselig og ødelagt av vær og vind.¹⁴² Også i Trondheim ble det organiske materialet omgjort til kompost. En del av jorda ble brukt til å lage et rosebed i Rådhusparken.¹⁴³ Stian Norli sier at de var opptatt av at de i etterkant kunne si at de tok vare på alt, særlig for å kunne vise det store omfanget av deltagelsen, men også av respekt for deltagerne og deres bidrag. Renovasjonsarbeiderne som var med på innsamlingen tok også denne oppgaven svært alvorlig: ”De tok opp alt, hvis lapper eller kort ble igjen på blomster som de senere oppdaget på sitt anlegg sendte de dem til oss uansett hvor dårlig forfatning de var i.”¹⁴⁴ Dette viser med tydelighet med hvilken dyp ærbødighet og respekt man nå ofte behandler denne typen materiale, og at vanlige innsamlingskriterier ikke oppleves som relevante da alt av materiale anses for å ha en iboende verdi som ikke må krenkes.

Den raske nedbrytingen av materialet gjør også sitt til at innsamlingen ofte får preg av å være en hasteprosess hvor det viktigste er å redde det som reddes kan, så får vurderingene om hva som skal beholdes eventuelt tas senere. Samtidig preges ofte innsamlingsprosessen av at det fenomenet man skal dokumentere med innsamlingen er såpass nært i tid at man mangler den historiske distansen som ville gjort det enklere å gjøre et mer selektivt utvalg. Man velger da kanskje å samle inn heller litt for mye enn litt for lite, for man vet ikke ennå hva som kan bli viktig materiale i fremtiden. Dette gjelder nok særlig for arkiver, som ikke har mye erfaring med samtidsdokumentasjon og heller ikke med å gå ut i felt og samle inn selv. Dette var faktisk den aller første gangen Riksarkivet gjorde en slik form for feltinnsamling.¹⁴⁵ Når det gjelder minnesamlingen etter Kong Olavs død var det personalet på slottet som samlet inn dette og avleverte det til Riksarkivet.¹⁴⁶ Den gangen hadde man en annen holdning til materialet og man ønsket i utgangspunktet å kaste alt. Dette fikk imidlertid Olaf Aagedal og

---

¹⁴¹ Samtale med Eirik Hachvaag Andersen 10.10.12, Statsarkivet i Trondheim

¹⁴² Ibid

¹⁴³ Nettsidene til Adresseavisen: <http://www.adressa.no/kultur/detskjer/article3244603.ece> Lastet ned 01.05.13

¹⁴⁴ Samtale med Stian Norli 08.02.13, Riksarkivet, Oslo

¹⁴⁵ Mail fra Stian Norli 02.05.13

¹⁴⁶ Nettsidene til Arkivverket: <http://arkivverket.no/arkivverket/Bruk-av-arkiv/Nettutstillinger/20-aar-siden-kong-Olavs-doed> Lastet ned 06.05.13

noen forskerkolleger forhindret, men som Aagedal påpeker; materialet ble ikke godt nok bevart og heller ikke katalogisert med samme grundighet som etter 22. juli.¹⁴⁷ Dette viser på eksplisitt vis at det har skjedd store kulturelle endringer i forhold til hvordan vi verdsetter denne formen for minneuttrykk i vårt samfunn.

Men den nye tilnærmingen til innsamling stiller kulturarvsinstitusjonene overfor store etiske og praktiske utfordringer når det gjelder ressurser og kapasitet. Erika Doss stiller spørsmålstegn ved de kravene vi stiller til museene og arkivene i denne sammenhengen. De har ofte små budsjetter og de sliter med plassmangel. Er det da realistisk å kreve av dem at de skal ta vare på mesteparten av dette materialet?¹⁴⁸ Samlingen til Oklahoma City National Memorial and Museum vokste såpass dramatisk etter hvert at de til slutt så seg nødt til å lage strengere kriterier for hva de samlet inn. Man når til slutt et punkt hvor det nye materialet som kommer inn ikke representerer ytterligere verdi i forhold til formidling og fortolkning, kun ekstra kostnader. Men selv om de ble mer selektive etter hvert satt de fortsatt igjen med et minnemateriale bestående av over 68 000 gjenstander.¹⁴⁹ Ved NMAH har de større erfaring med samtidsdokumentasjon, men innsamlingen opplevdes allikevel som svært utfordrende på grunn av alle følelsene som var involvert. William Yeingst beskriver deres arbeid med innsamlingen slik:

To collect these objects we really had to be part detective, part diplomat, but always willing to listen with respect to these treasured and painful recollections. But we always had to accept our curatorial role and responsibility. And this was really a process of negotiation, sometimes protracted negotiation. It was all about networking and persistence, and really building trust with individuals who had suffered a great tragedy, both personal as well as national tragedy.
150

Som selve prosessen med å skape minnestedene er basert på forhandlinger, så er også arbeidet etterpå. Sagt med Stian Norli's ord: "Jeg tenker at det var bra at vi fikk vist handlekraft i den situasjonen vi var i. Men det er først etter innsamlingen at det virkelige arbeidet begynner"¹⁵¹. I etterkant av innsamlingene ble det et behov for å komme sammen og snakke og dette skjedde på et nasjonalt møte på Riksarkivet den 20. september 2011. Statsarkivene lurte på hvilken rolle de skulle ha i forhold til minnematerialet i fortsettelsen. Riksarkivet besluttet at alle som ville kunne avlevere materiale til dit, men det var også greit at det ble tatt vare på

---

¹⁴⁷ "Den offentlige sorgen", avisartikkel i VG, 15.04.12: 31

¹⁴⁸ Doss 2008: 18

¹⁴⁹ Gardner i Sánchez-Carretero 2011: 291

¹⁵⁰ Nettsidene til utstillingen "September 11: Bearing Witness to History" ved NMAH:

<http://amhistory.si.edu/september11/collection/curators.asp> Lastet ned 06.05.12

¹⁵¹ Samtale med Stian Norli 08.02.13, Riksarkivet, Oslo

lokalt. Statsarkivet i Kongsberg, som også hadde ansvaret for materialet på Utvika siden det er innenfor deres område, valgte å sende materiale til Riksarkivet. De øvrige har oppbevart det hos seg selv eller der de mener det er riktig.¹⁵² Man endte på Riksarkivet opp med en samling som utgjør cirka 100 hyllemeter. Samlingen inneholder minst 20 000 enkeltdokumenter og cirka 5000 gjenstander.¹⁵³ I Trondheim er samlingen langt mer beskjeden, den utgjør 6,90 hyllemeter.¹⁵⁴ Plassmangel var ikke et stort problem verken i Oslo eller i Trondheim, de virkelige utfordringene og de store spørsmålene knytter seg opp mot veien videre. Hva nå? Hva innebærer det for de spontane minnestedene at de nå har gått gjennom en transformasjonsprosess og blitt til arkivmateriale? Hva kan denne transformasjonen komme til å bety for det kulturelle etterlivet til materialet?

3.2.1 Arkivenes rolle i samfunnet

Som vi har sett var det altså konsensus om Riksarkivet som innsamlingsleder og bevaringsinstitusjon. Dette er interessant av flere grunner og det er verdt å dvele litt ved nettopp dette. For er dette egentlig en type materiale som passer best på et arkiv? For å svare på dette kan det være nyttig med en kort presentasjon av det statlige Arkivverket og deres samfunnsrolle.

Riksarkivet, som ble opprettet i 1817, har ansvaret for arkivene etter den statlige sentraladministrasjonen, altså departementer og direktorater samt andre statsadministrative organ, og arkivene etter Høyesterett.¹⁵⁵ I tillegg finner man her viktige arkiv etter privatpersoner, private virksomheter og organisasjoner. Arkivmaterialet i Riksarkivets magasiner utgjør til sammen cirka 126 000 hyllemeter med arkiv.¹⁵⁶ Riksarkivet, de åtte statsarkivene, samisk arkiv og Norsk Helsearkiv utgjør til sammen Arkivverket.

Når det gjelder Statsarkivet i Trondheim så ble det etablert i 1850, som det første statsarkiv i Norden.¹⁵⁷ Først i 1885 kom det neste statsarkivet, Stiftsarkivet i Bergen. I 1904 ble stiftsarkivene underlagt Riksarkivaren sammen med Riksarkivet, og det vi nå kjenner som Arkivverket ble skapt. I løpet av 1900-tallet ble det foretatt flere delinger av

---

¹⁵² Samtale med Stian Norli 08.02.13, Riksarkivet, Oslo

¹⁵³ Gausdal & Holmås, foredrag i Brisbane 2012: 8

¹⁵⁴ Samtale med Astrid Løvlien 11.04.13, Statsarkivet i Trondheim

¹⁵⁵ Nettsidene til Arkivverket: <http://www.arkivverket.no/arkivverket/Arkivverket/Riksarkivet> Lastet ned 16.04.13

¹⁵⁶ Nettsidene til Arkivverket: <http://www.arkivverket.no/arkivverket/Arkivverket/Riksarkivet/Ansvarsomraade> Lastet ned 19.04.13

¹⁵⁷ Astrid Løvlien: *Statsarkivet i Trondheim 1850-200. En beretning*". Riksarkivaren, Skriftserie 10, 2000: 9

statsarkivdistrikter, slik at det nå som nevnt er åtte statsarkiv i Norge. Trondheimsdistriktet er det største med sine fire fylker: Møre og Romsdal, Sør-Trøndelag, Nord-Trøndelag og Nordland.¹⁵⁸ På SAT oppbevares det ca. 25 000 hyllemeter med arkivmateriale fra den lokale og regionale statsadministrasjonen i disse fire fylkene. I tillegg tar de i mot og oppbevarer privatarkiv. De har også tilsyn med arkivforholdene i den offentlige forvaltningen innen sitt distrikt, og bistår i den sammenheng offentlige myndigheter med råd og veiledning.¹⁵⁹

Den historiske primæroppgaven til Arkivverket og de kommunale arkivinstitusjonene har vært å ta vare på offentlig arkivmateriale. I utgangspunktet var formålet å dekke styringsorganenes sine behov for å dokumentere virksomheten sin.¹⁶⁰ Å ivareta offentlig arkivmateriale regnes fortsatt som arkivenes primæroppgave, men vi ser i dag en målsetting om en mer helhetlig samfunnsdokumentasjon.¹⁶¹ Dette innebærer for eksempel at arkiver som er skapt av privatpersoner, foreninger, bedrifter og organisasjoner i større grad enn tidligere anses for å være viktige å bevare som kildegrunnlag for en utvidet forståelse av vårt samfunn og vår historie. I Arkivmeldingen beskrives det overordnede målet for arkivpolitikken sånn:

Å sikre arkiv som har stor kulturell verdi eller forskningsverdi, eller som inneholder rettslig dokumentasjon eller viktig forvaltningsdokumentasjon, slik at arkivene blir tatt vare på og gjort tilgjengelige for ettertiden.¹⁶²

Det er nå en økt forståelse for betydningen av den strukturelle interaksjonen mellom private og offentlige organer og den praksis som utøves i de ulike sfærene. Dette taler for en integrasjon av både private og offentlige arkiver i arkivsamlingene.¹⁶³ Ole Gausdal og Linda Holmås fra Riksarkivet påpeker i foredraget “The July 22nd 2011 Terror Attacks in Norway – the role of the National Archives of Norway in the Process of Healing and Reconciliation”¹⁶⁴ at det store mediefokuset på bevaringen av materialet har vært positivt for arkivinstitusjonene, gjennom at deres viktige samfunnsoppdrag som en del av samfunnets hukommelse har blitt mer synlig for folk og at arkivene har fått en ny rolle som bevarer av minner fra fortiden og nåtiden:

---

¹⁵⁸ Løvlien 2000: 9

¹⁵⁹ Nettsidene til Arkivverket: <http://arkivverket.no/arkivverket/Arkivverket/Trondheim> Lastet ned 16.04.13

¹⁶⁰ Meld. St. 7 (2012-2013) Melding til Stortinget. Arkiv: 13

¹⁶¹ Ibid: 10

¹⁶² Ibid: 76

¹⁶³ Gausdal & Holmås, foredrag i Brisbane 2012: 2

Collecting the memory material relating to July 22 has been a positive experience for the National Archives, and, I think, also for the other participating archival institutions. It has opened new perspectives, and made us more aware of the value of collecting material that is closely related to important events for the nation at a present stage. The initiative has given the National Archives a lot of positive attention from media and citizens. I think this kind of attention is of great importance for archival institutions. It reminds the people of Norway that we are an important part for the nation's collective memory and its cultural heritage. Also, it has given us a new role as an institution focusing on the preservation of memories, both from the present and from the past.¹⁶⁵

I følge Gausdal og Holmås tydeliggjør altså minnematerialet arkivenes rolle som kulturarvsinstitusjoner, sammen med bibliotekene og museene. Det tydeliggjør at deres jobb ikke kun er å ivareta forvaltningsmessig viktig materiale, men at de også bidrar til at andre deler av vår dokumentarv sikres som kilder og minner for ettertiden. For Arkivverket har denne innsamlingsprosessen synliggjort denne doble rollen og de har fått mye positiv oppmerksomhet fra allmennheten gjennom dette initiativet.¹⁶⁶ I foredraget framhever de arkivenes nye oppgave som "bevarer av minner" og spørsmålet om hva denne oppgaven innebærer legger grunnlaget for et arkivfaglig og teoretisk refleksjonsarbeid som er særlig relevant i forhold til minnematerialet etter 22. juli.

Mange privatarkiv kan ha stor kulturell verdi eller forskningsverdi, som nevnt i Arkivmeldingen. Minnematerialet etter 22. juli er interessant som arkivmateriale gjennom at det åpenbart har kulturell og forskningsmessig verdi for oss, men at det samtidig ikke er en enkel sak å kategorisere det som arkivmateriale. Det har visse likhetstrekk med et privatarkiv siden det er skapt av privatpersoner, men egentlig så ligner det verken på et privatarkiv eller på et offentlig arkiv, i det at det aldri var ment å være et arkiv i utgangspunktet. Dette var ment å være et minneste og det er det ikke lenger. Nå er det blitt en del av våre institusjonaliserte minner, helt isolert fra den dynamikken det ble skapt i. Minnstedene var tilfeldig sammensatt, men utgjorde allikevel en helhet med massiv kommunikativ kraft. Nå er denne helheten brutt opp i mindre enheter og kategorisert, og vi kan snakke om en form for "ordnet kaos". Vi har tvunget det spontane og tilfeldige inn i institusjonelle rammer, og det uoffisielle har med det blitt noe offisielt. Arkivinstitusjonen som sådan framstår i mange sammenhenger som den totale motsatsen til spontane minnsteder med sitt stive, følelsesløse og formelle uttrykk (se figur 2 og 3 i vedlegg). Sett i lys av den store kontrasten vi ser mellom

---

¹⁶⁵ Nettsidene til Arkivverket: <http://arkivverket.no/arkivverket/Arkivbevaring/Arkivmateriale-knyttet-til-22.-juli/Minnemateriale> Lastet ned 02.10.12

¹⁶⁶ Gausdal & Holmås, foredrag i Brisbane 2012: 9

materialet som spontant minnested og materialet om arkivmateriale er det lett å være enig i Aleida Assmanns påstand om at materialiteten mister sin funksjon som er resultat av å bli bevart og arkivert.¹⁶⁷ Et spontant minnested som er flyttet er ikke lenger funksjonelt, siden de politiske og kommunikative kvalitetene er nullet ut.¹⁶⁸ Men selv om materialet nå er fragmentert og ikke lenger kan sies å ha sin opprinnelige funksjon, så har det fortsatt en verdi for oss. Gjennom at noe blir vurdert som bevaringsverdi av en kulturarvsinstitusjon og tatt inn i dens samlinger skjer det samtidig noe med den eller de objektene det gjelder; de blir en del av vår kulturarv og blir dermed ladet med ny verdi og et nytt meningsinnhold. Objektene blir med dette offisielt en del av nasjonens hukommelse, og som Gardner sier, lett omskrevet: ”We infuse them with power”.¹⁶⁹ Vi bestemmer selv hva denne makten skal bestå i og det krever at vi bruker litt tid på å reflektere over hva minnematerialet i framtiden kan komme til å representere for oss av verdier og temaer, og hvor aktivt vi skal bruke det til formidling av disse. Dette vil jeg komme tilbake til senere i oppgaven.

Rent arkivteknisk er minnematerialet nå blitt en arkivserie som hovedsakelig er satt sammen av mange enkeltstående dokumenter og gjenstander som er samlet i esker, også kalt arkivstykker. De er i ettertid kategorisert det slik det var mest praktisk, etter innsamlingssted, dato og type.¹⁷⁰ Riksarkivet har utarbeidet en veileder for håndtering og oppbevaring av minnematerialet for å legge til rette for likeartet ordning og registrering.¹⁷¹ For å eksemplifisere hvordan det har blitt gjort kan vi ta utgangspunkt i materialet fra Trondheim.

Det er delt inn i tre hovedserier:

F- Dokumenter

W- Gjenstander

Y- Kondolanseprotokoller

F-serien inneholder skriftlige hilsener i ulike format, fotografier, bilder og tegninger. W-serien inneholder gjenstander som kunstige blomster, bamser, flagg, pyntegjenstander og lignende. Disse to seriene utgjør det innsamlede materialet fra offentlige steder og det er dette materialet som utgjorde de spontane minnestedene. Y-serien består av kondolanseprotokoller i

---

¹⁶⁷ Margry & Sánchez-Carretero 2011: 17

¹⁶⁸ Ibid: 17

¹⁶⁹ Gardner i Margry & Sánchez-Carretero 2011: 296

¹⁷⁰ Samtale med Stian Norli 08.02.13, Riksarkivet, Oslo

¹⁷¹ Nettsidene til Arkivverket: <http://www.arkivverket.no/arkivverket/Arkivbevaring/Arkivmateriale-knyttet-til-22.-juli/Minnemateriale> Lastet ned 17.04.13

ulike format, samt andre dokumenter som er skapt i de respektive kommunene i tilknytning til minnemarkeringene. Dette er den offisielle delen av materialet og den vil derfor ikke bli omtalt videre i oppgaven, da det ikke har med de spontane minnstedene å gjøre.

Hovedandelen av materialet er samlet inn i Trondheim, men samlingen inneholder også materiale fra andre kommuner i fylkene Sør-Trøndelag, Nord-Trøndelag, Møre og Romsdal og Nordland. En del av dette materialet er deponert hos IKA Trøndelag.¹⁷² Under følger en liste over de kommunene som er representert i tillegg til Trondheim: Hadsel, Hattfjelldal, Oppdal, Orkdal, Øksnes, Hitra, Rissa, Levanger, Røros, Falun, Sørfold, Klæbu, Melhus, Skaun, Andøy, Molde, Nesna, Rennebu, Surnadal, Flakstad, Ballangen, Bodø, Meråker, Røst, Frøya, Tydal, Bø, Malvik, Midtre Gauldal, Snillfjord, Osen, Åfjord og Meldal.

Arkivserien er altså skapt av en hel rekke forskjellige privatpersoner uten formell tilknytning til hverandre. Slik kan man si at arkivskaperne var folket selv, men som nevnt uten at det på noen måte var arkiv de hadde i tankene da det ble skapt. Dette gjør at minnematerialet i stor grad skiller seg fra annen type arkivmateriale. At arkivene selv foretok innsamlingen i felt og at materialet i praksis ble til mens man samlet inn er også svært uvanlig. Vanligvis skjer det en transaksjon mellom giver og arkiv, og arkivene mottar som regel materiale som er skapt lenger tilbake i tid. For eksempel avleveres arkivene fra statsforvaltningen etter 25 år eller når det har gått ut av bruk.¹⁷³ I dette tilfellet stod arkivene midt i historien mens det skjedde. Et talende eksempel på dette er innsamlingen ved Utvika Camping, som skjedde i starten av august. De ansatte ved Riksarkivet ble ille berørte da det dukket opp et begravellesfølge som kom rett fra etterselskapet for å legge ned hilsener. Men begravellesfølget syntes at det var bra at de var der og la sine hilsener rett ned i eskene deres.¹⁷⁴

---

¹⁷² I tillegg til den samlingen som er registrert på arkivsenteret finnes det også samlinger av minnemateriale hos IKA Møre og Romsdal og Arkiv i Nordland.

¹⁷³ Nettsidene til Arkivverket: <http://arkivverket.no/arkivverket/Bruk-av-arkiv/Introduksjon/Om-vaare-arkiv>
Lastet ned 26.04.13

¹⁷⁴ Samtale med Stian Norli 08.02.13, Riksarkivet, Oslo

Arkivsamlingene beskrives i ABM-skrift #69 som:

”...kollektiv eiendom som arkivinstitusjonene forvalter på vegne av samfunnet. Et viktig kjennetegn ved et moderne demokratisk samfunn er at arkivene er tilgjengelige for innsyn og bruk. I utgangspunktet er arkivene relevante for alle som er interessert i mennesker, steder og hendelser i fortiden. Men de typiske brukergruppene er forskere, studenter og folk som søker sine rettigheter. Tilgangen har i stor grad vært basert på forespørsler enten gjennom oppmøte eller skriftlig henvendelse, og brukerne forutsettes å ha kunnskap om hva de ønsker innsyn i. Dette skaper høy brukerterskel for mange, og mange vil påstå at arkivene er lite tilgjengelige for folk flest”.¹⁷⁵

Av dette kan vi lese at arkivinstitusjonene tradisjonelt sett har hatt en noe passiv tilnærming til formidling, hvor tilgjengeliggjøring av arkivmateriale primært har skjedd på forespørsel fra besøkende. Formidling av arkivmaterialets innhold er ofte overlatt til historikere, privatpersoner eller andre institusjoner som har formidlet en opplevelse gjennom å tilrettelegge arkivmateriale knyttet til et bestemt emne eller en hendelse.¹⁷⁶ Aleida Assmann skriver om dette i sin artikkel ”History, Memory and the Genre of Testimony”:

The archive, (...), is not a form of presentation but of preservation; it collects and stores information, it does not arrange, exhibit, process, or interpret it. The institution of the archive depends, therefore, on agents other than archivists to transform this virtual information into actual knowledge—be it historians who dig up long-forgotten sources, be it curators of museums who make the invisible visible and create effective frames of attention for what had long remained beyond the scope of interest or consciousness, be it artists who retrieve elements from the archive and transform them into books, plays, films, happenings, installations, and other creative modes.¹⁷⁷

Arkivet beskrives av Assmann som kun et potensial, en mulig kilde til informasjon og intet annet. Det er avhengig av andre for å realisere og aktualisere dette potensialet. Dette bringer oss over til minnestudier, hvor vi med Assmanns ord kan beskrive minner som definert av en intrikat interaksjon mellom det å glemme og det å huske. Assmann beskriver i artikkelen ”Memory, Individual and Collective” hvordan våre kulturelle minner skiller seg fra for eksempel individuelle minner gjennom at strukturen ikke er todelt, men tredelt. Det handler om å glemme og å huske, men også en tredje kategori som kan beskrives som en mellomting mellom disse, nemlig den kulturelle funksjonen til biblioteker, museer og arkiver som dreier seg om lagring av store mengder informasjon. Denne informasjonsmengden overgår den menneskelige lagrings- og minnekapasiteten. Det som finnes av informasjon i arkivene blir verken aktivt husket eller totalt glemt, men finnes der tilgjengelig for potensiell bruk. Denne

---

¹⁷⁵ ABM-skrift #69: *Arkivene i 2030. Scenarioer for arkivsektoren*. Norsk Kulturråd 2011: 11-12

¹⁷⁶ Ibid: 11-12

¹⁷⁷ Aleida Assmann: ”History, Memory, and the Genre of Testimony” i *Poetics Today* No. 27 (2)/2006: 11

mellomtilstanden har det som Assmann kaller ”status of latency”, vi snakker altså her om en form for ”latente minner”. På denne måten kan vi si at det som før var spontane minnesteder nå har blitt transformert til latente minner som vi må ta et aktivt standpunkt til om vi vil gjøre til en del av våre aktive minner.

De aktive minnene er de minnene som vi som samfunn kontinuerlig velger ut og opprettholder som gjenstand for en felles orientering og som deler av en felles hukommelse.¹⁷⁸ Assmann siterer Zygmunt Bauman som sier at kulturens stadige oppgave er å gjøre det flyktige om til noe permanent gjennom for eksempel å utvikle teknikker for å overføre og lagre informasjon som blir ansett som viktig for videreføringen av spesiell gruppe og dens identitet.¹⁷⁹ Han viser til hvordan monumenter viderefører og opprettholder historiske hendelser og hvordan utstillinger, og musikk- og teateropptredener skaper kontinuerlig oppmerksomhet for kunst som er blitt en del av samfunnets kanon. Mens arkivet er ”basen for hva som kan bli sagt om nåtiden når den har blitt fortid”¹⁸⁰, er kanonen de kulturelle artefaktene, tekstene, mytene, menneskene eller kunstuttrykkene som vi gjennom grundige utvelgelsesprosesser sikrer en plass i våre aktive kulturelle minner.¹⁸¹ Ordet kanon betyr ”helliggjøring”, hvilket sier noe om den spesielle verdien og meningen vi tillegger det som får plass i samfunnets kanon.¹⁸²

Dette er i aller høyeste grad relevant for minnematerialet etter 22. juli, fordi vi her bokstavelig talt har med noe flyktig å gjøre, som vi nå ønsker å omskape til permanente minner, nettopp på grunn av at vi mener at det har en spesiell verdi for oss. Men på hvilken måte gjør vi det? For mens de nevnte aktive formene for gjenskapelse og opprettholdelse av de kulturelle minnene er generelt tilgjengelige og når et større publikum, vil det kulturelle arkivet være fullt tilgjengelig kun for spesialister. Denne informasjonen sirkulerer ikke som delt og allmenn kjent informasjon. Erika Doss påpeker i denne sammenhengen det problematiske ved å fjerne de spontane minstedene fra den offentlige sfæren og lagre de i sterile og generelt sett mindre tilgjengelige depoter.¹⁸³ Uten en aktiv tilnærming til dette materialet sitter vi igjen med kun et passivt potensial og det kan diskuteres om det er dette

---

¹⁷⁸ Aleida Assmann: ”Memory, Individual and Collective” i Robert E. Goodin & Charles Tilly (red): *The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis*. Oxford 2008: 220

¹⁷⁹ Ibid: 221

¹⁸⁰ Aleida Assmann: ”Canon and Archive” i J. K. Olick, V. Vinitzky-Seroussi & D. Levy: *The Collective Memory Reader*. Oxford 2011: 102

¹⁸¹ Ibid: 100

¹⁸² Ibid: 100

¹⁸³ Doss 2008: 19

som bør være innholdet i arkivenes rolle som bevarere av minner, særlig når det gjelder en form for materiale som i så stor grad tilhører folket selv.

I et demokratiperspektiv og et allment kulturperspektiv stilles det spørsmål ved om det er tilstrekkelig å ha materialet tilgjengelig ved etterspørsel.¹⁸⁴ I Arkivmeldingen understrekes det at verdien av arkivene og brukspotensialet er mye større enn det som kan tas ut i en tradisjonell tilnærming og at dersom ”arkivpotensialet som kjelder til kunnskap og oppleving skal utnyttast, må arkiva førast ut til folk gjennom aktiv tilgjengeleggjering og formidling”.¹⁸⁵ Om vi retter et blikk mot den norske arkivvirkeligheten så ser vi at det har skjedd en del på denne fronten de siste årene. Når det gjelder SAT, så har det skjedd en del endringer etter at de flyttet fra Vollan ved Høgskoleparken til ubåtbunkeren Dora 1 i 2006. Samlokaliseringen med IKA Trøndelag, UbiT og Trondheim byarkiv i en arkivsentermodell er ment å representere et bedre og mer effektivt tilbud til brukerne, da man nå kan finne alle disse institusjonene på samme sted. Et tettere samarbeid mellom disse institusjonene har også ledet fram til spennende formidlingsprosjekter. I løpet av de siste årene har SAT utmerket seg innenfor Arkivverket med en ny tilnærming til formidlingsarbeid, og med ny mener jeg her ny i arkivsammenheng. På SAT har man, i samarbeid med IKA Trøndelag, UbiT og Trondheim byarkiv, inntatt en mer aktiv holdning til formidling, eksemplifisert med blant annet teaterprosjektene Dora Devised fra 2009¹⁸⁶ og Vendepunkt fra 2010¹⁸⁷. Gjennom Vendepunkt brakte man arkivkildene ut til folk, gjennom verkstedarbeid og en teaterturné. I tillegg satses det her på en ny målgruppe i arkivsammenheng, nemlig skoleelever. I Arkivmeldingen nevnes det at dette har vært en gruppe som man i liten grad har drevet aktiv formidling til.¹⁸⁸ Sånn sett kan SATs virksomhet sies å være en form for nybrottsarbeid. Metoden som ble brukt er også ny i arkivsammenheng da den vektlegger inkludering og medvirkning i stor grad, ungdommer er selv med på å lage forestillingene før de settes opp. Samarbeid med Norsk Kulturråd og Den kulturelle skolesekken har vært viktig for realiseringen av prosjektene.

---

¹⁸⁴ ABM-skrift #69 2011: 11

¹⁸⁵ Meld. St. 7: 101

¹⁸⁶ Nettsidene til Arkivsenteret, Trondheim:

http://www.arkivsenteret.no/nettutstillinger/spor_gjennom_ingenmannsland/ Lastet ned 03.12.12

¹⁸⁷ Nettsidene til Arkivsenteret, Trondheim: <http://www.arkivsenteret.no/nettutstillinger/vendepunkt/> Lastet ned 03.12.12

¹⁸⁸ Meld. St. 7: 46

Riksarkivet fikk i 2010 en egen formidlingsseksjon, tidligere var de sammen med seksjon for brukertjenester.¹⁸⁹ Dette er et tegn på en sterkere vektlegging av formidling som viktig i seg selv, og som atskilt fra det tradisjonelle arbeidet med å tilgjengeliggjøre ved forespørsel. Den økte satsningen på utadrettet virksomhet i form av formidlingstiltak som utstillinger, teater og lignende krever at man i større grad enn tidligere vender blikket mot potensielle samarbeidspartnere. Å samarbeide med profesjonelle formidlere er noe statsarkivar Astrid Løvlien anser som svært viktig, spesielt i tilfeller hvor man går inn i ukjente territorier og skaper nye arbeidsmetoder. I følge Løvlien er mange i Arkivverket veldig opptatt av å ”gjøre alt selv”.¹⁹⁰ Det vil ikke alltid være den beste løsningen og det kan svekke kvaliteten på det produktet man leverer, særlig i forhold til arbeidsmetoder man ikke har mye erfaring med. SAT er for eksempel et av få statsarkiv som har et aktivt samarbeid med DKS og dette er for dem en viktig samarbeidspartner i prosjekter som er rettet mot skolene. I arbeidet med Vendepunkt jobbet Arkivsenteret med profesjonelle skuespillere, og en profesjonell instruktør og en dramatiker.

Jeg ser for meg at det også i forhold til minnematerialet kan være en fordel å knytte til seg krefter utenfra, da dette er et materiale som i stor grad skiller seg fra det arkivene er vant til å jobbe med. For eksempel kan det være nyttig å inngå i samarbeid med museer, som ofte har mer erfaring med samtidsdokumentasjon, og kan komme med viktige innspill og ideer i forhold til formidling. Materialets annerledeshet tvinger fram en refleksjonsprosess og man er nødt til å ta et standpunkt til om denne annerledesheten også vil lede til at materialet blir behandlet annerledes enn annet arkivmateriale. Er det mulig, og ønskelig, å bruke dette materialet på en annen måte enn den klassiske lesesalmåten, hvor det er tilgjengelig kun ved forespørsel? Hvilken betydning kan denne annerledesheten få i forhold til formidling? Hvilken verdi kan minnematerialet få for arkivene som samfunnsinstitusjon?

---

¹⁸⁹ Samtale med Runhild Seim 08.02.13, Riksarkivet, Oslo

¹⁹⁰ Samtale med Astrid Løvlien 11.04.13, Statsarkivet i Trondheim

Kapittel 4: Formidling og fortolkning

4.1 Et minnemateriale på vent

Bård Alsvik, underdirektør i seksjon for formidling ved Riksarkivet, forteller at de ikke har noen konkrete planer om å bruke minnematerialet i formidlingssammenheng og at de heller ikke har gjort seg noen tanker om en eventuell formidling av minnematerialet.¹⁹¹ Runhild Seim, arkivar i seksjon for formidling, påpeker at de ikke vil formidle for formidlingens skyld, men ha en grunn til å gjøre det. De har aldri formidlet denne typen materiale før og det må gjøres en del vanskelige vurderinger i forkant for en eventuell formidling.¹⁹² Hun legger til at det ikke nødvendigvis trenger å være Riksarkivet selv som formidler dette materialet, andre kan også bruke det. Stian Norli sier at mye av det som har blitt formidlet om minnematerialet til nå delvis har blitt gjort på grunn av forventninger fra media. Media fulgte prosessen fra innsamling til ordning og digitalisering og de ville gjerne fortelle om framdriften. I den anledning ble det publisert et digitalisert utvalg av minnematerialet som Riksarkivets bidrag til ettårsmarkeringen den 22. juli 2012.¹⁹³ Her kan man se cirka 1200 dokumenter og 200 gjenstander og materialet valgt ut etter disse kriteriene:

Kriterier for publisering av minnematerialet:

- Dokumenter/ gjenstander hvor det ikke fremkommer opplysninger om navn eller alder (anonym) **kan** publiseres
- Dokumenter/ gjenstander med opplysninger om fornavn (eventuelt i kombinasjon med alder) **kan** publiseres
- Dokumenter/ gjenstander med opplysninger om etternavn eller fullt navn **skal ikke** publiseres
- Dokumenter/ gjenstander med opplysninger om fornavn (og alder) i kombinasjon med stedsnavn **skal ikke** publiseres
- Motiv av offer eller tekst med innhold til et bestemt offer **skal ikke** publiseres
- Tekst eller motiv som kan virke støtende **skal ikke** publiseres.¹⁹⁴

I forhold til formidling er denne listen en rettesnor som også statsarkivene må forholde seg til. Den viser at hensynet til de pårørende veier tyngst i spørsmål som handler om publisering.

---

¹⁹¹ Mail fra Bård Alsvik 08.03.13

¹⁹² Samtale med Runhild Seim 08.02.13, Riksarkivet, Oslo

¹⁹³ Nettsidene til Arkivverket: <http://www.arkivverket.no/arkivverket/Digitalarkivet/Om-Digitalarkivet/Om-kjeldene/Minnematerialet-22-7> Lastet ned 22.04.13

¹⁹⁴ Nettsidene til Arkivverket: <http://arkivverket.no/arkivverket/Arkivbevaring/Arkivmateriale-knyttet-til-22.-juli/Minnemateriale/Kriterier-for-publisering-av-minnemateriale> Lastet ned 01.10.12

I forkant av publiseringen av det digitaliserte utvalget ble også et lite utvalg av minnematerialet valgt ut til å være en del av utstillingen ”Skatter fra arkivet” som åpnet den 29. februar 2012. Dette er en utstillingsrekke hvor Riksarkivet og Statsarkivet i Oslo viser publikum et spesielt utvalg originalmateriale som sjelden ser dagens lys.¹⁹⁵ Bortsett fra dette har det som sagt ikke blitt tatt initiativ i retning av formidling. Stian Norli påpeker at selv om medieoppmerksomheten under innsamlingen og i etterkant på mange måter har vært positiv, så er det også de på Riksarkivet som mener at det ble litt for mye av det gode:

Jeg tror at mange her synes at minnematerialet har fått nok oppmerksomhet nå, og at det ikke er noe vits å skvise enda mer saft ut av sitronen. Dette er kjent stoff og vi har nok av andre felter vi ønsker å formidle fra.¹⁹⁶

Når det gjelder minnematerialet etter Kong Olavs død har man heller ikke brukt dette særlig aktivt i formidlingsammenheng, så man har ingen erfaring å trekke vekslers på sånn sett. Dette materialet består i stor grad av barnetegninger og har ikke et så mangefasettert uttrykk som 22. juli-materialet.¹⁹⁷ I følge Norli er noen av barnetegningene brukt som et av flere bidrag i utstillingsmontre på huset, på samme måte som 22. juli-materialet i ”Skatter fra arkivet”, men dette har vært i liten skala.¹⁹⁸

Om jeg skal trekke en konklusjon ut fra uttalelsene til Alsvik, Seim og Norli, så må det bli at det ser ut til å være lite sannsynlig at vi vil se et formidlingsprosjekt i regi av Riksarkivet med minnematerialet som tema i nær framtid. At vi kan spore en viss tilbakeholdenhet og skepsis i forhold til formidling av dette materialet er ikke overraskende, i og med at man i møte med dette materialet støter på mange utfordrende og uvante problemstillinger, og i og med at formidlingsarbeidet i Arkivverket fortsatt på mange måter er i støpeskjeen. Om vi går tilbake til Brisbaneforedraget til Gausdal og Holmås ser vi imidlertid hvordan de fokuserer på hvordan materialet har åpnet opp for nye perspektiver og gjort Arkivverket mer bevisste på verdien av å samle materiale som er nært knyttet til viktige nasjonale hendelser i nåtid. I denne teksten er grunntonen meget positiv og man fokuserer på de mulighetene materialet representerer for Arkivverket. Vi ser at denne retorikken nå er endret i retning av en større orientering mot de utfordringene som ligger i den videre håndteringen av materialet, og at man kvier seg litt for selv å ta tak i disse utfordringene.

---

¹⁹⁵ Samtale med Runhild Seim 08.02.13, Riksarkivet, Oslo

¹⁹⁶ Samtale med Stian Norli 08.02.13, Riksarkivet, Oslo

¹⁹⁷ Mail fra Stian Norli 02.05.13

¹⁹⁸ Ibid

Samtidig ser vi at det åpnes opp for at andre kan bruke materialet i ulike sammenhenger om de måtte ønske det og foreløpig er det kanskje opp til andre å finne ut av hvilke perspektiver dette materialet kan åpne opp for og hvilken verdi materialet kan få for Arkivverket i forhold til alternativ bruk. Astrid Løvlien ved SAT opplyser at de heller ikke her har diskutert mulighetene for formidling av materialet, men at det absolutt kan være interessant å gå inn i prosjekter i samarbeid med eksterne aktører, som for eksempel kulturminneforvaltningstudiet ved NTNU.¹⁹⁹

Om man skal formidle dette materialet, så er det imidlertid viktig som Runhild Seim påpeker, at man ikke formidler kun for formidlingens skyld, men at man gjør det av en grunn. Jeg vil nå presentere mine opplevelser i møtet med minnematerialet fra Trondheim, samt de refleksjonene jeg har gjort meg om det digitaliserte utvalget fra Riksarkivet. Jeg vil belyse de sidene ved materialet som jeg oppfatter som interessante i forhold til formidling, og vise til noen eksempler på hva som er blitt gjort i USA, hvor man allerede har en relativt lang erfaring med formidling av denne formen for materiale. Jeg vil gjennom disse betraktningene og eksemplene vise at minnematerialet kan representere store muligheter for Arkivverket, om man våger å gå inn i dette relativt ukjente terrenget og tar de utfordringene som følger med på kjøpet. Delen er skrevet ut i fra en tanke om at det er noe som føles grunnleggende galt med å ”arkivere bort” noe som har en så sterk følelsesmessig sprengkraft og at man aktivt bør søke å gi materialet tilbake til de som la det der, siden arkivskaperne, og de egentlige eierne, er folket selv.

4.2 Minnematerialets innhold og tematikk

Gjennom den massive deltagelsen i de spontane minnemarkeringene gjorde det norske folk en innsats for å markere sin egen historie. Folk sikret seg innflytelse over fremtidige oppfatninger av sin tid og sin identitet, og materialet verdsettes blant annet som emosjonelle nøkler til forståelsen av de tragiske hendelsene den 22. juli.²⁰⁰ I formidlingssammenheng er det svært viktig å understreke at det er lite sannsynlig at 22. juli blir glemt om vi lar være å formidle dette materialet. Det finnes mange andre måter å formidle historien om det som skjedde den 22. juli på, og informasjonsverdien i minnematerialet er i utgangspunktet svært liten. Men som materialetype er det allikevel interessant som emosjonelle fotavtrykk og som

---

¹⁹⁹ Samtale med Astrid Løvlien 11.04.13, Statsarkivet i Trondheim

²⁰⁰ Nettsidene til Aftenposten:

<http://www.aftenposten.no/meninger/debatt/article4186943.ece#.UXAU3EodeO0> Lastet ned 18.04.13

autentiske, fysiske eksempler på reaksjonene våre etter hendelsene. Den til dels unisone oppfatningen om at minnematerialet var verdt å ta vare på viser at folk flest opplever dette materialet som en viktig del av bearbeidelsesprosessen. Nå har det gått litt tid og vi ser at knivene kvesses og det har blitt et økende fokus på skyldfordeling. 22. juli-kommisjonens rapport avdekket kritikkverdige forhold som at politiaksjonen mot Utøya kunne ha gått raskere for seg og at angrepet på regjeringskvartalet kunne ha vært unngått om man hadde iverksatt allerede vedtatte sikkerhetstiltak i forkant av hendelsene.²⁰¹ Det har i forbindelse med dette blitt fremsatt massiv kritikk mot både politiet og landets ledende politikere i etterkant, noe som ikke var tilfelle i tiden like etter tragedien. I den første responsen så vi i stedet enighet og samhold, og kanskje det kan være nyttig for oss å minnes på hvordan det var i starten? Minnematerialet er et konkret og fysisk eksempel på den tidlige responsen og det er dermed et viktig kildemateriale for ettertiden. Gjennom dette materialet møter vi oss selv og det vi følte den gangen. Et nytt møte med følelsene kan også være til hjelp i bearbeidelsesprosessen.

Minnematerialet fra Trondheim utgjør som nevnt tidligere cirka 6,9 hyllemeter. Cirka én av disse hyllemeterne er dokumenter av ulike slag, én er kondolanseprotokoller samt andre offentlige dokumenter, og resten er gjenstandsmateriale. Av de dokumentene og gjenstandene som er samlet inn fra offentlige steder og som utgjorde de spontane minnestedene kan man se at mye av materialet passer inn i den materielle ”malen” som man har sett eksempler på fra andre land. Symboler som engler, blomster, hjerter, roser og bamser i ulike former og fasonger går igjen. I tillegg finnes det flere eksempler på at mennesker har brukt poesi for å uttrykke seg, noe vi kjenner igjen fra Zeitlins artikkel om hvordan poesien og kunsten kan hjelpe oss til å overkomme barrieren mellom levende og døde. Men selv om materialet sett utenfra ligner på det vi har sett i andre sammenhenger vil det alltid være noe som er unikt ved hver minneprosess, etter som alle minnesteder er reaksjoner på ulike hendelser.²⁰²

Det som gjerne blir trukket fram som unikt i norsk sammenheng er det store fokuset på å møte grusomhetene med kjærlighet og medmenneskelig omtanke, framfor hat og hevnløst.²⁰³ Statsminister Jens Stoltenberg uttalte på kvelden den 22. juli det som skulle bli selve mantraet både for de spontane minnestedene og de mer institusjonaliserte sorgritualene: ”Vårt svar [på angrepet] er mer demokrati, mer åpenhet og mer humanitet, men aldri

---

²⁰¹ Nettsidene til Regjeringen: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/smk/dok/nou-er/2012/nou-2012-14/21.html?id=697401> Lastet ned 07.05.13

²⁰² Margry & Sánchez- Carretero 2011: 12

²⁰³ Gausdal & Holmås, foredrag i Brisbane 2012: 1

naivitet”.²⁰⁴ Dette budskapet ble gjentatt på den omtalte gudstjenesten i Oslo domkirke to dager senere. Ulike varianter av denne formuleringen finner vi flere av både i materialet fra Trondheim og i det digitaliserte utvalget fra Riksarkivet (se figur 4, vedlegg). En annen formulering som forekommer hyppig i minnematerialet er ”Hvis én mann kan vise så mye hat – tenk hvor mye kjærlighet vi alle kan vise sammen”. Opphavskvinnen til dette sitatet var AUF-medlem Helle Gannestad, som la ut denne meldingen på Twitter den 23. juli. Det ble senere gjentatt av AUF-medlem Stine Renate Håheim i et intervju med CNN og av Jens Stoltenberg under gudstjenesten den 25. juli.²⁰⁵ Dette store fokuset på samhold og kjærlighet kom også til uttrykk gjennom rosetogene som ble arrangert i Oslo og rundt om i landet etter 22. juli. Disse kan ses på som en forlengelse av de spontane minnestedene gjennom at initiativet til det første rosetoget, som ble arrangert i Oslo den 25. juli, kom i form av en uoffisiell Facebookgruppe og var initiert av en helt vanlig Facebookbruker.²⁰⁶ Den opprinnelige ideen var å arrangere fakkeltog, men rosen var blitt såpass innarbeidet som sorgsymbol at det ble rosetog i stedet. Rosen som symbol knyttes til Arbeiderpartiet gjennom logoen deres, men den er jo også et viktig symbol på kjærlighet (se figur 5, vedlegg). Nå skal det også nevnes at oppslutningen om rosetoget i Oslo ble så stor at det ble en punktseremoni i stedet for et tog. Gatene var så pass fulle at et tog ville ha hatt problemer med å forflytte seg. På grunn av størrelsen overtok Amnesty International ansvaret for arrangementet. Kronprins Haakon var en av appellantene og han underbygde kjærlighetsbudskapet med denne formuleringen: ”I kveld er gatene fylt av kjærlighet! Vi har valgt å besvare grusomhet med nærhet, valgt å møte hat med samhold.”²⁰⁷ Lignende arrangementer ble arrangert flere steder i Norge og utgjorde viktige deler av det kollektive sorgarbeidet. Det viser tydelig på hvilken måte minneprosessene i Norge ble preget av en sammenblanding mellom offisielle og uoffisielle initiativ. Både privatpersoner og offentlige personer deltok og påvirket minneprosessens innhold og utvikling på hver sine måter.

Dette viser også tydelig hvilken sentral rolle massemediene og de sosiale mediasamfunnene spiller i utviklingen og formingen av de spontane minnestedenes innhold og uttrykk. Den digitale delingskulturen muliggjør rask spredning av informasjon og mye av minnearbeidet foregikk nettopp på digitale plattformer, gjennom at det for eksempel ble opprettet ulike minnegrupper på Facebook og at folk uttrykte sin sympati på ulike måter

---

²⁰⁴ Kverndokk i Beckman (red.) 2011: 193

²⁰⁵ Nettsidene til VG: <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/22-juli/artikkel.php?artid=10080708> Lastet ned 24.04.13

²⁰⁶ Kverndokk i Beckman (red.) 2011: 193

²⁰⁷ Ibid: 194

gjennom egne brukerprofiler. Men folk har fortsatt behov for å komme sammen fysisk og ta i bruk fysiske symboler for å uttrykke følelser og det er minnematerialet et resultat av. Samtidig er det visse deler av materialet både fra Trondheim og Oslo som i mindre grad preges av medias påvirkning, og det gjelder i særlig grad det materialet som er laget av barn. I mitt arbeid med minnematerialet var det nok dette materialet jeg ble mest følelsesmessig påvirket av. Det er kanskje sånn at barnehilsenene og barnetegningene er de som på best vis fanger de spontane minnstedenes natur. Disse hilsenene og tegningene er enkle, spontane og genuine i all sin barnlige og rørende naivitet, mens voksnes hilsener i større grad er preget av ord og uttrykk hentet fra media og av mer normerte og formelle måter å uttrykke sorg og medfølelse på, gjerne i form av klassiske kondolanser (se figur 6, vedlegg).

Noe som også underbygger inntrykket av materialets spontane karakter er den store variasjonen vi kan se i innholdet. I materialet fra Trondheim finnes det flere eksempler på noe som minner om de omtalte ”impulse-offerings” fra Oklahoma, hvor folk har skrevet på tilsynelatende tilfeldige ting de hadde for hånden. En snusboks og et matpapir og kan nevnes som eksempler på dette. Andre har planlagt sitt bidrag i større grad i forkant og har for eksempel laget et maleri, en collage, brodert en hilsen på et teppe eller svidd inn hilsener på tregjenstander. Det finnes også mange eksempler på vanlige kondolanskort som i de fleste tilfeller har vært festet til en blomst, samt barnetegninger. Variasjonen viser at mange ønsket å gi noe personlig, en bit av seg selv, som Jane Thomas fra Oklahoma uttrykker det.²⁰⁸ Selv om vi gjerne snakker om en form for materiell mal vil man altså kunne se en stor variasjon innenfor denne malen, både i form og innhold, noe som understreker det dypt personlige elementet og som leder til at deltagerne opplever en individuell og personlig autentisitet i det de gjør.

Både norsk og utenlandsk presse framhevet det norske kjærlighetsfokusert som noe helt spesielt, og et rørende eksempel på hvordan en liten nasjon kom seg gjennom en krisetid gjennom å stå sammen. Enkelte kritikere bemerket at vi framstilte oss selv som ”verdensmestre i sorg”. Dette er imidlertid ikke helt uvanlig i sammenheng med krisesituasjoner og man kan spørre seg hvor unike våre reaksjoner egentlig var. Den måten vi så vårt eget sorgarbeid ligner mye på hvordan befolkningen i Oklahoma så seg selv i den krisen de opplevde etter bomben i 1995. De brukte honnørbegrepet ”the Oklahoma Standard” for å karakterisere sin egen evne til å stå sammen, støtte hverandre og fokusere på de gode

---

²⁰⁸ Linenthal 2003: 167

verdiene i en vanskelig tid.²⁰⁹ En annen likhet mellom reaksjonene i Norge og Oklahoma er fokuset på hvordan landets uskyld forsvant under terrorangrepene. I Norge hadde vi ikke opplevd tilsvarende hendelser siden 2. verdenskrig og i USA var Oklahomabomben den verste terrorhandlingen på amerikansk jord fram til da.²¹⁰ Bomben i Oklahoma aktiverte en latent overbevisning om at amerikanere er fredelige borgere i en uskyldig og sårbar nasjon, hvor eventuelle trusler kom utenfra, og man så avisoverskrifter som ”American innocence buried in Oklahoma”.²¹¹ At angrepet skjedde i nettopp Oklahoma hadde også stor betydning for oppfatningen om at Amerikas uskyld forsvant, fordi man anså ”the heartland”, altså hjertet av Amerika, som en trygg sone som ikke kunne utsettes for slike angrep. At angrepet i tillegg rammet en barnehage ledet til en ytterligere svekkelse av troen på at det fortsatt eksisterte trygge soner i landet.²¹² På toppen av det hele kom det faktum at hovedgjerningsmannen var en hvit amerikaner som i tillegg hadde tjenestegjort i militæret, noe som gjorde det vanskelig å legge skylden på ”fremmed ondskap”.²¹³

Det samme så vi i Norge, gjerningsmannen var en tilsynelatende ”vanlig” nordmann som ingen hadde tatt mistanke til. I Oklahoma ble som nevnt teddybjørnen et viktig symbol for den tapte uskylden, og vi kan se de samme tendensene i det norske materialet. Det består av mange bamser, og mange hilsener hvor avsenderen uttrykker sjokk og forferdelse over at dette kunne skje i Norge. Terrorangrepene utfordret den norske identiteten, på samme måte som den amerikanske identiteten ble utfordret i Oklahoma. Hvem er vi og hvem ønsker vi å være? En viktig del av årsaken til at spontane minnsteder skapes er, som Kverndokk skriver, at man har et behov for ”å gjenetablere det verdigrunnlaget samfunnet er tuftet på”.²¹⁴ Dette er en viktig del av den politiske og performative betydningen til de spontane minnstedene, særlig i tilfeller hvor de spontane minnsteder oppstår som en følge av politisk motiverte terrorangrep som det vi så i Norge. Det gjenspeiler seg i minnematerialet fra Trondheim gjennom hilsener med ytringer som ”Jeg skal fortsette å kjempe for det dere trodde på” og ”Ikke et minutt stillhet, men et helt liv i kamp for deres verdier”.

Gjennom de spontane minnstedene satte deltagerne ord på hva som er godt med samfunnet vårt og hva som er verdt å kjempe for, men også på hva vi må forandre og bekjempe. Dette var i stor grad en nasjonal begivenhet, men nasjonen Norge er en annen enn

---

²⁰⁹ Linenthal 2003: 48

²¹⁰ Ibid: 16

²¹¹ Ibid: 16

²¹² Ibid: 2

²¹³ Ibid: 3

²¹⁴ Kverndokk i Beckman (red.) 2011: 192

den nasjonen som har opplevd kriser tidligere. Vi har en mer sammensatt og mangfoldig kultur nå og minnematerialet er et sterkt bilde på dette, gjennom det at mange av de døde hadde en annen etnisk bakgrunn og at hovedmotivet til gjerningsmannen knyttet seg til nettopp frykten for det flerkulturelle samfunnet. Gjennom dette ble toleranse også et viktig nøkkelbegrep, i tillegg til kjærlighet, demokrati og åpenhet. I minnematerialet fra Trondheim finnes det flagg fra ulike nasjoner og det er også en del av hilsenene som er skrevet på andre språk. Dette viser at materialet rommer et mangfold av potensielle temaer som det kan være aktuelt å berøre i en eventuell formidling. Gjennom å ha blitt tatt inn i institusjoner som benevnes som samfunnets hukommelse blir materialet en del av historien om hva det vil si å være norsk og hvordan det endres over tid. Hendelser som det som rammet Norge den 22. juli får oss til å stoppe opp og tenke over hvem vi er og hvem vi ønsker å være, og minnematerialet kan beskrives som et verdifullt uttrykk for denne refleksjonsprosessen.

Vi kan så spørre oss hva man oppnådde rent politisk med de spontane minnestedene. Kverndokk ser med et kritisk blikk på hvordan mye er tilbake ved det gamle. Men dette trenger ikke nødvendigvis å regnes som et nederlag. Gjennom de spontane minnestedene gjorde det norske folket en innsats for å ta tilbake en del av det vi ble fratatt den 22. juli; det plutselige og skremmende tomrommet ble fylt med en symboltung og sterk tilstedeværelse og gjennom det ble gatene det vi kan kalle rehumanisert.²¹⁵ Å ta tilbake normaltstanden kan anses å være et mål i seg selv. Det at politiet frarådet folk å oppholde seg i sentrum på kvelden den 22. juli gjorde det også kanskje spesielt viktig for folk å ta tilbake det offentlige rommet dagen etterpå. De spontane minnestedene kan for mange ha bidratt i prosessen med å hente hverdagene tilbake, fordi det gjennom minnestedene ble skapt viktige møteplasser for mennesker i sorg. På den måten kan vi si at minnematerialet på sett og vis er arkiverte møteplasser i like stor grad som de er arkiverte følelser. Ordet ”møteplass” har blitt et honnørord i Arkivverket og Riksarkivar Ivar Fønnes trakk fram målsettingen om at arkivene skal være viktige møteplasser både digitalt og fysisk i sin presentasjon av Arkivmeldingen den 28.11.13.²¹⁶ I formidlingssammenheng kunne man ha brukt materialet i en utstilling til å skape en ny møteplass hvor folk kunne få muligheten til et gjensyn med sine egne følelser.

---

²¹⁵ Zeitlin i Santino 2006: 102

²¹⁶ Digitalt overført møte fra Riksarkivet, 28.11.13

4.3 Autentisitet og kontekst

En av de store utfordringene med formidling av denne type materiale er det faktum at utstillingen allerede har vært; den gangen folk la det ned til offentlig beskuelse var de selv kuratorene. Budskapet som ble uttrykket var spontant, følelsesladd og på mange måter flyktig, så hvordan skal en institusjon greie å ”fange” denne umiddelbare responsen og presentere den på en måte som ikke oppleves som feil, kunstig eller krenkende av de som opprinnelig stod for den? Og er det egentlig mulig og ønskelig å tilføre historiske perspektiver og plassere materialet i en historisk kontekst så kort tid etter de hendelsene som foranlediget minnestedene? Disse spørsmålene handler i stor grad om hvordan vi skal forholde oss til den konteksten som minnematerialet først oppstod i og hvorvidt vi skal strekke oss etter å bevare så mye som mulig av den opprinnelige konteksten i en eventuell formidling. Kontekst er nært knyttet til autentisitet, det kan hevdes at om vi ikke forteller om og bevarer så mye som mulig av konteksten, så mister vi en del av den autentiske opplevelsen i møtet med materialet. Autentisitet handler jo om størst mulig følelse av ekthet, noe som kanskje er spesielt viktig å ha et bevisst forhold til i arbeid med spontane minnesteder som i så stor grad handler om følelser, det mest ekte vi kan tenke oss. I denne delen vil jeg ta utgangspunkt i fire eksempler på utstillinger i New York etter 11. september, som alle har tilnærmet seg autentisitets- og kontekstspørsmålet på ulike måter og som alle belyser ulike muligheter og utfordringer i forhold til en ny presentasjon av minnemateriale. Disse eksemplene kan fungere som et erfaringsgrunnlag som kan komme til nytte i forhold til håndteringen av det norske minnematerialet, og jeg vil også trekke inn det norske materialet i denne analysen.

I 2002 åpnet NMAH utstillingen ”*September 11: Bearing Witness to History*”, hvor ulike gjenstander med historisk betydning for 11. september ble stilt ut.²¹⁷ De anla et bredere perspektiv enn kun å konsentrere seg om gjenstander fra spontane minnesteder, men prosessen i forkant for utstillingen har allikevel relevans for vårt minnemateriale. De mente først at deres rolle ikke var å tilby et sted hvor folk først og fremst skulle minnes og sørge, men at deres rolle som museumsinstitusjon var å tilby en kontekst til materialet og perspektiver for fortolkning.²¹⁸ Det viste seg etter hvert at dette følte helt feil, det var for tidlig for en grundig forklaring av hvorfor 11. september skjedde og de vurderte det slik at det eneste rette var å skape et hellig sted som kunne fungere som en videreføring av samfunnets helbredelsesprosess. Slik sett ble utstillingen mer lik et minnested enn en museumsutstilling.

---

²¹⁷ Nettsidene til utstillingen ”*September 11: Bearing Witness to History*” ved NMAH: <http://amhistory.si.edu/september11/exhibition/> Lastet ned 25.04.13

²¹⁸ Gardner i Margry & Sánchez-Carretero 2011: 299

De laget utstillingen i samarbeid med sorgterapeuter og den var designet slik at man lett kunne finne veien ut og at man kunne velge selv hva man ville se. Museet forsøkte ikke å fortelle en sammenhengende historie, men heller å vekke minnene om den 11. september og perioden etter. Utstillingen fokuserte på ofrene, de overlevende og redningsarbeiderne i stedet for på terroristene.²¹⁹

Et slikt fokus ser vi også i minnematerialet fra Trondheim, gjerningsmannen er så å si fraværende i materialet og det viser med tydelighet hvor befolkningen selv ønsket at oppmerksomheten skulle ligge; på det vi mistet og det vi vil bygge opp igjen. Jeg mener at det viktigste som ble gjort i forhold til denne utstillingen var at museet nærmet seg publikum på et svært personlig nivå og skapte et minnested hvor de ikke tok noen form for autoritet i forhold til materialet og tolkningen av det. Definisjonsmakten ble overlatt til de besøkende og utstillingen ble dedikert til ofrene, de overlevende og redningsarbeiderne. Med dette kommuniserte de tydelig at dette er folkets eget materiale og at det viktigste det kunne brukes til på dette tidspunktet var refleksjon og bearbeidelse av det som hadde skjedd. Publikum hadde også mulighet til å uttrykke sine følelser etter utstillingen, gjennom å skrive, tegne, spille inn sin kommentar på bånd eller å uttrykke seg på websiden til utstillingen. På denne måten skapte man nytt også kildemateriale om hvordan menneskers liv ble påvirket av terrorangrepene.

Gjennom en slik utstilling gir man en viktig anerkjennelse til de mange stemmene som tok del i minneprosessene. De grepene som ble tatt i denne utstillingen kan fungere godt i en utstilling som kun består av minnemateriale også, etter som dette er en type materiale som først og fremst har emosjonell verdi. Gardner understreker hvordan det å bli konfrontert med historiens "råmateriale" i form av disse gjenstandene, og gjennom dette bli oppfordret til å minnes og reflektere, kan være et viktig skritt i retning mot å forstå større historiske temaer. I denne utstillingen vektla man et utstillingsdesign som var åpent, enkelt og luftig, med rom mellom gjenstandene for større følelsesmessig effekt.²²⁰ I forhold til spontane minnesteder kan man jo være fristet til å si at deres kraftfulle uttrykk ligger nettopp i den massive helheten de representerer og at denne helheten ville blitt totalt ødelagt om man stilte ut materialet på denne måten. Samtidig vil man jo aldri få tilbake den opprinnelige konteksten, materialet er uansett tatt ut av tid og sted og det kan være et virkningsfullt å se hvert enkelt dokument og hver enkelt gjenstand for seg selv også.

---

²¹⁹ Gardner i Sánchez-Carretero 2011: 300

²²⁰ Ibid: 300

Effekten av dette kan vi se i det digitaliserte utvalget til Riksarkivet. Den første reaksjonen jeg fikk da jeg bladde gjennom side etter side med publiserte hilsener og gjenstander var at materialet i stor grad var blitt fremmedgjort gjennom denne framgangsmåten og at det meste av det som det en gang var hadde gått tapt i prosessen. Det opplevdes som intet annet enn utsorterte fragmenter av noe som opprinnelig var en massiv helhet med en intens kommunikativ kraft. Samtidig var det noe bevegende ved å se hver enkelt hilsen for seg. Det nakne uttrykket forsterket hver enkelt hilsens budskap og tydeliggjorde det. Det blir definitivt noe annet enn hva det var, men det trenger ikke nødvendigvis være noe negativt å sette materialet inn i en ny sammenheng. Da må samtidig være bevisst på at viktige aspekter ved autentisiteten og konteksten blir borte, og kanskje heller lete etter andre dimensjoner ved materialet.

En måte å bevare en link til den opprinnelige settingen er å bruke fotografier av de opprinnelige minnestedene i formidlingen. I Trondheim og Oslo ble innsamlingsprosessene grundig dokumentert gjennom fotografier. Når det kommer til stykket er kanskje fotografiene det nærmeste vi kommer å fange det opprinnelige uttrykket, for her er i hvertfall konteksten dokumentert. Utstillingen *"Here is New York, Images from the Frontline of History. A Democracy of Photographs"* åpnet i et tomt butikkløkal i New York kun få uker etter 11. september og den viste hvor mektig fotografier kan være som uttrykksform etter store tragedier. Utstillingen var initiert av frivillige og utgjorde en respons på at 11. september var den mest fotograferte katastrofen i USAs historie. Som Barbara Kirchenblatt-Gimblett sier: "the attack of the World Trade Center was the ultimate Kodak moment".²²¹ Det er som nevnt tidligere svært vanlig at besøkende fotograferer spontane minnesteder, som et forsøk på å fange det flyktige før det er for sent. Det kan også ses på som et uttrykk for at vi gjennom store tragiske hendelser blir turister i våre egne liv, som tar bilder av det uvirkelige og uventede som et ledd i forsøket på å forstå hva vi har vært med på.

I *"Here is New York"* - utstillingen kunne alle som ville delta med sine bilder, både amatører og profesjonelle, derav navnet "a democracy of photographs". Denne utstillingen ble en form for et spontant minnested i seg selv gjennom sin uoffisielle, flyktige og demokratiske karakter. Hensikten var å dokumentere hendelsene, men også å minnes dem gjennom fotografier. Bildene ble hengt opp i klyper uten til stålstrenger som var strukket langs veggene og i taket, og de ble identifisert kun med et lite nummer.²²² At bildene ikke hadde rammer var

---

²²¹ Barbara Kirchenblatt-Gimblett: "Kodak Moments, Flashbulb Memories. Reflections on 9/11" i *The Drama Review* 47 Spring 2003: 14

²²² Ibid: 20

et bevisst valg for å skape en følelse av at utstillingen i større grad var en del av gata heller enn et kunstgalleri.²²³ Alle bildene som ble hengt opp ble scannet, for så å bli lagt ut for salg. Pengene gikk til Children's Aid Society. I 2002 utgjorde samlingen 7000 fotografier og den ble etter hvert en vandreutstilling som høstet stor suksess over store deler av verden.²²⁴ I de tolv månedene utstillingen holdt til i de første lokalene var anslagsvis 300 000 mennesker innom.²²⁵ Folk kom for å minnes og også for å forsøke å ta inn over seg omfanget av angrepene. Den enorme populariteten sier mye om fotografiernes unike tiltrekningskraft i vår tid og det sier også mye om hvilket stort behov mennesker har for å delta i ulike former for minnesammenkomster, også etter at de spontane minnestedene er ryddet bort. Utstillinger som dette ble en viktig videreføring av samfunnets minnearbeid og mye av suksessen skyldes antagelig at utstillingen var så inkluderende som den var, uten noen form for hierarki.

Men fotografier og digitalisert materiale mangler noe helt vesentlig, nemlig den affektive og sensoriske dimensjonen som nærkontakten med materialet utgjør. De spontane minnestedene er som jeg har beskrevet tidligere skapt for å oppleves, altså for å føles og ikke bare ses, og dette er en del av det Erika Doss beskriver som den affektive dimensjonen ved vår kultur. Helena Wright, en av kuratorene ved NMAH, beskriver på en god måte hva som gjør fysiske objekter så spesielt viktige for oss:

Objects, I think, are witness to the fact that something did exist in the past. They're a real physical reminder that the past is not just an abstraction, it is a reality and things were made at a different time by different people who've preceded us. And it's a way to sort of connect with the past in a very physical, tactile way.²²⁶

De fysiske gjenstandene har på denne måten en spesiell egenart og tiltrekningskraft som aldri kan fanges av fotografier eller digitale representasjoner. De gjør fortiden til noe konkret for oss, slik at det ikke kun blir abstrakte ideer om noe som har passert. De er håndfaste og autentiske bevis på at noe faktisk har skjedd. Det beste vil antagelig være å kombinere ulike former for dokumentasjon, om man ønsker å tilrettelegge for en opplevelse hvor autentisiteten og konteksten er mest mulig intakt.

New York Historical Society skapte en slik type utstilling, hvor de kombinerte autentisk materiale fra spontane minnesteder med dokumentasjon av de mange minnestedene som hadde preget bybildet etter 11. september. Denne utstillingen het ”*Missing: Streetscape*

---

²²³ Kirchenblatt-Gimblett i *The Drama Review* 47 Spring 2003: 31

²²⁴ Ibid: 21

²²⁵ Ibid: 23

²²⁶ Nettsidene til utstillingen ”*September 11: Bearing Witness to History*” ved NMAH: <http://amhistory.si.edu/september11/collection/curators.asp> Lastet ned 25.04.13

of a City in Mourning” og ble organisert av City Lore, New York Center for Urban Folk Culture, som er en del av NYHS. Fotografiene til senterets fotograf Martha Cooper utgjorde bærende elementer i utstillingen, som ble åpnet den 8. mars 2002.²²⁷ En av veggene i utstillingen, kalt ”The Shrine Wall” var dekket av hennes fotografier av spontane minnesteder som oppstod foran brannstasjoner, i parker, på gjerder, vegger, bruer, byggeplasser og ved tog- og t-banestasjoner i alle bydeler og i New Jersey.²²⁸ De som ikke fikk muligheten til å oppleve minnestedene skulle få en sjanse til å sette seg inn i hvordan det opplevdes å være i New York i disse dagene. Med denne utstillingen ønsket de også å hylle den kreative energien som New York ble fylt med etter 11. september. De ønsket samtidig at utstillingen skulle inspirere mennesker til å reflektere over viktigheten av det som skjedde når New Yorks befolkning tok over gatene i fellesskap og over alle de ulike måtene dette ble gjort på.²²⁹ Utstillingen inneholdt blant annet en tidslinje som fulgte utviklingen i den folkelige responsen, fra demokratiske, individuelle og frie uttrykk til gradvis mer organiserte initiativ. Slutten av linjen representerer slutten av året, hvor man på rituelle måter fjernet de siste spontane minnestedene fra de offentlige rommet. I Norge var det som vist tidligere slik at de folkelige initiativene og de mer organiserte initiativene i større grad var flettet sammen gjennom hele prosessen.

En annen del av utstillingen ble kalt ”Missing persons wall” og var dekket av plakater, flyere og notatapper hvor folk etterlyste sine kjære. I New York tok det lang tid før man fikk oversikt over hvor mange som var omkommet og dette førte til at byen ble fylt av slike ”savnet”-plakater. Det ble laget egne utstillinger som bare innehold slike plakater, blant annet ”Missing: Last seen at The World Trade Center, September 11, 2001” hvor cirka 200 slike plakater ble vist fram i en vandreutstilling.²³⁰ Intensjonen var god, man ønsket at mennesker utenfor New York skulle lære å kjenne, sørge over og hedre de som døde.²³¹ Første stopp var Artist’s Museum i Washington DC og her fikk utstillingen kritikk for hvordan den var presentert. Journalist Garance Franke-Ruta karakteriserte utstillingen som ”a jarring, tasteless presentation of some of September 11’s most powerful fragments”.²³² Hun reagerte spesielt på estetiseringen av plakatene. De var rammet inn og det var kun fargebildene som ble vist; de i

---

²²⁷ Nettsidene til City Lore: <http://citylore.org/urban-culture/virtual-exhibitions/> Lastet ned 25.04.13

²²⁸ Nettsidene til New York University:

http://www.nyu.edu/fas/projects/vcb/case_911/rebuilding/reaven_citylore.html Lastet ned 25.04.13

²²⁹ Ibid

²³⁰ Kirchenblatt-Gimblett i *The Drama Review* 47 Spring 2003: 30

²³¹ Ibid: 31

²³² Ibid: 31

svart/hvitt ble ikke ansett for å være like fengslende. Estetisering nevnes også av Margry & Sánchez-Carretero som en problematisk faktor i forhold til formidling av minnemateriale. Ofte blir denne typen materiale rensert og behandlet for å møte museenes estetiske og bevaringsmessige krav og dette kan føre til at man ikke bare forandrer konteksten og meningsinnholdet ytterligere, man fremmedgjør også materialet i stor grad fra hva det var ment å være. Denne fremmedgjøringen er spesielt framtrædende når man presenterer minnemateriale som kunst.²³³

Mye av materialets autentisitet ligger i nettopp dette at man bokstavelig talt blir skitten på hendene av å ta på det, noe jeg erfarte personlig i mitt arbeid med minnematerialet fra Trondheim. Her valgte man å bevare materialet i størst mulig grad slik det ble funnet.²³⁴ Det skitne preget er en viktig del av konteksten, særlig når man legger til den informasjonen at det regnet mye i store deler av landet etter 22. juli. Det våte været var i seg selv en sterk symbolikk, som noen også har henvist til i sine hilsener ved å beskrive regndråpene som tårer. En del av minnematerialet fra både Oslo og Trondheim er preget av fukt, med skrift og tegninger som flyter utover. Denne dimensjonen kan man ikke fange i særlig grad gjennom digitale utstillinger og fotografier, og om man i tillegg gjør forsøk på å rengjøre materialet bidrar man til at viktige deler av autentisiteten forsvinner. Stian Norli opplyser at i Oslo, i likhet med i Trondheim, ble det meste bevart slik de fant det. Unntaket var cirka hundre bamseser som en av de ansatte vasket på eget initiativ da disse var veldig møkkete. Dette handlet litt om verdighet, påpeker Norli.²³⁵ Det var uansett ikke en offisiell policy å rengjøre materialet så mye som mulig, de børstet bare bort det verste for å kunne scanne det. Norli opplyser videre at det tidligere var et større fokus i arkivene på å tilbakeføre materiale til slik det var da det ble skapt, men at det nå er mer vanlig å ivareta konteksten så lenge det ikke er skadelig for annet materiale. På Riksarkivet var de generelt sett opptatt av den kontekstuelle tilleggsverdien som det skitne preget gir.²³⁶ Dette er positivt med tanke på formidlingsverdien. Noen av de omtalte vaskede bamsene har sannsynligvis havnet i det digitaliserte utvalget til Riksarkivet, for jeg observerte at noen av disse bamsene ser påfallende rene ut. Når man ser minnemateriale presentert i en slik plettfri tilstand, uten noen som helst form for henvisning til den opprinnelige konteksten er det lett å se hva Margry & Sánchez-Carretero sikter til når de snakker om fremmedgjøring.

---

²³³ Margry & Sánchez-Carretero 2011: 17

²³⁴ Samtale med Eirik Hachvaag Andersen, 10.10.12, Statsarkivet i Trondheim

²³⁵ Samtale med Stian Norli 08.02.13, Riksarkivet, Oslo

²³⁶ Ibid

Om vi går tilbake til den kritiserte *"Missing: Last seen.."*-utstillingen, så uttalte Jan Ramirez, direktør ved New York Historical Society at det denne utstillingen manglet var "a threshold experience from a design-perspective".²³⁷ Mange er ikke klare for å få sine kjære historiserte ennå, påpekte Ramirez. I utstillingen *"Missing: Streetscape of a City in Mourning"* forsøkte NYHS å ta dette på alvor gjennom å stille ut fotografier av plakater og minnsteder i kontekst, og bringe inn elementer fra spontane minnsteder, og i noen tilfeller hele minnstedet, inn i galleriet. På samme måte som i *"Here is New York"*- utstillingen lot man være å ramme inn bildene slik at man unngikk følelsen av å være i et kunstgalleri. På denne måten forsøkte man å gjøre sitt ytterste for å ivareta minnstedenes natur og slik ble utstillingen som en forlengelse av minnstedene heller enn en fremmedgjørende og historiserende utstilling. Denne sterke vektleggingen av konteksten er et godt grep i formidlingssammenheng, særlig siden informasjonsverdien som sagt er svært liten i dette materialet. Når det gjelder kontekst er det jo også et viktig poeng at arkivarer gjerne beskrives som spesialister på nettopp dette.²³⁸ Ingen arkivdokumenter gir mening som løsrevne tekster, de må leses i sin opprinnelige kontekst. I forhold til minnematerialet kan arkivarene virkelig få mulighet til å bruke denne ekspertisen som de innehar, for en formidling uten noen form for orientering om konteksten vil i dette tilfellet kunne betegnes som meningsløs. Samtidig vil man aldri kunne greie å formidle de spontane minnstedenes egenart på en fullt ut tilfredsstillende måte, siden utstillingen jo allerede har vært og aldri vil kunne bli den samme igjen. Men gjennom kontekstorienterte utstillinger som lages på publikums premisser og aller helst i samråd med pårørende kan man oppnå en verdig og virkningsfull formidling av den kraften som ligger i denne unike formen for materiale.

4.3.1 Minnematerialets rolle i fremtidens arkiv

Vi ser av de amerikanske eksemplene at mange museer virkelig grep øyeblikket etter 11. september og begynte å samle inn til og planlegge utstillinger kort tid etter at katastrofen var et faktum. Som Kenneth Jackson, presidenten i NYHS bemerket: "My gut instinct was that this is the most important event in New York City history, and that it was right in front of my face". Men det var også de museene som foretrakk en større historisk distanse til hendelsene før de gikk i gang med utstillinger, som for eksempel Museum of the City of New York og NMAH. I Norge ser det også ut til at det er historisk distanse som gjelder, hvilket kan være

---

²³⁷ Kirchenblatt-Gimblett i *The Drama Review* 47 Spring 2003: 31

²³⁸ ABM-skrift # 28: *Arkiv, demokrati og rettferd*. AMB-utvikling, Oslo 2006: 8

forståelig sett i lys av den manglende erfaringen vi har med å håndtere denne formen for materiale.

På det nasjonale møtet den 20. september 2011 ble formidlingsspørsmålet tatt opp, men det var mange ting som Riksarkivet mente at det var prematurt å ta stilling til på dette tidspunktet, og som det heller ikke har blitt tatt stilling i etterkant. For eksempel mente Riksarkivet at det var for tidlig å kontakte pårørende og kreve av dem at de allerede skulle mene noe om hvordan materialet skulle formidles.²³⁹ Nærheten i tid gjør det også følelsesmessig utfordrende å skulle jobbe med dette materialet, i og med at vi alle fortsatt er i mer eller mindre grad påvirket av det som skjedde. De som kommer etter oss har fått litt avstand til hendelsene og kan kanskje se på det med et annet blikk og tilføre en ny dimensjon gjennom sin historiske distanse, som vi ikke har mulighet til i dag. Norli påpeker at det også er viktig med en sensitivitet i forhold de som ikke ønsker at det de har bidratt med til et minnested skal publiseres i en ny form etter at minnestedet ikke lenger eksisterer.²⁴⁰ Mye av materialet ble lagt ned i affekt og i starten visste ikke folk at det skulle havne på Riksarkivet.²⁴¹ Kan Riksarkivet da bruke det slik de vil?

I denne forbindelsen er eierskap et viktig tema, Norli understreker at de pårørende burde ha kontroll over bilder og tekst som er skrevet om deres barn. I Trondheim var det også en familie som ønsket å beholde en del av materialet som handlet om deres barn, og det ble ordnet slik at de fikk dette materialet.²⁴² Dette sier noe om at selv om det er offentlig materiale så er det jo også dypt personlig, det er ikke sikkert at alle vil at materialet skal formidles, noe som skaper etiske problemstillinger i forhold til formidling. Riksarkivet har forsøkt å adressere disse utfordringene ved å lage en relativt restriktiv liste med kriterier for publisering som presentert tidligere. At personvern hensyn blir tillagt stor vekt er vanlig praksis i Arkivverket. Dette kan få betydning for formidlingen ved at en eventuell utstilling vil inneholde mer generelle hilsener og ikke henvisninger til spesifikke ofre, slik som ofte var tilfelle i USA. Et viktig spørsmål i denne sammenhengen er hva man da sitter igjen med av formidlingskraft og autentisitet. Det er mulig at mye av ”nerven” forsvinner gjennom en slik restriktiv utsortering og at man kun sitter igjen med en skygge av det opprinnelige. Det er også mulig at materialet kan fortelle mye også uten det mer personorienterte materialet. Jeg

---

²³⁹ Samtale med Stian Norli 08.04.13, Riksarkivet, Oslo

²⁴⁰ Margry & Sánchez-Carretero 2011: 17

²⁴¹ Samtale med Stian Norli 08.04.13, Riksarkivet, Oslo

²⁴² Samtale med Eirik Hachvaag Andersen 10.10.12, Statsarkivet i Trondheim

mener uansett at man bør lytte til de pårørendes meninger i denne sammenhengen, da det er de som står aller nærmest dette materialet.

I forhold til formidling er også bevaring et viktig tema. Fordi det regnet mye disse dagene er mye av materialet skjørt og dette kan være et argument for først og fremst å satse på digital formidling. Runhild Seim i formidlingsseksjonen opplyser at det er de digitale plattformene som er viktigst i deres formidlingsarbeid, selv om det også lages fysiske utstillinger på stedet.²⁴³ Mindre slitasje på originalmaterialet er et argument for digital formidling, i tillegg til at man gjennom digitale løsninger har muligheten til å nå ut til flere og det er dermed en viktig demokratiserende faktor. Dette er selvfølgelig positivt, men man mister da den opplevelsen som møtet med det originale, autentiske materialet gir. Samtidig er det fare for at arkivinstusjonene mister en del av sin relevans og at de ikke lenger blir steder man fysisk oppsøker. Hvorfor skal folk komme til arkivene hvis alt er tilgjengelig digitalt? Da kan vi likeså godt stenge dørene, sier Astrid Løvlien.²⁴⁴ Fremtidens arkiver må ta stilling til om de også skal satse mer på fysisk formidling på stedet, og på utadrettet virksomhet hvor arkivene kommer ut til folk, som Vendepunkt er et godt eksempel på. Slik type formidling kan bidra til at arkivinstusjonene blir relevante og interessante for mennesker i sitt nærmiljø, og det vil bidra til at man kan tilby et bredere spekter av opplevelser til sine besøkende.

Dette med relevans i nærmiljøet kan knyttes opp mot minnematerialet gjennom en bevisstgjøring av at 22. juli ikke kun handler om en nasjonal sorg, men også om mange lokale tragedier. Oslo og Utøya var jo selve episentrene og har blitt symboler på den nasjonale sorgen. Mye av sorgarbeidet har på mange måter blitt styrt fra Oslo, gjennom at det var her de største minnestedene ble skapt og at Riksarkivaren har den øverste myndigheten over alt minnemateriale. Men vi må ikke forglemme at ofrene var fra hele landet, dette rammet hele Norge. De mange lokale minnestedene viser at minnematerialet også har en viktig lokal dimensjon i seg. Riksarkivet kan bruke sitt materiale til å fortelle den nasjonale historien, mens det minnematerialet som finnes på de ulike statsarkivene kanskje kan brukes til å fortelle andre og mer lokale historier. Sånn sett er det positivt at de fleste av statsarkivene beholdt sitt materiale selv og ikke sendte det ned til Riksarkivet. Det lokale materialet bør kanskje formidles lokalt der folk har et forhold til det. Statsarkivene har frihet i forhold til bruken av materialet, så lenge de forholder seg til de overordnede retningslinjene fra

---

²⁴³ Samtale med Runhild Seim 08.02.13, Riksarkivet, Oslo

²⁴⁴ Samtale med Astrid Løvlien 11.04.13, Statsarkivet i Trondheim

Riksarkivaren om publisering.²⁴⁵ I sin innsamling etter 11. september var også NMAH bevisste på at en del av minnematerialet ikke hørte hjemme hos dem, men passet bedre på lokale institusjoner: ”The memorials were site specific, rooted in place, and hence the best fit was with state and local institutions”²⁴⁶.

Hvis vi ønsker at minnematerialet skal være en del av vårt aktive minne, hvilket man skulle tro at vi ønsker etter som vi anså det som så viktig å ta vare på det, så bør vi altså finne måter å opprettholde dets relevans på, og stadig søke nye kontekster å plassere det i. Aktiv formidling skaper nye dilemmaer, men også nye muligheter for å nå ut til flere. I Arkivmeldingen nevnes målsettingen om en mer utadrettet og inkluderende virksomhet flere steder, blant annet sies det at ”for å stimulere til meir bruk av arkiv, både for dei gruppene i folket som bruker arkiva i dag og andre grupper, trengst det aktiv formidling og tilrettelegging” og arkivmaterialet skal ”vere tilgjengeleg for flest mogleg, utan omsyn til førehandskunnskap og tilpassingsbehov”.²⁴⁷ Arkivmeldingen er som stortingsmeldinger flest, full av gode forsetter, men med få konkrete forslag til hvordan målsettingene kan nås. Jeg mener at minnematerialet etter 22. juli representerer et stort potensial for Arkivverket til nettopp å operasjonalisere flere av målene i Arkivmeldingen, og da særlig de målene som har med formidling og en mer synliggjort virksomhet å gjøre. En av de faktorene som gjør minnematerialet ekstra interessant i forhold til formidling er at dette er et arkivmateriale som angår oss alle. Spørsmål som handler om rettigheter for eksempel angår bare de som oppsøker arkivet for å få svar på sine spørsmål, men den kulturelle verdien som minnematerialet representerer er noe som har relevans for alle. Dette gjør at minnematerialet egner seg spesielt godt til formidling, særlig om man knytter det opp mot en målsetting om å få flere folk til å oppsøke arkivene. En større framheving og synliggjøring av ulike typer arkivmateriale som kan være av felles kulturell interesse og som i større grad setter fokus på arkivene som forvaltere av vår felles kulturarv kan være et viktig skritt på veien mot en mer inkluderende og allmennrelevant virksomhet. Dette er også noe Gausdal og Holmås vektla i sitt foredrag, nemlig hvordan minnematerialet synliggjorde arkivenes rolle som kulturarvsinstitusjoner.

I Arkivmeldingen vektlegges det også at det må ”setjast krav til omstilling, kreativitet, utvikling og fornuftige samarbeidsløysingar innanfor arkivområdet og i samspel med andre sektorar”²⁴⁸ En slik målsetting kan også settes i samband med minnematerialet, som i høyeste grad utfordrer Arkivverket i forhold til kreativitet og omstilling, og som også innbyr til

---

²⁴⁵ Samtale med Astrid Løvlien, 11.04.13, Statsarkivet i Trondheim

²⁴⁶ Gardner i Margry & Sánchez-Carretero 2011 292

²⁴⁷ Meld. St. 7: 36

²⁴⁸ Ibid: 76

spennende samarbeidsrelasjoner både innad i arkivsektoren og med eksterne aktører. Jeg har tidligere nevnt Vendepunkt som et eksempel på et vellykket samarbeidsprosjekt ved SAT, og jeg tror at framtidens arkiv kan ha mye å tjene på å knytte til seg kompetanse utenfra når det kommer til formidling. En viktig utfordring er at det er vanligere å komme alene til arkivene og de fleste føler at de må ha et konkret ærend for å komme dit. Arkivene er heller ikke vanlige utfluktsmål for familier, slik som museene.²⁴⁹ Dette ”set store krav til strategier for at arkivinstitusjonene skal nå fram til målgruppene for formidlingsinnsatsingar”.²⁵⁰ Man må skape tilbud som når fram til de gruppene man har mål om å nå og en måte å gjøre det på er arbeide med mer dagsaktuell tematikk.²⁵¹ Her passer også minnematerialet inn, som noe dagsaktuelt og relevant. Potensialet ligger altså der, og det kan hentes fram gjennom at man retter blikket utover og søker inspirasjon fra lignende prosjekter i andre land og gjennom å inngå i kvalifiserte samarbeid der egen kompetanse kommer til kort. Museene nevnes som naturlige samarbeidspartnere i Arkivmeldingen, siden det samlet sett er mye mer pedagogisk kompetanse der enn i arkivsektoren. Samtidig fremheves det at man også må bygge opp egen utstillingskompetanse og tilrettelegge lokaler slik at arkivinstitusjonene selv kan framstå som selvstendige formidlingsinstitusjoner.²⁵² Dette er en viktig målsetting og det viser med all tydelighet at formidling er et område som man ønsker å satse på i Arkivverket.

Samtidig vil noen hevde at selve styrken og det unike ved arkivdokumenter er nettopp det at de er direkte, ufortolkede og autentiske stemmer fra fortiden.²⁵³ Med en gang formidling kommer inn i bildet endrer dette seg, og fortolkning og utvelgelse lader materialet med nytt meningsinnhold. Men vi kan kanskje si det slik at noen former for arkivmateriale ikke sier nok gjennom sin ”ufortolkede stemme” til at verdi- og brukspotensialet kan utnyttes til det fulle. Dette gjelder spesielt minnematerialet, det nærmest ber om å tolkes. Uten fortolkning og reaktualisering står det i fare for sakte men sikkert å forsvinne ut av våre aktive minner. Vi ser også at fortolkning utgjorde en viktig del av de største bevaringsargumentene til Riksarkivaren og minneforskningsgruppa; materialet beskrives som en viktig del av

---

²⁴⁹ Meld. St. 7: 46

²⁵⁰ Ibid: 46

²⁵¹ Ibid: 46

²⁵² Ibid: 46

²⁵³ Ibid: 6

samfunnets helbredelsesprosess og som noe som blir viktig som dokumentasjon for ulike forskere som vil ”studere våre reaksjoner på tragedien”.²⁵⁴

Fremtiden vil vise hvilke ulike kontekster og perspektiver minnematerialet vil kunne plasseres i. Meningsinnholdet vil endre seg i takt med skiftende tider. Vi holder materialet levende og relevant gjennom stadig å sette det i nye kontekster og gjennom å bruke det på stadig nye måter i formidlingssammenheng, slik at det forblir i våre aktive minner også i fremtiden. For Arkivverket ligger utfordringen i å gå inn i et ukjent og etisk vanskelig territorie og bruke metoder de ikke har mye erfaring med å bruke. Samtidig representerer materialet en mulighet til å nå arkivpolitiske målsettinger om en mer synlig og inkluderende samfunnsinstitusjon, og til å videreutvikle kompetanse i forhold til formidling og publikumskontakt. David Shayt, kurator ved ”*September 11: Bearing Witness to History*” ved NMAH, skal få avslutte dette kapitlet med sin beskrivelse av de mangfoldige mulighetene:

”I see our collections kind of like a tree or a big bush. We have built the trunk and the main branches, and as time goes on new buds and little branches will leaf out and continue to emerge. And by that I mean new acquisitions, new projects, new uses of the collection.

What we've built is a core collection that can be used in five or six or eight different ways, through exhibits, through web broadcasts, through loans to other museums, through lectures with slides or PowerPoint's, through various other means, in ways we can't even think about, fifty, eighty, a hundred years from now, for the centennial of 9/11, in 2101. We will have the tools, the roots and branches, for them to build upon.”²⁵⁵

---

²⁵⁴ Nettsidene til Arkivverket: <http://www.arkivverket.no/arkivverket/Arkivverket/Om-oss/Aktuelt/Nyhetsarkiv/Nyhetsarkiv-2011/Riksarkivaren-vil-bevare-minnene-etter-tragedien> Lastet ned 10.04.12

²⁵⁵ Nettsidene til utstillingen ”*September 11: Bearing Witness to History*” ved NMAH: <http://amhistory.si.edu/september11/collection/curators.asp> Lastet ned 02.05.13

Kapittel 5: Oppsummering

Spontane minnesteder er et fenomen som det vanskelig lar seg gjøre å definere på en enkel måte. I denne oppgaven har jeg derfor først og fremst forsøkt å gi et bilde av den kompleksiteten som preger spontane minnesteder som minneuttrykk. Jeg har også skissert opp den historiske bakgrunnen og forutsetningene for at spontane minnesteder har økt i omfang og betydning i vestlige land de siste tiårene. En hovedfaktor er det Erika Doss beskriver som et skifte i moderne minnekultur; fra monumentet til minnestedet, fra monolittiske og autoritative masternarrativer gjennom offisielt utvalgte kunstuttrykk til mangfoldige, subjektive og ofte motstridende uttrykk fra ulike grupper i samfunnet. Dette har igjen sin bakgrunn blant annet i 60- og 70-tallets frigjøringskamper. Demonstrasjonene som var knyttet til dem hadde mye å si for sivile rettigheter, men også gjennom at det offentlige rom i større grad ble folkets arena. De spontane minstedene er gjennom dette en del av et større demokratiseringsprosjekt i dagens minnekultur hvor flere og flere stemmer blir sluppet til i samfunnets historie- og minneproduksjon. Spontane minnesteder kan i så måte sees på som det ultimate uttrykket for en demokratisk prosess, hvor deltagerne tar kontroll over sin egen historie gjennom å skape sosialt forhandlede minnesteder hvor alle som ønsker det kan delta. Ulike teoretikere vektlegger ulike sider av disse minstedenes natur; de kan ses på som hellige steder hvor man skaper et fellesskap mellom levende og døde, som performative steder for politisk mobilisering og sosial handling, og som steder med først og fremst emosjonell og sanselig betydning for deltagerne. Gjennom en kombinasjon av de ulike dimensjonene kan man nærme seg en forståelse av dette mangefasetterte fenomenet.

Koblingen mellom materiell kultur og død har alltid eksistert, men det spesielle med spontane minnesteder er at materialiteten definerer hele fenomenet. Derfor lød min første problemstilling som følger: Hva er det som gjør at vi anser disse gjenstandene som så viktige, og hva det er som gjør at de har blitt ritualiserte og sosialt aksepterte som offentlige uttrykk for sorg? At det er et såpass gjenstandsorientert fenomen kan ha noe å gjøre med at gjenstandene som brukes ofte er lett tilgjengelige gjenstander som utgjør en del av den moderne massekulturen: bamser, falske blomster, ballonger, kondolansekort, flagg, nips av ulike slag og lignende. Det som gjør dem viktige og meningsfulle for oss er den sterke troen vi mennesker har på at gjenstander kan hjelpe oss med å forhandle komplekse øyeblikk og hendelser, slik som traumatiske dødsfall. Gjenstandene får betydning gjennom den symbolikken vi tillegger dem, og de hjelper oss med å skape en tilstedeværelse der tomrommet og meningsløsheten rår. Siden terrorangrepene i Norge var politisk motivert

handlet mye av det norske minnematerialet om å ta tilbake gatene og de verdiene vi ønsker å bygge landet vårt på. Dette er en viktig del av den performative og politiske betydningen til minnestedene; man ønsker ofte å rette et fokus mot det gode i samfunnet og det man ønsker å forandre. I de spontane minnestedene etter 22. juli uttrykte mange at de ville kjempe for de gode verdiene, som samhold, demokrati, åpenhet og toleranse. Gjenstandene er også viktige for oss som hukommelseshjelp, vi ønsker å gjøre en innsats for å huske det som skjedde, av respekt for ofre og etterlatte.

Graden av spontanitet inngår i diskusjonen om disse de spontane minnestedenes betydning. Gjennom de siste tiårene har det utviklet seg en form for materiell mal for hva vi bringer med oss til minnestedene, og koder for hvordan vi oppfører oss og for hvordan vi orkestrerer disse stedene. Media og den sosiale delingskulturen har i stor grad bidratt til at det har etablert seg slike normer. Erika Doss betoner spesielt den regisserte og organiserte dimensjonen og stiller seg kritisk til å omtale disse minnestedene som spontane da hun ser på dem som svært selvbevisste presentasjoner. Men spontanitet er et ord som kan ha mange betydninger. Santino knytter det for eksempel til minnestedenes uoffisielle karakter; det er ingen fra offentlige institusjoner, media, kirken eller lokalsamfunnet som forteller de sørgende at de skal legge ned materiale på bestemte steder. I Norge var imidlertid minneprosessene preget av en sammenblanding mellom private og offisielle initiativ, slik at om vi tar utgangspunkt i Santinos forståelse kan man diskutere graden av spontanitet i vårt hjemlige tilfelle. I dagligtalen knyttes imidlertid ordet spontant gjerne til autensitet og ekthet, og jeg mener at det derfor er et godt ord å bruke om disse minnestedene, også om de norske, fordi det er et dynamisk ord som gir assosiasjoner til noe som er performativt, ektefølt og dypt meningsfylt for de som er involvert. Selv om vi kjenner igjen en del av innholdet i materialet fra sted til sted vil det alltid være noe som er unikt ved hver prosess. I det norske materialet ser vi også stor variasjon innenfor denne såkalte malen, noe som tyder på at det er viktig for mange å delta med noe personlig og ikke bare følge strømmen. Det skaper en meningsfull og autentisk opplevelse for individet å ”gi en bit av seg selv”.

At man selv velger den rollen man inntar utgjør også en del av spontaniteten, man velger om man vil være med eller ikke. Om man velger å delta kan man gjøre det på den måten man vil og man kan gå inn og ut av rollen som deltaker og tilskuer slik det føles mest riktig for en selv. I det ene øyeblikket kan man legge ned materiale, i det andre øyeblikket kan man observere eller fotografere som en tilskuer til det hele. De spontane minnestedene er altså til en viss grad regisserte uttrykk, men samtidig er det rom for spontanitet gjennom ubestemte

rollestrukturer og frivillig, individuell deltagelse hvor man kan bidra med det man ønsker selv. Gjennom at privatpersoner tar i bruk det offentlige rom på denne måten merker de sin egen historie og på den måten kan vi si at vi alle er potensielle historikere i det demokratiske minnelandskapet. Selv om deltagelsen er individuell har spontane minnesteder også betydning som samlende møtesteder i krisetider. Det store konglomeratet av objekter verdsettes som en fysisk og visuell legemliggjøring av den offentlige sorgen, og gjennom dette kommer også ofte bevaringsspørsmål på banen etter hvert som tiden går og man anser det for upraktisk, uverdigg eller av andre grunner uhensiktsmessig at materialet blir liggende lenger.

Gjennom min andre problemstilling ønsket jeg å finne ut av hva som skjer når minnematerialet har utspilt sin rolle i det offentlige rom og, i det norske tilfellet, transformeres til arkivmateriale. Svaret på det er sammensatt. For det første blir det ladet med en ny verdi gjennom at det tas vare på av en kulturarvsinstitusjon; det blir valgt ut til å være en del av samfunnets hukommelse. Gjennom denne transformasjonen forvandles også det uformelle til noe formelt. Meningsinnholdet og funksjonen forandrer seg dermed radikalt. Som Assmann påpeker: Materialet mister sin funksjonalitet som resultat av å bli bevart og arkivert. Dette skjer i stor grad gjennom at materialet blir fragmentert og ikke lenger utgjør en spontan og kommunikativ helhet. Den opprinnelige konteksten forsvinner og blir umulig å gjenskape senere. Det vi sitter igjen med er fysiske, emosjonelle nøkler til det som skjedde. Det som lagres i det kulturelle arkivet blir verken aktivt husket eller aktivt glemt, men finnes der tilgjengelig for potensiell bruk. Som arkivmateriale har minnematerialet foreløpig altså kun verdi for oss som et potensial, eller som latente minner som vi må ta et aktivt standpunkt til om vi vil gjøre til en del av våre aktive minner.

At det var unison enighet om at Riksarkivet skulle ta vare på materialet i Oslo er interessant i forhold til at det på mange måter skiller seg fra tradisjonelt arkivmateriale. Dette leder oss over til mine siste problemstillinger: På hvilken måte skiller minnematerialet seg fra annet arkivmateriale? Bør denne annerledesheten lede til at materialet behandles annerledes enn annet arkivmateriale? Hvordan kan man i så fall gjøre dette, og hvilken verdi kan dette materialet få for oss som besøkende og for fremtidens arkivinstitusjoner? Minnematerialet er annerledes fordi det befinner seg i skjæringspunktet mellom arkivmateriale og museumsobjekter. Den viktigste forskjellen mellom dette arkivmaterialet og tradisjonelt arkivmateriale er allikevel at dette materialet aldri var ment som et arkivmateriale i utgangspunktet. En annen viktig forskjell er at det her dreier seg om et samtidsmateriale som arkivene samlet inn selv, bokstavelig talt samtidig med at materialet ble skapt. Vi snakker

også her om en uvanlig stor gruppe med arkivskapere; arkivskaperne var folket selv. Gjennom deltagelsen i minneprosessene tok folket makt over hvordan 22. juli skal minnes og det må derfor være rimelig å hevde at minnematerialet dermed på en eller annen måte bør gis tilbake til folket slik at de beholder makten over denne delen av minneprosessene. Hvordan vi skal tolke og bruke de emosjonelle nøklene som minnematerialet representerer er imidlertid noe som det kan være utfordrende å ta stilling til i og med at det som skjedde er så nær oss i tid og på grunn av at dette er en form for materiale som vi i norsk sammenheng har lite erfaring med å håndtere. Eksemplene fra New York og blikket på vårt eget materiales innholdsmessige og formmessige mangfoldighet viser oss samtidig at mulighetene er mange.

Jeg ønsker ikke med denne oppgaven å trekke noen konkrete konklusjoner om hvordan man best kan formidle dette materialet, da vi fortsatt er svært tidlig i prosessen med å bearbeide hva vi har vært med på. Noen endelige svar vil det heller aldri finnes på dette spørsmålet, da meningsinnholdet i minnematerialet og den samfunnsmessige konteksten det kan plasseres i vil endre seg med tiden, og materialet vil dermed kunne reaktualiseres på svært mange ulike måter. Til syvende og sist vil meningsinnholdet uansett i stor grad bestemmes av hver enkelt besøkende, siden alle vil ha ulike minner tilknyttet til det og ulike årsaker til å ønske å se materialet igjen. Kanskje må kulturarvsinstitusjonene passe seg for å ta for stor autoritet over fortolkningen så tidlig i prosessen, særlig når vi har med et så pass personlig og emosjonelt ladet materiale å gjøre. NMAH sin tilnærming i utstillingen ”*September 11: Bearing Witness to History*” fungerte kanskje spesielt godt fordi de nærmet seg publikum på et personlig nivå og anerkjente publikums eierskap til materialet og fortolkningen av det. I stedet for å ”belære” publikum om materialet tilbød de et sted for minner og refleksjon, noe som gav publikum kontroll over deres egen opplevelse av materialet.

I stedet for å presentere endelige løsninger har målet mitt med denne oppgaven vært å presentere et erfarings- og refleksjonsgrunnlag som kan komme til nytte i det videre arbeidet med minnematerialet. Det vi foreløpig kan slå fast er at det er hensynet til de pårørende som vil veie tyngst i forhold til en eventuell formidling i den konteksten det nå befinner seg i. Det ser vi av Riksarkivets forholdsvis restriktive liste med kriterier for publisering. Dette er uansett ikke til hinder for en aktiv tilnærming til materialet og i kraft av at dette materialet har betydd så mye for så mange mener jeg at man bør vurdere dette. Gjennom utadrettet formidling sikrer man ikke bare materialet en plass i våre aktive minner, men man kan også oppnå positive resultater i forhold til oppnåelse av arkivpolitiske målsettinger om en mer synliggjort, nyskapende og demokratisk arkivinstitusjon. Dette er en type arkivmateriale som

angår oss alle og som kan utgjøre en viktig del av den videre bearbeidelsesprosessen. Et gjensyn med de autentiske, fysiske reaksjonene våre på angrepet kan være et viktig skritt i retning mot forståelsen av større historiske temaer, som for eksempel hva 22. juli betød for oss som nasjon og vår nasjonale identitet. Materialet har stor formidlingskraft og svært mange av oss har vært med på å skape det. Jeg mener derfor at fremtiden til dette materialet bør være et viktig tema på agendaen til Arkivverket når nye formidlingsprosjekter skal planlegges.

Litteratur og kilder

Litteratur

ABM-skrift # 28: *Arkiv, demokrati og rettferd*. AMB-utvikling, Oslo 2006

ABM-skrift #69: *Arkivene i 2030. Scenarioer for arkivsektoren*. Norsk Kulturråd 2011

Assmann, Aleida: "History, Memory, and the Genre of Testimony" i *Poetics Today* No. 27 (2)/2006

Assmann, Aleida: "Memory, Individual and Collective" i Goodin, Robert E. & Tilly, Charles (red.): *The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis*. Oxford 2008

Assmann, Aleida: "Canon and Archive" i Olick, J.K, Vinitzky-Seroussi, V. & Levy, D.: *The Collective Memory Reader*. Oxford 2011

Doss, Erika: *The Emotional Life of Contemporary Public Memories. Towards a Theory of Temporary Memorials*. Amsterdam 2008

Gardner, James B.: "September 11. Museums, Spontaneous Memorials, and History" i Margry, Peter Jan og Sánchez-Carretero, Cristina (red.): *Grassroots Memorials. The Politics of Memorializing Traumatic Death*. New York 2011

Kirchenblatt-Gimblett, Barbara: "Kodak Moments, Flashbulb Memories. Reflections on 9/11" i *The Drama Review* 47 Spring 2003

Klekot, Ewa: "Mourning the Polish Pope in Polish Cities" i Margry, Peter Jan og Sánchez-Carretero, Cristina (red.): *Grassroots Memorials. The Politics of Memorializing Traumatic Death*. New York 2011

Kverndokk, Kyrre: "I kveld er gatene fylt av kjærlighet. Om spontane minnesteder, communitas og rituell renselse etter 22. juli 2011" i Beckman, S. (red.): *Kulturaliseringens Samhälle*. Linköping 2011

Linenthal, Edward, T.: *The Unfinished Bombing. Oklahoma City in American Memory*. New York 2003

Løvlien, Astrid: *Statsarkivet i Trondheim 1850-200. En beretning*". Riksarkivaren, Skriftserie 10 2000

Margry, Peter Jan & Sánchez-Carretero, Cristina: "Introduction. Rethinking Memorialization. The Concept of Grassroots Memorials" i Margry, Peter Jan & Sánchez-Carretero, Cristina (red.): *Grassroots Memorials. The Politics of Memorializing Traumatic Death*. New York 2011

Thagaard, Tove: *Systematikk og innlevelse*. Bergen 2011

Sánchez-Carretero, Cristina: Chapter 15 "Trains of Workers, Trains of Death: Some Reflections after the March 11 Attacks in Madrid" i Santino, Jack (red.): *Spontaneous Shrines and the Public Memorialization of Death*. New York 2006

Santino, Jack: "Chapter 1. Performative Commemoratives: Spontaneous Shrines and the Public Memorialization of Death" i Santino, Jack (red.): *Spontaneous Shrines and the Public Memorialization of Death*. New York 2006

Young, James E.: "The Stages of Memory at Ground Zero" i *Religion, Violence, Memory and Place*. Indiana 2006

Young, James E.: "Memory and the Monument after 9/11" i Crownshaw, Richard, Kilby, Jane & Rowland, Antony (red.): *The Future of Memory*". New York/Oxford 2010

Zeitlin, Steve: "Chapter 5: Oh Did You See the Ashes Come Thickly Falling Down? Poems Posted in the Wake of September 11" i Santino, Jack (red.): *Spontaneous Shrines and the Public Memorialization of Death*. New York 2006

Offentlige dokumenter

Meld. St. 7 (2012-2013) Melding til Stortinget. Arkiv

Avisartikler

”Ledet kirken i katastrofedagene”, avisartikkel i *Vårt land*, 18.08.11

”Strømmet til kirken etter terroren”, avisartikkel i *Aftenposten*, 12.06.12

”Ordene som beveget oss”, avisartikkel i *Aftenposten*, 31.12.12

”Roser fylte gatene i Oslo”, avisartikkel i *Aftenposten*, 24.07.12

”Den offentlige sorgen”, avisartikkel i *VG*, 15.04.12

Internettkilder

Nettsidene til Forskningsetiske komiteer:

<http://www.etikkom.no/Vart-arbeid/Hvem-er-vi/Koordineringsgruppen-for-22-juli-forskning/Prosjekt/Andre-prosjekter/227-and-the-Negotiation-of-Memory/> Lastet ned 08.05.13

Nettsidene til Arkivverket: <http://www.arkivverket.no/arkivverket/Bruk-av-arkiv/Nettutstillinger/20-aar-siden-kong-Olavs-dod> Lastet ned 09.05.13

Nettsidene til Arkivverket: <http://www.arkivverket.no/arkivverket/Digitalarkivet/Om-Digitalarkivet/Om-kjeldene/Minnematerialet-22-7> Lastet ned 09.05.13

Nettsidene til Arkivverket: <http://arkivverket.no/arkivverket/Bruk-av-arkiv/Taushetsbelagt/Soeke-om-innsyn/Forskningsformaal> Lastet ned: 10.05.13

Nettsidene til Arkivverket:

<http://www.arkivverket.no/arkivverket/Arkivbevaring/Arkivmateriale-knyttet-til-22.-juli/Minnemateriale/Kriterier-for-publisering-av-minnemateriale> Lastet ned: 10.05.13

Nettsidene til Arkivverket: <http://www.arkivverket.no/arkivverket/Arkivverket/Om-oss/Aktuelt/Nyhetsarkiv/Nyhetsarkiv-2011/Riksarkivaren-vil-bevare-minnene-etter-tragedien> Lastet ned 10.04.13

Nettsidene til Arkivverket: <http://www.arkivverket.no/arkivverket/Arkivverket/Riksarkivet> Lastet ned 16.04.13

Nettsidene til Arkivverket:

<http://www.arkivverket.no/arkivverket/Arkivverket/Riksarkivet/Ansvarsomraade> Lastet ned 19.04.13

Nettsidene til Arkivverket: <http://arkivverket.no/arkivverket/Arkivverket/Trondheim> Lastet ned 16.04.13

Nettsidene til Arkivverket: <http://arkivverket.no/arkivverket/Arkivbevaring/Arkivmateriale-knyttet-til-22.-juli/Minnemateriale> Lastet ned 17.04.13

Nettsidene til Arkivverket: <http://arkivverket.no/arkivverket/Bruk-av-arkiv/Introduksjon/Om-vaare-arkiv> Lastet ned 26.04.13

Nettsidene til Arkivsenteret, Trondheim:

http://www.arkivsenteret.no/nettutstillinger/spor_gjennom_ingenmannsland/ Lastet ned 03.12.12

Nettsidene til Arkivsenteret, Dora: <http://www.arkivsenteret.no/nettutstillinger/vendepunkt/> Lastet ned 03.12.12

Arkivportalen: <http://www.arkivportalen.no/side/arkiv/detaljer?arkivId=no-a1450-01000000006291&aktivArkivFane=underliggende> Lastet ned 07.05.13

Nettidene til Memorial Project: <http://www.memorial-project.com/> Lastet ned 15.03.13

Nettsidene til utstillingen ”September 11: Bearing Witness to History” ved NMAH:

<http://amhistory.si.edu/september11/collection/curators.asp> Lastet ned 06.05.13

Nettsidene til Ringerikes blad: <http://www.ringblad.no/nyheter/article5682810.ece?start=60>

Lastet ned 01.04.13

Nettsidene til Adresseavisen: <http://www.adressa.no/kultur/detskjer/article3244603.ece> Lastet ned 16.04.12

Nettsidene til Adresseavisen: <http://www.adressa.no/kultur/detskjer/article3244603.ece> Lastet ned 01.05.13

Nettsidene til Aftenposten:

<http://www.aftenposten.no/meninger/debatt/article4186943.ece#.UXAU3EodeO0> Lastet ned 18.04.13

Nettsidene til Regjeringen: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/smk/dok/nou-er/2012/nou-2012-14/21.html?id=697401> Lastet ned 07.05.13

Nettsidene til VG: <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/22-juli/artikkel.php?artid=10080708> Lastet ned 24.04.13

Nettsidene til City Lore: <http://citylore.org/urban-culture/virtual-exhibitions/> Lastet ned 25.04.13

Nettsidene til New York University:

http://www.nyu.edu/fas/projects/vcb/case_911/rebuilding/reaven_citylore.html Lastet ned 25.04.13

Muntlige kilder/informanter

Samtale med Eirik Hachvaag Andersen 10.10.12, Statsarkivet i Trondheim

Samtale med Stian Norli 08.02.13, Riksarkivet, Oslo

Samtale med Runhild Seim 08.02.13, Riksarkivet, Oslo

Samtale med Astrid Løvlien 11.04.13, Statsarkivet i Trondheim

Annet

Mail fra Stian Norli, 02.05.13

Mail fra Bård Alsvik, 08.03.13

Digitalt overført møte fra Riksarkivet, 28.11.13

Vedlegg

Figur 1: Utenfor Oslo domkirke, 31. juli, 2013. Fotograf: Line Henriksen

Figur 2: Før... Fra Trondheim Torg, 5. august, 2011. Fotograf: Eirik Hachvaag Andersen, SAT

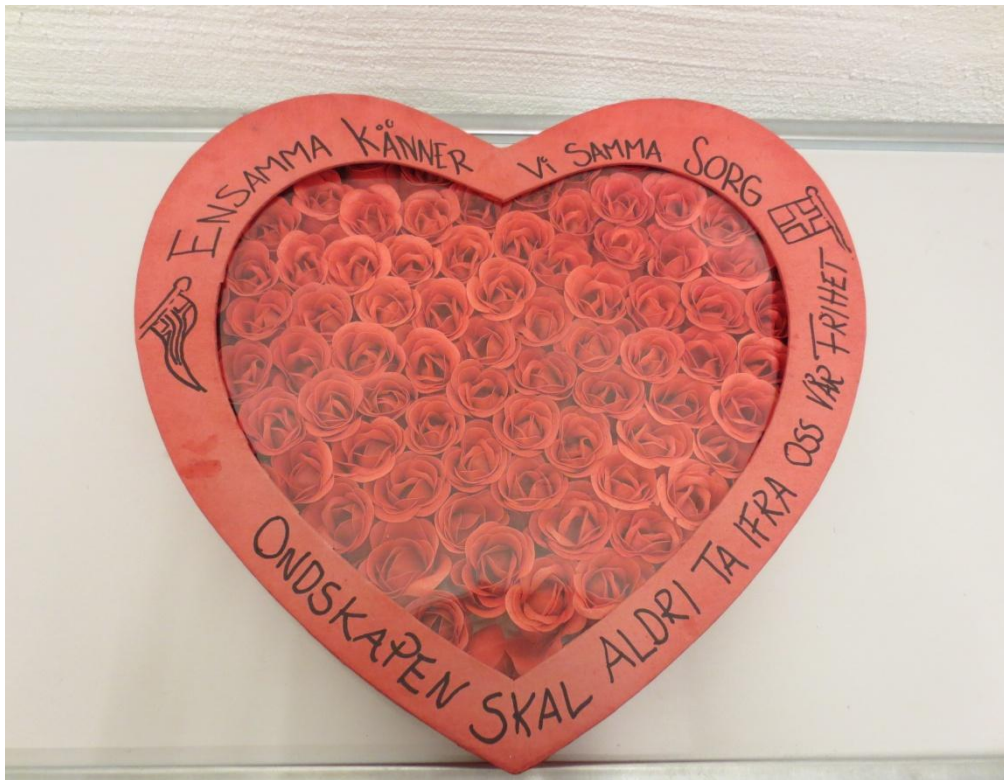
Figur 3: og etter... Fra magasinet på Arkivsenteret, Trondheim. Fotograf: Line Henriksen

Figur 4: Fra Wa L0007, Trondheim Torg, innhentet 5.8.2011. A-5246 Minnemateriale etter 22.7.2011.

Fotograf: Line Henriksen

Figur 5: Fra Wa L0003, Trondheim Torg, innhentet 5.8.2011. A-5246 Minnemateriale etter 22.7.2011.

Fotograf: Line Henriksen

Figur 6: Fra Fa L0001, Trondheim Torg, Munkegata, innhentet 5.8.2011. SAT